

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

ORTA ASYA'DA RADİKAL HAREKETLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERKAN AVCI

**TEZ DANIŞMANI:
DOÇ. DR. İRFAN KAYA ÜLGER**

KOCAELİ - 2017

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARSI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ORTA ASYA'DA RADİKAL HAREKETLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Erkan Avcı

Danışman

Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER

Tezin kabul edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Kararı ve No: 25.01.2017/ 4

Jüri Başkanı : Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ertan EFEGİL

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Buket ÖNAL

KOCAELİ -2017

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
ÖZET	3
GİRİŞ.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM:

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İSLAMİ ANLAYIŞLAR 14

1.1. İslam'ın Temel İlkeleri	15
1.2. İslam'da Şiddet ve İnsan Öldürmenin Yeri	18
1.3. Gazâ ve Cihad.....	23
1.4. İslam'da İlk Ayrışmalar ve Günümüzdeki Uzantıları	25
1.4.1. Hâricilik.....	25
1.4.2. Seleflik.....	34
Selefliğin Temel İtikadî Görüşleri.....	36
1.4.3. Vehhâbîlik	39
1.5. İslam İle İlgili Kavramsal Sorunlar	44
1.6. Oryantalizm, Medeniyetler Çatışması Tezi ve İslamofobi	53
1.7. İslam'ın Dünya Görüşü	57

İKİNCİ BÖLÜM:

ORTA ASYA'DA İSLAM'IN TARİHSEL GELİŞİMİ 61

2.1. İslam'ın Orta Asya'ya Girişi ve Yayılması	61
2.2. Moğol İstilaları ve Moğolların İslam'a Bakışı	65
2.3. Rusların Sahneye Çıkması ve Bölgeye Egemen Olması.....	68
2.4. Sovyetler Birliği Egemenliği Altındaki İslam	70
2.5. Sovyetler Birliği'nin Dağılması ve Günümüz	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:	
ORTA ASYA'DAKİ RADİKAL GRUPLAR VE	
BÖLGE ÜLKELERİNİN BU GRUPLARA KARŞI TUTUMU	77
3.1. Bölgedeki Radikal Gruplar	77
3.1.1. Taliban	77
3.1.2. El-Kaide	82
3.1.3. Özbekistan İslami Hareketi	87
3.1.4. Hizbu't-Tahrir	92
3.2. Bölge Ülkelerinin Radikalizme Karşı Tutumları	96
3.2.1. Özbekistan	96
3.2.2. Kırgızistan	100
3.2.3. Tacikistan	104
3.2.4. Türkmenistan	108
3.2.5. Kazakistan	111
SONUÇ	114
KAYNAKÇA	124

ÖZET

Bu çalışmanın araştırma konusu İslam'dan ilk ayrılan gruplardan ilham alıp katı bir İslam anlayışı çerçevesinde şiddete başvurarak Müslümanlar arasında bozgunculuk yapan radikal grupların Orta Asya'daki faaliyetleri ve bölge devletlerinin onlara karşı sergilediği tutumlar ifade edilmektedir. Bu kapsamda çalışmada mevzunun tarihsel kökenlerine inilmektedir. Ayrıca çalışmada Batılıların yaklaşık iki yüz yıldır yaptığı oryantalist çalışmalar, onların son dönemdeki çalışmalarında radikal grupların faaliyetlerini de gösterdiği gerekçeler ve kimi Batılı kuruluşların verdiği maddi desteklerle birlikte Batılı ülkelerde ortaya çıkan İslamofobiye açıklık getirilmektedir. Batılıların bu tutumlarına karşı bu çalışmada İslam'ın temel prensipleri, İslam ile ilgili kavramsal sorunlar, aşırı grupların İslam dışı tutumları ve bunların tarihte ilham aldıkları akımlar ile İslam'ın Orta Asya'daki tarihsel gelişimi ele alınmaktadır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre İslam dünyasında genel bir sıkıntı olmakla birlikte Batılıların da bu sıkıntıdan yola çıkarak uluslararası kamuoyunda İslam açısından kötü bir algı yaratma çabaları söz konusudur. Ama İslam barış ve hoşgörü dinidir, Kur'an'da masum insanların öldürülmesi ile ilgili bir ayet yoktur. Hadislerde de böyle bir ifade yoktur. İslam, iyiyi güzeli emreder, çirkin işlerden, fenalıktan men eder. Bu yüzden teorik olarak İslam kusurlu değildir. Kusur varsa bu onu uygulayamayan insanlardadır. Bu doğrultuda çalışma tarihsel, niteliksel ve örnek olay yöntemleri kullanılarak vücuda gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam, Vahhabilik, Selefilik, Haricilik, Oryantalizm, İslamofobi, Medeniyetler Çatışması Cihat, Gaza, Orta Asya, Radikalizm, Taliban, El-Kaide, Özbekistan İslami Hareketi, Hizb'ut-Tahrir

ABSTRACT

At this study, the first disintegrations that occurred in Islamic World be examined in detail. Also, radical groups which made defeatism resorting to violence among Muslims within the scope of a strict Islamic mindset inspiring from the first groups separated is discussed specific to Central Asia. In this context, radical groups that get into the act and manners that countries of region act is stated. Still at this study, is clarified to Islamophobia which occurred in Western countries with together financial supports which some Westerner organizations give and orientalist studies which Westerners have done for almost two hundred years, justifications which they show the actions of radical groups in studies of themselves. The basic principles of Islam, conceptional issues about Islam, non-Islamic attitudes of extremist groups and historical movements which they inspire and historical development of Islam in Central Asia is discussed against this attitudes of Westerners at this study.

Keywords: Islam, Vahhabism, Salafism, Khawarij, Orientalism, Islamophobia, The Clash of Civilizations, Jihad, Ghaza, Central Asia, Radicalism, Taliban, Al-Qaida, Islamic Movement of Uzbekistan, Hizb ut Tahrir

GİRİŞ

Bu çalışma kısaca bir özeleştiri, eleştiri ve genel bir analiz amacını taşımaktadır. Açacak olursak, bu çalışma günümüzde İslam dünyasının içinde bulunduğu duraklamanın kökenine inerek zaman içerisinde yaşadığı birtakım ayrımları ortaya koyup radikal grupların İslam'a nasıl zarar verdiğini ve Müslümanların da içinde bulunduğu durumdan yola çıkarak İslam dünyasına bir özeleştiri sunma, bu duraklama döneminin Oryantalist Batılıların elinde İslam dünyasına karşı bir koz olarak kullanması sonucu İslamofobi düşüncesinin dünyaya yayılmasına bir eleştiri ve oryantalizm, radikal İslam, İslamofobi gibi kavramları ele alarak radikal grupların yoğun bir şekilde yuvalandığı Orta Asya bölgesini ve bölgedeki devletlerin bu gruplara karşı politikalarını analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Türkiye'de Orta Asya ile ilgili yapılan çalışmalar oldukça azdır. Özellikle radikalizm boyutu ile ilgili yayınlar daha da azdır. Bu eksiklik görüldüğü için bu çalışma ile literatüre katkıda bulunma amaçlanmaktadır. Bu çalışmada hem İslam dünyasının içinde bulunduğu ilmi ve dini açıdan gerileme durumu hem de Batılıların oryantalist çalışmaları ve İslam'ı referans aldığını iddia eden radikal grupların terör faaliyetleri neticesinde uluslararası kamuoyunda yaratılan İslam'a karşı kötü algı, Orta Asya özelinde dile getirilerek konuya ışık tutulmaktadır. Çalışmada, Batı ve Türk literatüründe yer alan özellikle basılı eserlere ve konu ile ilgili hazırlanmış raporlara başvurularak, tarihsel ve düşünsel detaylara inilerek hem İslam dünyasına hem Batılı dünyaya eleştiriler getirilmiştir.

Çalışmada, radikalizmin ve Orta Asya'da İslam'ın tarihi gelişimi ifade edilerek tarihsel, Gaza-Cihat ideolojisi, Selefilik, Haricilik, Vehhabilik gibi akımların zihinsel altyapısı ve İslam ile ilgili kavramsal sorunlar ile Oryantalizm, Medeniyetler Çatışması Tezi, İslamofobi gibi unsurlar ile niteliksel, konu ile ilgili örnekler ile örnek olay yöntemine başvurularak bir yol izlenmiştir.

Jeopolitik açıdan Avrupa ve Asya'nın köprüsü görünümündeki Orta Asya, Avrasya'nın merkezi bölgesidir. Aynı zamanda bu bölge Avrasya'nın transit geçiş yeri olması hasebiyle Fars, Yunan, Roma, Arap, Moğol gibi birçok dış gücün nüfuz etme çabalarına maruz kalmış ve sonuçta çeşitli kültürlerin birleşim yeri olmuştur.

Ancak Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Orta Asya'da Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan olmak üzere 5 Müslüman ülke bağımsızlığını kazanmıştır. Uluslararası arenaya yeni katılan bu ülkeler, kendilerine komşu olan ülkelerin ve özellikle Batılı güçlerin oldukça dikkatini çekmiş ve bu ülkelerle ilgili politik, ekonomik ve stratejik süreçler başlamıştır.

Bu tezde incelenecek Orta Asya bölgesi genellikle tanımlanan geniş ölçüdeki Orta Asya toplam kısmı değil, günümüz Türk Kökenlilerin ve Fars Kökenlilerin yaşadığı bölgedir. Yani Türk kökenli olarak Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Fars kökenli olarak ise Tacikistan'ı kapsayan bölgedir.

1991'de bağımsız olan bu bölge ülkeleri, politika ve dinin ayrıldığı Türkiye gibi laik bir cumhuriyeti örnek almıştır. Ancak aynı zamanda bölgede İslam'ı referans aldığını iddia eden birtakım radikal gruplar veya radikal düşünceye sahip İslami partiler de yeni bir siyasi aktör olarak ortaya çıkmıştır. Bu oluşumlar ilhamını Suudi Arabistan'da doğan Vahhabilik'ten almaktadır. Bu yüzden bölge ülkeleri, radikal hareketlerin yayılmasından kaygılanmaktadır. Örneğin Tacikistan'a bakıldığında Cumhuriyetçi ve İslamcı kesimler arasındaki rekabetten ötürü ülkede 1992 yılında bir iç savaş ortaya çıkmıştır. Ayrıca ona komşu olan Afganistan'da da tarafından aşırı dinci Taliban Rejimi kurulmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından 11 Eylül Saldırılarının öncesine kadar dünya gündeminde Radikalizm ve Terörizm konusu yalnızca bir bölgede çatışma olarak düşünölmekteydi. Ancak kapitalizmin simgesi Dünya Ticaret Merkezi olan ve Soğuk Savaş döneminde bile erişilmez, yaklaşılamaz diye addedilen, olağanüstü korumalı Pentagon gibi ABD'nin simgelerine saldırı olan 11 Eylül saldırıları tüm değer yargılarını altüst etmiştir. Bu saldırılardan sonra uluslararası sistemde değişme meydana gelmiş ve bu değişimi de Samuel P. Huntington kışkırtıcı bir şekilde "İslam Savaş Çağı" diye yorumlamıştır.

Soğuk Savaş dönemi bittikten sonra uluslararası sistemin ana teması, 'İslam'a karşı savaş' olarak değiştirilmiştir. Bu çatışma terör ile mücadele, Gerilla Savaşı, İç Savaş ve devletlerarası çatışma olarak algılanabilir. Bu durum İslam ile Batı veya İslam ile diğer dünya milletleri arasındaki durum Huntington'un deyimiyle

‘Medeniyet atışması’ ile ilgilidir diye ifade edilmiştir. Dolayısıyla, bu çalışmada Orta Asya radikal hareketler gerçeği ve Orta Asya’nın bölgesel özelliği incelenerek tarihsel olarak İşlam olgusunun Orta Asya’da nasıl yaygınlaştığını, hangi arka plan ile süreç tarafından İşlamlaştırıldığını, terörizmin genel özelliği ve İşlam ile terörizm arasındaki ilişki ele alınacaktır. Başka bir ifadeyle, bu araştırmanın amacı; Orta Asya’daki radikalizm ve terörizmin özelliğini tanımlamaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için konu aşağıdaki faktörlere göre incelenecektir.

- 1) Terörizmin ve radikalizmin genel belirleyicileri nelerdir?
- 2) Orta Asya İşlam toplumunun özellikleri nelerdir? Bu bölgede istikrarsızlıkta radikalizmin rolü nedir?
- 3) Orta Asya’daki terör gruplarının özellikleri nedir?
- 4) Orta Asya’daki terör, dünyayı ve blgelkelerini nasıl etkilemektedir?
- 5) Oryantalizmden İşlamofobiye uzanan süreçte İşlam’a karşı önyargının oluşmasında etkili olan faktörler nelerdir?

Küreselleşme, uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi ilgili çalışmalar yapanların İşlam içerikli yazılarında ağırlıklı olarak köktendincilik konusu ele alınmaktadır. Bu yapılırken Köktenci Hareketler, ‘‘Siyasal İşlam’’, ‘‘İşlami Terör’’, ‘‘Radikal İşlam’’ şeklinde kullanılan kavramlarla korku ve aidiyet krizi ortaya çıkaran küreselleşmenin yarattığı belirsizliğe karşı bir tepki olarak gösterilir. Öyle ki bu hareketler aşırı sağ akımlarla aynı kategoride değerlendirilir. Hatta Yahudi veya Hıristiyan kktencilikleri ile benzerlikleri çok daha tehlikeli olduğu vurgulanarak ortaya konulur. Bu gibi yaklaşımlar Edward Said’in meşhur söylemi olan ‘‘Oryantalizm’’den ileri gelir. Oryantalizm yani doğuyu batının çıkarları doğrultusunda araştırıp, Batıyı yüksek medeniyet, Doğuyu da barbar olarak nitelendirme anlayışıdır. Özellikle 90’larda yükselişe geçen radikal grupların dünyanın birçok yerindeki terör eylemleri, oryantlizmin etkisiyle özellikle Batı dünyasında İşlamofobi (İşlam korkusu veya nefreti) şeklinde sonuçlanmıştır.

İşlamofobi ile ilgili özellikle Batı menşeli birçok çalışma bulunmaktadır. Özellikle 90’larda ABD elçiliklerine yapılan saldırılar ve 11 Eylül’den sonra

ABD’de yükseliş geçiren “İslami Terör” adı verilen korku, ABD’de bu alanda yapılan çalışmaların da artmasına sebep olmuştur. Örneğin Barack Obama yönetimine yakınlığı ile bilinen CAP (Center for American Progress) adlı düşünce kuruluşunun 2011’de yayınladığı “Korku Endüstrisi: Amerika’da İslamofobi Ağının Kökenleri” adlı raporda İslamofobi’nin yayılması konusunda ABD’deki çeşitli kuruluşların yaptığı çalışmalar ve bu alanda harcadığı paralar dile getirilmektedir. Bu rapor, İslamofobi konusunda Batı’da yapılan çeşitli faaliyetleri göstermesi bakımından önemlidir. Zira Raporda geçen kuruluşların İslamofobi propaganda süreçlerinin dünya çapına yayılan etkisinden yola çıkılarak Orta Asya özelinde konu irdelenecektir.

Çalışmada üzerinde durulacak hususa açıklık getirmesi hasebiyle ilk bölümde öncelikle İslam dini hakkında bilgiler verilecektir. Zira teori ve pratikteki çok büyük farklılıklar İslam’ın yanlış algılanmasına sebebiyet vermektedir. Örneğin Afganistan’ın Kandahar şehrindeki bir pazar yerinde masum insanların içinde bomba yüklü aracı patlatan teröriste bakan ve İslam hakkında gereken teorik bilgiye sahip olmayan kişi İslam’ın bir korku ve şiddet dini olduğunu düşünebilmektedir. Hatta düşünmek bir yana bunun propagandasını yaparak dünya çapında anti-İslam kampanyalarıyla İslam’ı dünyaya terör dini olarak aktarabilmektedir. Bu yüzden dünyada bir İslamofobi yani İslam korkusu hastalığı ortaya çıkmıştır. Bu öyle bir hastalık ki birkaç yüz yıl öncesinde oryantalistlerin yaptıkları çarpıtılmış bilgilerle dolu çalışmalarla ilk virüsleri üretilmiş, zamanla mevzu Medeniyetler Çatışması tezine kadar gelmiş ve İslamofobi şeklinde son formuna bürünmüştür. Bu uğurda Batı’daki nice sponsorlar büyük fonlar sağlamış, düşünce kuruluşlarında stratejiler belirlenmiş ve diğer birçok sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerde bulunmuştur. Elbette bunun tek suçlusu olarak Batı’nın art niyetli çalışmalarını göremeyiz. İslam dünyasında da sapkın düşünceleri olan, şiddete eğilim gösteren, terörizme destek veren kişiler, gruplar, cemaatler, tarikatlar, sivil toplum kuruluşları ve hatta devletler vardır. İslam dünyasında bu aşırı görüşlere sahip kesimlerin bir kısmının var olmasında yine Batı’nın etkisi vardır. Zira bu kesimler Batı’nın çalışmaları, Müslüman ülkeleri askeri, iktisadi, siyasi ve kültürel olarak işgal etmesine öfke duymaktadır. Buna karşı tepkilerini dizginleyemeyen insanlar teröre

başvurmuşlardır. Bunların diğeri bir kesimi de bu işten asıl çıkarı olanlardır. İslam'ı ideolojik bir paravan olarak kullanan kesimler yaptıkları yasadışı faaliyetlerden büyük paralar elde etmektedir. Öte yandan kurdukları örgütlerin dünya üzerinde etkin olduğu bölgelerdeki faaliyetleri ile İslam ülkelerinde iktidarı ele geçirme fırsatı elde etmektedir. Afrika'da Boko Haram ve Eş-Şebab, Orta Doğu'da IŞİD (Irak-Şam İslam Devleti) ve bu çalışmanın konusu olan Orta Asya'da ise Taliban, El-Kaide, Özbekistan İslami Hareketi vs. gibi terörist örgütlerin varlık sebebi de bu çıkarların elde edilmesidir. Ancak bu unsurlar gerekçe gösterilerek İslam dinine karşı olumsuz tutum sergilemek yanlıştır. Zaten bu bölümün ilerleyen satırlarında bu konu ile ilgili teorik olarak İslam'da öldürmenin ve şiddet eylemlerinin yasak olduğu yönündeki ayet ve hadislerle açıklama getirilecektir. Kur'an-ı Kerim'deki bu ayetlerden en bilineni Maide Suresi'nin 32. ayetidir. Bu ayette Allah der ki: “Kim ki, bir cana karşılık veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık (ceza) olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim de bir hayatı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur.” Dolayısıyla şiddet uygulayan, terör eylemleri ile bozgunculuk çıkaran, gözünü kırpmadan insanların canına kıyan bu örgütlerin İslam ile bağdaşan bir yanı yoktur. Bu konuya detaylı bir biçimde değinilecektir.

Diğeri yandan bu bölümde “Siyasal İslam”, “İslami Terör”, “Radikal İslam” “Köktencilik”, “Fundamentalizm” gibi kavramların çıkış noktası açıklanacaktır. Kasıtlı veya istemsiz olarak ortaya çıkan kavram kargaşası İslamiyet'in yanlış algılanmasına sebep olmaktadır. İnsanların bilinçaltlarına radikal, siyasal, terör vs. kavramları İslam ile birleştirerek yerleştirmek art niyetli bir tutumdur ve İslam dinine karşı büyük bir haksızlıktır. Zira İslam, din olarak bu kavramlarla ilintili değildir ve olamaz. İslam'ın terörle ilintili olmadığından bahsedildi ve detaylı bir şekilde de ileride anlatılacaktır. Bunun yanı sıra radikal-ılımlı ayrımı da İslam ile bağdaşamaz. Zira İslam tektir ve o da Allah tarafından Hz. Muhammed'e gönderilen Kur'an'da ve Hz. Muhammed'in Hadis ve Sünnetlerinde yer alan dindir. Bu husus başka taraflara çekilerek radikal-ılımlı ayrımına gidilmesinde de bir art niyet söz konusudur. Ayrıca İslam'ın politikanın çıkarıcı doğası ile de bir ilişkisi yoktur. Politikacılar menfaatleri uğruna her şeyi yapabilecek insanlardır. İslam dini de yalanı, menfaatçiliği yasaklar.

İslam'da devlet idaresi siyaset sözcüğü ile açıklanır. Bunu da en güzel şekilde Hz. Muhammed icra etmiştir. O kendinin değil yalnızca diğer insanların menfaatlerini düşünmüştür. Böyle bir peygamberin dini ile menfaatçi insanların bağdaşması mümkün değildir. Dolayısıyla politikleşen İslam değildir insanlardır. Öte yandan fundamentalizm veya Türkçe karşılığı olan köktenci yakıştırması da İslam'a yapılamaz. Zira köktendincilik de dini algı bakımından sorunludur. Yani İslami fundamentalizm veya köktenci İslam gibi ifadeler yanlıştır. Zira fundamentalizm kavramı ilk ortaya çıktığı zamanlarda Hıristiyan dünyada Protestanlığı tanımlamak için kullanılmıştır. İslam ile ilişkilendirilmesi son 35 yıllık dönemde olmuştur. İran İslam devrimi ve kısa zaman sonra ABD ile İran'ın yaşadığı rehineler krizi sonrasında Batı medyası Ayetullah Humeyni'nin radikal tavırlarını tanımlamak için "İslami Fundamentalizm" kavramını kullanmaya başlamıştır. Bu yüzden bu çalışma dünyada var olan kavram kargaşasına bir eleştiri getirmektedir. Çalışma genelinde buna zaman zaman vurgu yapılarak İslam kelimesinden bağımsız olarak radikalizm kavramı kullanılacaktır.

Yine bu bölümde Oryantalizm ile başlayan Medeniyetler Çatışması teziyle devam eden ve İslamofobiye uzanan süreç hususunda belli başlı noktalar açıklığa kavuşturulacaktır. Bu konu ile ilgili Filistin kökenli Amerikalı Profesör Edward Said'in Oryantalizm adını taşıyan eserinde Batı'daki düşünürlerin İslam'a yönelik çalışmalarını toplu şekilde ortaya dökmüş ve gereken eleştiriye sunmuştur. Bu eserde Said, Batı'da var olan İslam ile ilgili önyargıların kökenlerini araştırmaktadır. Bu bakımdan eser, bu çalışmada kullanılan en önemli kaynaklardan biridir. Said'in bu eserinden yıllar sonra Samuel P. Huntington "Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması" adlı bir kitap yayınlamıştır. Tüm dünyada ısrarla sahnelenmek istenen, uluslarüstü güçler ve bunların işbirlikçisi devletler lehine vahşi bir Makyavelist bir düşünce çerçevesinde, dünya zenginliklerinin yeniden paylaşımını meşrulaştırmaya yönelik Huntington'un Medeniyetler Çatışması tezi, kendisine merkezi üs olarak İslam'ı seçmiştir. Oryentalist bir bakış açısıyla yazılan bu eser dünya çapında büyük ses getirmiş ve İslamofobi'yi körüklemiştir. Radikalizmin dünya sistemine olan karşıt durumunu gerekçe göstererek İslam'a yönelik olarak eleştiri getirmektedir. Oysa İslam'ın çatışmacı değil uzlaşmacı bir

tutumu öngören ilkeleri mevcuttur. Ancak 11 Eylül 2001'deki Amerika'ya yönelik intihar saldırıları ve sonrasında yayınlanan Bush doktrininde 'Ya benimlesiniz ya da teröristlerle' anlayışının yer alması neticesinde İslamofobi zirveye ulaşmıştır. Oysa bu saldırılar hakkında bile birçok spekülasyon vardır. Ancak bu çalışmada komplo teorilerine yer vermektense İslam ile ilgili öne sürülen Oryantalist fikirler ve İslamofobiyi körükleyen faaliyetler, kanıtlar göstererek İslam'ı savunma cihetiyle analiz edilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Orta Asya'da İslamiyet'in yayılmasının tarihsel süreci anlatılarak bölgedeki toplumların dini anlayışı bakışı ele alınacaktır. 7.yüzyılda ortaya çıkan İslamiyet, 8.yüzyıldan itibaren Orta Asya'ya nüfuz etmeye başlamıştır. Arap akınlarıyla bölgede yayılan İslamiyet toplumsal yapıyla uyum sağlayacak şekilde daha çok Sufizm akımı çerçevesinde yerleşmiştir. Zira Arapların toplumsal yaşantısı ile Türklerin yaşantısında uyum sorunu vardı. Örneğin Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı adlı eserinde Türklerin kadına verdiği önem çok daha fazla olduğunu ifade etmektedir. Ergin kadının, at binme, silah kullanma ve savaşabilme gücü ile de değerlendirildiğini söylemektedir. Yine Ergin'in eserine göre tarih kaynaklarında Türkler kutsal ve önem verdikleri haklara, ana hakkı demektedir ve bunu da 'Tanrı Hakkı' ile eşit tutmaktaydı. Oysa İslam'da kadının mahremiyeti söz konusudur. Dolayısıyla bu ve bunun gibi hususlar İslamiyet'in temel ilkelerine terstir. Bu bakımdan Orta Asya'ya İslam, felsefe ile birleşen bir formu olan Sufizm şeklinde sirayet etmiştir. Zamanla İslam'ın en önemli merkezi konumuna yükselen Buhara, Semerkand ve Hive gibi Orta Asya şehirlerinde birçok Farabi, Gazali, İbn-i Sina vs. gibi büyük İslam filozofları yetişmiştir. Bölgede İslam, sufizmin temsilcileri olan mutasavvıflar tarafından yayılmaya ve korunmaya devam etmiştir.

13. yüzyılda Cengiz Han'ın akınlarıyla Moğol hâkimiyeti altında giren Orta Asya'da İslam, Cengiz Han'ın dinlere karşı hoşgörü siyaseti çerçevesinde gelişimine devam etmiştir. Örneğin 1223 yılında Cengiz Han, bir ferman ilan etmiştir. Buna göre imparatorluk içerisindeki farklı dinlerin yüksek görevlilerine aynı ya da benzer ayrıcalıkların sağlanması amaçlanmaktadır. Hoşgörü fermanları da denilen Cengiz Han fermanları aynı görüşlerin yansımalarını taşımaktadır.

16.yüzyılda Rusların Orta Asya bölgesine nüfuz etmeye başlamasıyla bölgede İslam'a karşı bir tehdit oluşmaya başlamıştır. Zira Orta Asya'nın Ruslar tarafından işgal edilmesi aynı zamanda Rusya'nın seküler genişleme politikasının İslam toplumları aleyhine sonuçlanması demektir. Hele ki Ekim 1917'deki Bolşevik Devrimi'nden sonra kurulan Sovyetler Birliği'nde uygulanan ateizm politikaları ile Orta Asya'da İslam büyük bir baskıya maruz kalmıştır.

19.yüzyılda S.Arabistan'da ortaya çıkan Vahhabilik akımı Orta Asya'ya nüfuz etmeye başlayınca bölgede birtakım insanlar bu Selefi akımın etkisinde kalmıştır. 20.yüzyılın başlarında Ceditçilik hareketinin karşısında duran Kadimeciler bu akımın temsilcileri olmuştur. Sovyetlerin baskıcı politikaları karşısında pasifize olarak yeraltına çekilmişlerdir. 1979'da Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ile birlikte yeniden yükselişe geçen bu radikal hareketler, 1988'de sona eren işgalden sonra ülkede iktidarı ele geçirmek için kanlı mücadelelere girişmiştir.

1990'lı yılların başında gücü ele geçiren Taliban ve onun uluslararası arenadaki uzantısı El-Kaide bu yıllar boyu kanlı eylemlere imza atmıştır. Bu eylemlerin zirve noktası 11 Eylül 2001'deki ABD'ye yönelik intihar saldırılarıdır. Bu saldırılar üzerine ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle birlikte bu radikal hareketler bir müddet pasifize olmuştur. Ancak son yıllarda Afrika ve Orta Doğu'daki uzantıları tekrar yükselişe geçmiş ve yine kanlı eylemlerle İslam ülkelerinde iktidarı ele geçirme çabasına girişmiştir. Ancak bu çalışmada üstünde durulacak olan dört radikal grup vardır. Bunlar Taliban, El-Kaide, Özbekistan İslami Hareketi ve Hizbu't-Tahrir'dir. Zira Orta Asya'daki en etkin radikal gruplar bunlardır.

Son bölümde Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan'ın bu gruplara karşı takındığı tavırlar, izlediği stratejiler, örgütlerin bu ülkeleri içerisindeki faaliyetleri ele alınacaktır. Özellikle Afganistan'ın merkez üssü olduğu bu köktenci hareketler, Pakistan'ın da kendi topraklarında faaliyet göstermesine fırsat tanınmasıyla kendilerine yaşama alanı sağlamış, sözde İslam'ın yayılması amacıyla başta komşu ülke Özbekistan'da etkinlik gösteren Özbekistan İslami Hareketi'ne destek vererek ve diğer ülkelerde de gizli faaliyetler yürüterek yaşam alanını tüm Orta Asya'ya yaymak istemektedirler. Buna karşılık olarak bölge

devletleri de birtakım katı kurallar çerçevesinde önlemler almaktadır. Bunların en bariz örneği, İslam Kerimov'un Sovyetler Birliği'ndeki Özbekistan Polibürosu liderliğinden bugüne değin 25 yıldır devam ettirdiği Başkanlık görevinde de radikal gruplara karşı sergilediği sert tutumdur. Özellikle ülkesinde faaliyet sürdüren Özbekistan İslami Hareketi'ne karşı yıldırmaya, sindirmeye ve yok etmeye yönelik uyguladığı politikalar Özbekistan'ın bu hareketlere karşı tutumunu net bir şekilde göstermektedir.



BİRİNCİ BÖLÜM:

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İSLAMİ ANLAYIŞLAR

İslam sözcüğü köken itibariyle Arapça bir kelime olup Kur'an-ı Kerim'de birçok manada kullanılmıştır. Kur'an'da İslam, teslim, selam, silm, müslim biçimlerinde yer alan bu sözcüğün anlamı, sağlık, esenlik, sulh (barış), selamet, sükun (sakinlik) ve teslimiyet gibi ifadelerle açıklanabilir. (Kur'an, 2/128-133, 3/19-82, 8/61) İfadelerden anlaşılacağı üzere İslam'da barış ve huzuru tesis etme esastır. Daha ilk başta İslam kelimesinde dahi savaştan, çatışmalardan, terörizmden ve şiddetten arınmışlık söz konusudur.

Öte yandan İslam kelime anlamı itibariyle aynı zamanda selamete girme ve salim, eksiksiz, kusursuz, sağlam olma ifadelerini de karşılar. Bu yüzdendir ki Müslim, Allah'ın emir ve yasaklarına teslim olan ve ibadet hususunda ihlâslı bir biçimde gereğini yerine getiren kişidir. Bu noktada Hz. Muhammed'in bir Hadis'i mevzuya açıklık getirmektedir: "Ebû Mûsâ, 'Ey Allah'ın Resûlü! Hangi Müslüman en üstündür?' diye sordu. Hz. Muhammed de ona 'Dilinden ve elinden Müslümanların emniyette olduğu kimse' cevabını verdi." (Buharî, 2009:4) Bu Hadis, Müslüman olan kişinin başkasına eziyet etmekten kaçınması ve onu rahatsız etmekten uzak durmasını, kişinin kendisinin sağlam ve kusursuz esaslara bağlandığını göstermektedir. Yani en ideal Müslüman diliyle başkasına zarar vermeyendir. Dolayısıyla İslam, esenlik, barış ve huzur içinde olmayı ve sağlıklı, sağlam olana teslim olmayı emreder. Yani İslam'ın özünü hakka, hak olana ve gerçeğe teslimiyet oluşturur. İslam'ın diğer bir isminin hak din, gerçek din olmasının da manası burada yatar. İşte İslam, sanatta, ilimde, fikirde, tavır ve davranışlarda, fende, meslekte ve her türlü ilişkilerde gerçek ve hak olana teslimiyet demektir. (Atay, 1975:2)

İslam dini, yedinci yüzyılda Hz. Muhammed'e Allah tarafından gönderilen vahiy yoluyla ortaya çıkmış ve zamanla geniş coğrafyalara yayılan bir din haline gelmiştir. Kur'an-ı Kerim adı verilen bu vahiyler bütününde Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi yani peygamberi olduğu ifade edilir. Allah tarafından vahiy yoluyla Hz. Muhammed'e bildirmesinden sonra ortaya çıkan İslam, diğer dinlerden farklı

olarak toplumsal hayatın hemen her alanına bir düzenleme getirip Müslümanları günlük yaşantılarının her yerinde yönlendirir. İslamiyet savaşta ve barışta uyulacak kuralları belirleyip Müslümanların kati surette buna riayet etmesini emretmektedir. Kur'an-ı Kerim'de yer almayan hususlar Hz. Muhammed'in sözleri (Hadis) ve yaptıkları (Sünnet) aracılığıyla belirlenmiştir. Müslümanlar bu ilkeler doğrultusunda hayatlarını düzenler.

1.1. İslam'ın Temel İlkeleri

Genel çerçevede iman, ibadet ve ahlak şeklinde ifade edilebilir. İman kısmında İmanın altı şartı olan Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, kaza ve kadere, ahirete ve kıyamet gününe iman vardır. Bunlar en temel prensiplerdir. Öte yandan ibadet kısmında da kelime-i şahadet getirmek, namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek ve zekat vermek şeklinde emirler vardır. Ahlak hususunda ise insanın mânevî hayatını, bireysel ve sosyal davranışlarını gözetip kollayan bir Allah inancı; insanın kendisiyle hesaplaşmasını hedefleyen bir irade eğitimi; bütün insanlığa açık bir ümmet birliği ve kardeşlik ruhu; hak, adalet ve eşitlik gibi evrensel değerlere yöneliş vardır. (Diyanet, 2015:500) Kısaca bu kaidelere uyulduğu takdirde ideal bir insan olma ve Allah'ın sevdiği kullardan biri olma seviyesine erişileceği anlayışı vardır. Bunun dışındaki tavır ve davranışlar günah ve haram olarak tanımlanır ve bunları yapanlar İslam'ın öğretilerine göre insanın ölümden sonra cehennemde Allah tarafından cezalandırılır. Öte yandan insan işlenen günaha tövbe ederse cennet ile ödüllendirilir.

İslam dini, adalet başta olmak üzere eşitlik, doğruluk, dürüstlük, iyilik, temizlik, ilkelerinin gerçekleştirilmesi öğretilerine sahiptir. Bu ilkelerin gerçekleştirilmesi adına İslam'ın inanç ve ibadet ile ilgili birtakım esasları mevcuttur. Daha önce bahsedilen inançla ilgili kurallar yani imanın şartları 6 tanedir ve şunlardır:

İlki Allah'ın tek ve benzeri olmadığına inanmaktır. Müslüman olan insan tüm yaratılanları var edenin ve yönetenin bir tek Allah'a olduğuna inanır. Lâ ilâhe illâllah (Allah'tan başka tapacak yoktur) ayeti bu yüzden Müslüman olmak için ilk

şarttır. Tabi bu tek başına yeterli değildir. İleride peygamberlere inanmak kısmında bahsedileceği gibi ayetteki bu ifadenin hemen yanında bulunan Muhammeden abduhu ve resuluhu yani Hz. Muhammed Allah'ın kulu ve elçisidir ifadesinin söylenmesi İslam'a girişin anahtarı mahiyetindedir. Allah'a iman noktasında ondan başka putlara, yıldızlara, göze görünen ya da görünmeyen herhangi bir şeye tapmak, insanları tanrılaştırmak İslam'ın kesinlikle yasakladığı davranışlardır. Bu yüzden ki türbelere, dergâhlara, şeyhlere kutsallık atfedilmesi, sihir ve büyü gibi gizli güçlere itibar edilmesi İslam'ın şiddetle yediği kaynağı olmayan kimi zaman da geleneklerden gelen ama din ile alakası olmayan birtakım ritüellerdir.

İkincisi Allah'ın yaratmış olduğu meleklerle inanmaktır. Melekler Allah'ın nurdan yarattığı dişi veya erkekliği olmayan ruhani varlıklardır. Doğaüstü birtakım özellikleri vardır. İslam'da Allah'ın emirlerini peygamberlere ileten Cebrail, yarattığı canlı varlıkların canını alan Azrail, doğa olaylarını idare eden Mikail ve Kıyamet diye adlandırılan kainatın sona ereceği günü başlatmak için Sûr adında bir şeye üflecek olan İsrafil gibi dört tane büyük melek dışında Kiramen Katibin adında insanların günah ve sevaplarını kaydeden ve Münker Nekir gibi öldükten sonra insanları sorgu suale tabi tutacak meleklerle inanılır. Bunların dışında yaratılan daha birçok melek vardır ve görevleri yalnızca Allah'a hizmet etmektir.

Üçüncüsü Allah'ın sözlerini içeren kutsal kitaplara inanmaktır. İslam dini, Hz. Muhammed'e vahiy şeklinde gönderilen Allah'ın buyruklarının toplandığı Kur'an-ı Kerim ile birlikte tek Tanrı inancına bağlı olan ve kitabı değişikliğe uğramamış bütün Hak Dinlerinin kutsal kitaplarına inanılmasını da öngörür.

Dördüncüsü Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi ve son peygamber olduğuna inanmaktır. Hz. Muhammed'in peygamber olmasıyla birlikte yeni bir peygamberlik ve yeni dinlerin doğuşu sona ermiştir. Bu şart, İslam'ın tek ve asıl din olduğu ve Hz. Muhammed'in de son peygamber olduğunun göstergesidir.

Beşincisi Ahirete İnanmaktır. Ahiret adı verilen öldükten sonra insanların tekrar dirildiğinde başlayacağı yeni bir hayatın sonsuza dek süreceğine inanmaktır. Yani yaşadığımız dünyanın baki olmadığını ve öldükten sonraki hesap gününden

sonra insanların tekrar diriltihip hiç yaşlanmanın olmadığı, hastalığın, ölümün vs. var olmadığı sonu olmayan bir hayatın var olduğunu kabul etmektir.

Son olarak kaza ve kadere inanmaktır. Kader, Allah'ın her şeyi önceden bilmesidir. Örneğin Allah'ın insana vermiş olduğu cüzi bir irade vardır. Bu irade ile insanlar hayatlarında kararlar alırlar. Allah da bu kararların her birini önceden bilir. Bunun da ötesinde her insanın öleceği günü saatini dakikasını vs. bilir. Kaza ise Allah'ın önceden takdir ettiği şeylerin zamanı gelince bu takdire uygun olarak yaratmasına denir. Kaza da insanın cüzi iradesi yoktur. Bu noktada kaderden ayrılır. Ölüm gibi bir durum insanın değil ancak Allah'ın inisiyatifindedir. İslam, bu iki unsura inanılmasını öngörür. (<http://bit.ly/2nwJxWU>, 2012) Ölüm ile belirtilmesi gereken husus insanın bilinçli olarak kendini öldürmesi cüzi irade gibi görünse de aslında bu bir sebepler dairesidir. Zira kişinin ömür süresi bellidir onun önüne kimse geçemez veya erkene alamaz. Ölüm şekli insanın imtihanıdır. Ama süresi Allah'ın elindedir.

İslam'ın temel prensiplerinden bahsederken ona kaynaklık eden unsurları da ele almak gerekir. Buna göre İslam dininin iki kaynağını Allah'ın Hz. Muhammed'e vahyi olan Kur'an ile Hz. Muhammed'in dini beyan niteliğindeki söz (Hadis) ve davranışları (sünnet) teşkil eder. Kur'an, şâriin muradı hakkında doğru bilgiye ulaştırdığı için "şer'î delil", diğer delillerin ona dayanması ve dini-hukuki hükümlere kaynaklık etmesi yönüyle hükümlerin "meşruiyet delili". Cebrail vasıtasıyla Hz. Muhammed'e vahiy gönderilmesi ve onun bildiriimiyle sabit olması sebebiyle de "nakil ve sem'i delil" olarak nitelendirilir.

Dinin ameli hayata ilişkin hükümlerinin delillerini, bunların sabit olma yollarını ve hükme delalet yönlerini belirlemeyi konu edinen fıkıh usulünde Kur'an kaynaklar hiyerarşisinin başında yer alır ve "kitap" denildiğinde kural olarak şer'î hükmün kaynağı olması yönüyle Kur'an kastedilir. Kur'an ise Hz. Muhammed'in sünnetiyle birlikte İslam dininin ve onun dini-hukuki (şer'î) hükümlerinin asli kaynağını teşkil eder. Fıkıh usulünde de İslam hukukunun asli ve tali kaynakları incelenirken asli delillerden ilk sırada kitap yer alır. Dini ahkâmın temel ve ilk kaynağının Kur'an olduğu bütün Müslümanların ortak kabulü ve görüşüdür. İman

esasları arasında yer alan kitaplara iman böyle bir ön kabulü içermekte olduğundan ve genelde Allah'ın kelam sıfatının bir sonucu olarak ilahi kitapların varlığının, özelde ise Kur'an'ın Allah kelamı olduğunun ispatı konusu İslam kültüründe kelam ilmi çerçevesinde ele alındığından fıkıh usulü eserlerinde Kur'an'ın delil değeri üzerinde ayrıca durulmaz. Kur'an her ne kadar kendini Allah'ın vahyi (el-En'am 6/19). İnsanlık için hidayet rehberi (el-Bakara 2/185; el-isra 17/9). şifa ve rahmet (el-İsra 17/82) olarak nitelendirmekte ve kendine sıkça atıfta bulunmakta ise de onun delil oluşu ilk aşamada dini n kabulünün dayandığı fitrî ve akli temellere, ikinci aşamada da sünnete dayanır. Çünkü Kur'an'ın bu niteliğinin kabulü öncelikli olarak onu Allah'tan getirdiğini ifade eden Hz. Muhammed'i tasdike ve onun peygamberliğini kabule bağlı bir husustur. Öte yandan Kur'an birçok ayette Hz.Muhammed'in dini açıklama yetkisine atıfta bulunmuş, bu atıflar dinin beyanı mahiyetindeki sünnete ayrı bir konum kazandırmıştır. Şafii'nin de ısrarla vurguladığı budur. Kur'an ve Sünnet arasındaki bu karşılıklı bağ sebebiyledir ki İslam'ın ilk döneminden itibaren Müslümanların din anlayışlarını. İtikadî ve ameli hayatlarını bu iki asıl inşa etmiş: aralarında itibar, sübût ve bağlayıcılık, hatta içinde bulunduğu tarihi durum ve sosyal çevreyle bağlantı yönünden belli farklılıklar gözetse de neticede Kur'an ve Sünnet İslam dininin iki temel kaynağı olmuştur. (Bardakoğlu, 2002:122)

1.2. İslam'da Şiddet ve İnsan Öldürmenin Yeri

Yaşamak, her canlı varlığın doğal bir hakkı olmasından dolayı canlının ilk işi, varlığını devam ettirmek için bütün gücüyle çalışmaktır. Hayatı güven içinde olmayan bir insanın daima üzüntülü olması bundan dolayıdır. İnsanlığın yaratılışına ve doğasına uygun olan İslâm, bireyler için doğal olan bu hakkı önemle korumuştur. İslam'a göre hayat, şânı yüce yaratıcının insana ihsanıdır, hiç kimse, Allah'ın iradesi dışında ona sahip olamaz. Bu konuda yüce Allah: "Doğrusu dirilten ve öldüren Biziz; hepsinin gerisinde de biz kalırız." (Kur'an, 15/23) diğer bir ayette ise: "Doğrusu Biz diriltiriz, Biz öldürürüz, dönüş bizedir." (Kur'an, 50/43) buyuruyor. Toplumun yararına ve yaşayanların hayatını korumak için kişilerden yaşama hakkını kaldırmak yalnız devlete verilmiştir. Haksız yere bir insanın hayatına saldırmak, bütün topluma yapılmış saldırmadır. Bir insanın hakkını vererek, onu ölümden kurtarmak, bütün

toplumu hayata kavuşturmadır. Allah bu konuda Kur'an'da şöyle söylüyor: “Kim bir kimseyi, bir kimseye veya yeryüzünde bozgunculuğa karşılık olmadan öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de onu diriltirse, ölümden kurtarırsa, bütün insanları diriltmiş gibi olur.” (Kur'an, 5/32) Bunun yanında İslam, oluşturduğu dayanışma ve yardımlaşma düzeni çerçevesinde insanların asgarî yaşam koşulları ve temel ihtiyaçlarını sağlamasını topluma bir görev olarak addetmiştir. Bu durum İslam'ın toplumsal hayatı diğer inanışlara göre daha detaylı düzenlemesine örnek bir unsur olarak görülebilir.

İslam'a göre insan, Müslüman veya gayrimüslim olmasına bakılmaksızın Allah'ın kulu ve güzel bir emanetidir. Bu yüzdendir ki insan onurlu bir varlıktır ve hürmet edilmeye lâyık görülmüştür. İslam'a göre insanlar arasında eşitlik esastır. Bu anlamda insanların eşit hak ve özgürlüklere, görev ve değerlere sahip olduğunu kabul etmek esas olmalıdır. İnsanı diğer varlıklara üstün kılan Allah'ın, yarattığı esnada ona üflediği ilâhî ruh onun en değerli varlık olduğunu gösterir. Kur'an'da bu husus ile ilgili birçok ayet vardır. Bunlardan birkaç örnek vermek gerekirse; “Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.”(Kur'an, 17/70) “Sonra onun neslini bir öz sudan, değersiz bir sudan yarattı.

Sonra onu şekillendirip ona ruhundan üfledi. Sizin için iştme, görme ve idrak duygularını yarattı. Ne kadar az şükrediyorsunuz!” (Kur'an, 32/9) ve “Andolsun ki, Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık.” (Kur'an, 95/4) ayetleriyle Allah, insana verdiği değeri açıkça göstermektedir. Ama bunlara karşılık Allah verdiği nimetlere şükredilmesini ve kendisine iman edilmesini, iyi bir kul olmasını, salih bir amele sahip olmasını, kötülükten sakınıp, iyiliğe meyletmesini talep eder. Aksi halde “Sonra onu, aşağıların aşağısına indirdik.” (Kur'an, 95/5) ayetinde söylediği gibi cezalandırır. Bu ayetten kasıt insanoğlunun yapması gerekeni yapmamasından dolayı aşağıların aşağısı olan ateşe atılacağı veya hayvanların bile yapmadığı vahşilik, her türlü ahlaksızlık ve kötülüklerle varlıkların hepsine karşı zihnini ve cismini kötüye kullanmak suretiyle o kadar alçaltmaktır. Bu seviyeden aşağı hiçbir yaratık bu dereceye düşmeyeceği ifade edilmektedir. Bunda Allah'ın bir tasarrufu yoktur. Daha ziyade Allah'ın insana verdiği cüzi irade nispetinde insanın işlemiş

olduğu kötülükler etkilidir. Zira Allah adildir ve sorgusuz sualsiz, keyfi biçimde insanı cezalandırmaz. Bu çerçevede Allah Kur'an-ı Kerim'de "İçinizden iyi ve yararlı olana davet eden, doğru ve iyi olanı emreden ve kötülüklerden sakındıran bir topluluk çıksın. İşte gerçek kurtuluşa kavuşanlar onlardır." demiştir. Bu yüzdendir ki insanlar ne ekerseler onu biçerler.

İslâm'ın insana verdiği değeri daha iyi anlamak adına İslâm'ın ilk ortaya çıkış dönemindeki toplumsal hayatı iyi bilmek gerekir. O dönemde her yönüyle derin bir çöküntü içinde bulunan Arap toplumu, tüm değerlerini yitirmiş haldeydi. Ahlâkı ve yaşayışı ile örnek alınacak kimseler hemen hemen yok gibiydi. Dünyadaki diğer toplumların durumu da Araplardan pek farklı değildi. Hz. Muhammed'in doğduğu asırda yani 6. yüzyılda dünya, karışıklıklar içerisindeydi. Avrupa'da Vizigotlar, İspanyol ve Fransızlarla devamlı savaş durumundaydı. İngilizler, Saksonlarla mücadele ediyor; İngiltere vahşet ve cehalet içinde yüzüyordu. Roma eski heybetini kaybetmiş, İskandinavlar ve Danimarkalılar, İtalya ve civarındaki ülkelerle mücadele ediyordu. Asya'da da benzer durum söz konusuydu. Tibet, Hindistan, Çin çetin bir savaş halindeydi. Türkler Orta Asya'da oradan oraya göç eden, at üstünde sürekli savaşan bir toplumdur. Kısaca dünya coğrafyasında bir düşmanlık havası hâkimdi. Başkanlar içinde hangisi savaşa en çok taraftar ise, halkın güvenini o kazanıyor ve ganimet umuduyla peşine takılanların haddi hesabı olmuyordu. (Güç, 1996) Tüm bu olumsuz havada ortaya çıkan İslam dini dünyaya o günün şartlarında olmayan, olsa da uygulanmayan değerleri sunarak insanlığı bu garabetten kurtarmak şiarıyla yeni kural ve kaideler ortaya koymuştur. Arap yarımadasında yayılmaya başlayan İslam dini zamanla İspanya'dan Malezya'ya kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış ve insanlığa yüksek değerleri benimsemesi yönünde kurallar getirmiştir.

Günümüzde, İslam bir şiddet ve terör dini olarak tanımlanmaya çalışılmaktadır. Dünya çapında bu algı yönetimine pirim veren kayda değer bir kamuoyu vardır. Bunun oluşmasında çalışmanın ilerideki bölümlerinde detaylı bir biçimde ele alınacak olan, birkaç yüzyıldır süregelen oryantalist düşünürlerin ortaya attığı fikirler ve belli başlı odakların propaganda araçlarını kullanarak İslamofobi hastalığını dünyaya yayma çabaları önemli rol oynamaktadır. Tabii ki bu tek etken değildir. Bunun yanı sıra İslam dünyasında birtakım gruplar kendilerine güya İslam'ı referans

aldıklarını söyleyerek şiddet eylemleri yapmaktadır. Oysa bu grupların zihniyeti ile gerçek İslam arasında bir uçurum vardır. Zira Kur'an terörü lanetlemiştir. Fitne ve fesat ile anarşiyi en dehşetli unsur diye ifade etmiştir. İslam'da zarara zararla karşılık verme gibi bir öğreti söz konusu değildir. Sadece meşru müdafaa hallerinde en son çare olarak başvurulması gereken durumlar söz konusudur. İslam, insanlar arasında adaleti sağlamak, zalimlerin zulmüne bir son vermek ve insan vicdanını yumuşatmak amacıyla Allah tarafından gönderilen yüce bir dindir. O yüzden İslam bu mevzuda çok hassastır. Öyle ki Kur'an'da "Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları yaşatmıştır." (Kur'an, 5/32) denilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de Allah, toplumda huzursuzluğa neden olan, fitneye vesile olan ve memleketin idaresini elinde bulunduranların zulmetmesine dikkati çekmiş ve bunların ne denli dehşetli olduğunu ifade etmek için "O, (senin yanından) ayrılınca yeryüzünde bozgunculuk yapmağa, ekin ve nesli yok etmeğe çalışır. Allah ise bozgunculuğu sevmez." (Kur'an, 2/205) denilmiştir. Ayrıca aynı surenin 217. ayetinde: "Zulüm ve baskı ise adam öldürmekten daha büyüktür." (Kur'an, 2/217) denilmektedir. Dolayısıyla İslam dinine mensup olan ve bu ayetleri hakkıyla yerine getiren insanın zihninde kötülük ve ruhunda düşmanlık, kin, nefret, vahşet, terör, şiddet, anarşi gibi unsurlara yer yoktur.

Allah Kur'an-ı Kerim'de "Kendilerine savaş açılan Müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihat için izin verildi. Şüphesiz ki Allah'ın onlara yardım etmeğe gücü yeter. Onlar, haksız yere, sırf, 'Rabbimiz Allah'tır' demelerinden dolayı yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah'ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah'ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle bir edilirdi. Şüphesiz ki Allah kendi dinine yardım edene mutlaka yardım eder. Şüphesiz ki Allah çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir. Onlar öyle kimselerdir ki, şayet kendilerine yeryüzünde imkan ve iktidar versek, namazı dosdoğru kılar, zekatı verir, iyiliği emreder ve kötülüğü yasaklarlar. Bütün işlerin akıbeti Allah'a aittir." (Kur'an, 22/40) buyurmuştur. Bu ayet göstermektedir ki cihat saldırı değil savunma amaçlı yapılan savaştır. Masum insanları öldürerek

yapılan savaşta İslam'ın yeri yoktur. Öte yandan bir kısım insanların zararlarının diğer bir kısım insanlar tarafından engellenmesiyle ibadethanelerinin zararlardan korunduğunu kastedilerek, zararların önlenmesine insanların dikkatini çekmektedir.

İslam dininin peygamberi Hz. Muhammed, rahmet ve şefkat peygamberidir. Allah Kur'an'da Hz. Muhammed için, "(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." (Kur'an, 21/107) demektedir. Hz. Muhammed ise güzel ahlakı her yönüyle hayatında uygulamış ve hayatı boyunca Müslümanları fitneden uzak tutmak için çaba göstermiştir. Bununla ilgili olarak Hz. Muhammed, "Fitneden kaçın! Çünkü o esnada dil, kılıç darbesi gibidir." hadisini dile getirmiştir. (<http://bit.ly/2nrlSps>, 2014) Ayrıca "Kıyametten hemen önce karanlık gecelerin parçaları gibi fitneler var. Kişi o fitnelerde mümin olarak sabaha erer, akşama kâfir olur; mümin olarak akşama erer, sabaha kafir çıkar. O fitnede oturan, ayakta durandan hayırlıdır. yürüyen koşandan hayırlıdır. Öyleyse yaylarınızı kırın, kırımlerinizi parçalayın, kılıçlarınızı da taşla vurun. Sizden birinin evine girerlerse Hz. Adem'in iki oğlundan hayırlısı olsun. (ölen olsun, öldüren değil)" (Tirmizi, 2205) hadisi ile de Müslümanları şiddetten, terörden uzak durması için uyarmıştır.

Öte yandan İslam'da insan öldürmekle ilgili katı kurallar da mevcuttur. İslam'a göre günahların en büyüğü insan öldürmektir. Cinayet cezalarının en büyüğü de kasıtlı olarak bir insanı öldürme suçuna karşı verilen cezadır. İslam'a göre haksız yere insan öldürmek haramdır. Öldürmenin haramlığı Kur'an ve Sünnet ile sabittir. Kur'an'da bu konu ile ilgili "Haklı bir sebep olmadıkça, Allah'ın, öldürülmesini haram kıldığı cana kıymayın." (Kur'an, 17/33) buyurulmaktadır. Ayrıca yine Kur'an'da "Kim bir mümini kasten öldürürse, cezası, içinde ebedi kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiştir, lanet etmiştir onun için büyük bir azap hazırlamıştır." (Kur'an, 4/93) denilmiştir.

Görüldüğü üzere Allah, Kur'an'da öldürme hususuna katı kurallarla karşı çıktığını ifade etmiştir. Yani İslam'ın adını kullanarak terör eylemleri yapan radikal gruplara İslam'ın en büyük kaynağı olan Kur'an net bir şekilde karşı çıkmaktadır. Sünnetten delil ise şu hadislerle sabittir:

- "Kim anlaşmalı birisini öldürürse cennetin kokusunu duyamaz. Oysa cennetin kokusu kırk yıllık bir mesafeden duyulur." (Buhari, 2930)
- "Dikkat edin. Kafiye karşılık bir Müslüman öldürülmez, anlaşmalı olduğu süre içerisinde anlaşmalı olan da öldürülmez.." (Ebu Davud, 3927)
- "Devletle vergi vererek anlaşan ve hiç bir ihanette bulunmamış ehli kitaplardan birisini öldüren bir kimse, kırk senelik bir mesafeden bile gelen cennet kokusundan mahrum kalacaktır.
- Bir mümini öldürdükten sonra zevk duyan bir kimsenin Hz. Allah, tövbesini ve işlediği iyiliklerini kabul etmez.
- Kim, güvenlik verdiği ehli kitaptan olan bir kimseyi (güvenlik anlaşmasını bozup hileyle) öldürürse, maktul kâfir bile olsa, katilinden beriyim.
- Rabbim olan Allah, bizimle anlaşmış olan ehli kitaplardan birisine zulüm etmemi yasaklamıştır." (İmam Suyuti, 2014:494-496)

1.3. Gazâ ve Cihad

Cihad sözcüğü Batı dillerine genelde "kutsal savaş" (holy war) olarak çevrildiğinden İslamiyet, silah zoruyla yayılan bir din olarak algılanmıştır. Oysa cihadın tam karşılığı savaş değildir. Cihad, Allah yolunda savaşmak, Allah'ın dinini her tarafa ulaştırmak için yapılan her türlü faaliyet ve hareketi içine alır. Ancak bu silahla dayatma usulü ile İslam'a sokmak değil de daha çok İslam'a davet şeklindedir. Zira Allah Kur'an'da "Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O halde kim tâğûtu tanımayıp Allah'a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." (Kur'an, 2/256) demektedir. Görüldüğü üzere Allah kendisine inanılmasında insanları serbest bırakmıştır. O Allah ki kendisi dahi dünya yaşantısında insanların zorlanmasını yasaklamış, o halde Müslümanların da diğer insanları zorlamasının İslam açısından mümkünatı yoktur. Pratikte tarih boyunca bu ilkeye aykırı uygulamalar olsa da bundan İslam değil ancak insanlar sorumludur. Zira İslam insanların bu şekilde davranmamalarını öngörmektedir.

'Gazâ' kelimesinin kökü "Arapça gazw kökünden gelen gâzâ veya gazwat 'akın etme, yağma, saldırı' sözcüğünden alıntıdır." (<http://bit.ly/2nrmGdY>, 2013)

Bu sözcük İslam yazınında kâfirlere karşı savaşmak adına yapılan faaliyet şeklinde kullanılmıştır. Ayrıca Arap kabilelerin mahalli talan faaliyetlerine verilen addır. Gazi, bu bakımdan bir kabile geçim vasıtasını İslam devleti kurulduktan birkaç yüzyıl sonra sürdürmüş olan bir kimsedir. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu bu gibi harpten başka bir geçim vasıtası olmayan asker kümelerinin akıllıca kullanılmasından doğan bir yapıdır. Kuruluş devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nun her yönü gazâ ideolojisiyle girift bir haldedir.

İslam toplumunun kurallarının alternatif bir yolu, ayrıca bir İslami toplum kurmaktır. Bunun vücuda gelmiş hali ise Sûfilik'tir. Bu akım Türklerin İslam toplumu üzerindeki en önemli etkisidir. Sûfilik akımı İslam'a alternatif olan bir toplum mekanizması olarak resmi İslam'ın negatifi şeklinde onunla yan yana ve iç içe yaşayagelmiştir. İslam'ın bir toplum yapısı olarak özelliklerine uyum sağlayamayanların alternatif olarak Sufiliği kullanmaları ilk defa milli bir duygu meselesinden ötürü meydana gelmiştir. İslam'a sonradan geçen milletler, İslam'ın Arapçılığın üstünlüğünü kabul etmiş ancak zamanla İslamiyet'in bu gediğini bir protesto olarak kullanmışlardır. Örneğin İranlılar İslam'ı kabul ettiklerinde idareciler, belli bir ölçüde İslam'ın Arapların üstünlüğünü sağlayan bir yapı olduğunu kabul etmişler. Fakat alt tabakalar İslam'ın bu anlayışına karşı tepki göstermişler ve Şiiliğin aşırı şekillerini veya Hariciliği kabul etmelerinde gözükmüştür. (Mardin, 2011:89-91) Ancak burada dile getirilmesi gereken husus teoride böyle milliyetçi bir tutumun olmadığıdır. Zira İslam insanlar arasında kavim ayrımı yapmaz.

Allah Kur'an'da, "Ey insanlar! Şüphesiz biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır." (Kur'an, 49/13) demektedir. Ayrıca Maide Suresi 8.ayette "Bir topluluğa karşı duyduğunuz kin, sizi adâletten saptırmasın." (Kur'an, 5/8) ifadesi yer almaktadır. Diğer yandan Hz. Muhammed Veda Hutbesinde, "Ey insanlar! Rabbiniz birdir. Babanız da birdir. Hepiniz Âdem'in çocuklarıdır, Âdem ise topraktır. Arap'ın Arap olmayana, Arap olmayanın da Arap üzerine üstünlüğü olmadığı gibi; kırmızı tenlinin siyah üzerine, siyahın da kırmızı tenli üzerinde bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvada, Allah'tan

korkmaktadır. Allah yanında en kıymetli olanınız O'ndan en çok korkmanızdır.” (Diyanet, 1996) demektedir. Bu gibi ayet ve hadislerle çokça rastlamak mümkündür. Bu yüzdendir ki uygulamadan yola çıkarak İslam’ın öğretilerini eleştirmek akıl kârı değildir. Milliyetçi uygulamaların temeli Emeviler dönemine rastlar. Emeviler Devleti döneminde Arap milliyetçiliği hususunda katı uygulamalara gidilmiş ve İslam devletinin yöneticileri Araplar arasından seçilmiştir. Bu önemli bir husus olarak alternatif İslam toplum yapılarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. İşte bu gibi durumlardan ötürü İslam dünyası mezhep, tarikat, cemaat vs. gibi çeşitli fraksiyonlara bölünmüştür. Bunlar bazen aşırı bir yapıya bürünmektedir. Bu doğrultuda farklı İslam anlayışları ortaya çıkmıştır.

1.4. İslam’da İlk Ayrışmalar ve Günümüze Yansımaları

1.4.1. Hâricîlik

Bugün dünyada faaliyet yürütmekte olan İslam’ı referans aldığı iddia eden birçok radikal terör örgütünün ideolojik arka planı İslam’daki ilk mezhepsel ayrışmaya neden olan Hâricîler denilen bir topluluğa dayanmaktadır. Bu topluluk hakkında bilgi sahibi olmak, görüşlerini bilmek günümüzdeki radikal hareketler hakkında da fikir verecektir. Zira Hâricîlerden diğer Selefî akımlara ve Vahabî ekolüne kadar uzanan sürecin bugün temsilcileri dünya çapında eylemler yapan, ülkelerde kendi radikal bir rejimlerini dayatma çabasında olan El-Kaide, Taliban, Boko Haram, IŞİD vs. gibi örgütlerdir. Bu bakımdan günümüzde İslam dünyasında yaşanan sorunları daha iyi anlamak için tarihsel arka plana ve zaman içerisinde geçirdiği süreci iyi bilmek gerekir.

İlk olarak Hâricîler hakkında bilgi vermekle başlayalım: Hâricî, (çıkmaq, itaatten ayrılıp isyan etmek) hurûc (ayrılan, isyan eden) kelimesinin kökünden gelen bir sıfat olan hâric (ayrı, çıkmış) kelimesine nisbet ekinin ilâve edilmesiyle meydana gelmiş bir terimdir. Topluluk adı olarak hâriciyye veya havâric (ayrılanlar, asiler) şeklinde kullanılır. (Fırlalı, 2013:169) Ancak literatürde anlatılmak istenen anlamıyla ilk başta İslâm’ın dördüncü Halifesi Hz.Ali’nin yanında olup, daha sonra onun ordusundan ayrılan yani İslam ordularının saflarından çıkan güruhun adıdır.

Kendilerinin ifadesiyle ‘Allah yolunda hurûc edenler (ayrılanlar)’ oldukları için bu ad almışlardır. (Ünsal, 2015:9) Oysa bu topluluk zaten Allah yolunda olan Hz.Muhammed’in hem damadı hem de amcasının oğlu Hz.Ali’ye karşı çıktıkları için kendi söylemleri pek değerli değildir. Zira Hâricîler, Hz.Ali ve onun halifeliğine karşı çıkan İslam Devletinin Şam Valisi Muaviye arasında geçen Sıffin Savaşı sonrasında yaşanan Hakem olayında Hz.Ali’nin tavrını eleştirmiştir. Oysa Hz. Ali İslam’ın kaidelerine uygun davranmaya çalışmıştır. Mevzuya açıklık getirecek olursak, savaşın sebebi Muaviye ve taraftarları hem akrabalarının hem de daha önce şehit edilen üçüncü halife Hz.Osman’ın katillerinin hemen bulunup cezalandırmalarını istemesine karşılık Hz. Ali’nin fitne ve kargaşa döneminin geçmesinin ardından katilleri bulup cezalandıracağını söylemesi neticesinde Muaviye’nin bir ordu ile Şam’dan Mekke’ye yürümesidir. Buna karşılık Hz.Ali de bir ordu ile Muaviye’yi karşılamaya gitmiştir. Kûfe mevkinde karşılaşan ordular savaşa tutuşmuştur. Savaş Hz.Ali’nin lehine sonuçlanmaya yakın iken Muaviye ordusuna mızraklarının ucuna Kur’an’ın yazılı olduğu deri ve kağıt parçalarını takmayı emretmiş ve Kur’an aramızda hakem olsun demiştir. Hz. Ali, ordusuna bunun bir taktiksel bir oyun olduğunu, zafere yakın olduklarını ve işin sonlanmasını tembih etmiştir. Ancak bunda başarılı olamamıştır. Zira ordusu çok çeşitli gruplardan oluşmaktaydı. Bu gruplardan en çok ön plana çıkanı Yahudi dönmesi olan, büyük münafık Abdullah ibn-i Sebe’nin başında olduğu gruptur. Sebe ve grubu, daha önce Hz. Ali ile Hz.Muhammed’in kızı Hz.Aişe’nin taraftarları arasında yaşanan Cemel Vakasında (Deve Olayı) vuku bulmayacak bir savaşı tetikleyip binlerce Müslüman’ın ölmesine sebep olmuştur. (Ünsal, s.15-16)

Hz. Ali’nin ordusunda yer alan diğer bir grup da Hurkûs ibn-i Züheyr’in başını çektiği gruptur. Hurkûs ismi çok önem arz etmektedir. Zira Hurkûs Haricilerin ileri gelenlerindedir ve Hz. Muhammed’in bir Hadisinin onu işaret ettiği ifade edilmektedir. Buharî’nin naklettiği hadisi “Ebû Said el-Hudrî şöyle rivayet etmiştir: Hz. Ali Hz. Muhammed’e som altın cevheri göndermişti. Hz. Muhammed bu altını dört kişi arasında paylaştırdı. (Bunlar Necid ehlinin ileri gelenleriydi.) Kureyş ve Ensâr topluluğu bu duruma tepki gösterdi. ‘Bizi bıraktın da Necid ehlinin asilzâdelerine veriyorsun.’ dediler. Hz. Muhammed de ‘Ben onların kalplerini telif

etmeye çalışıyorum.’ buyurdu. Bunun üzerine topluluktan bir kişi ‘Allah’tan kork, Yâ Muhammed!’ dedi. Hz. Muhammed de ‘Yazıklar olsun sana! Ben de Allah’a isyan edersem kim itaat eder ki? Allah arz ehli hakkında bana itimat edip güveniyor da siz mi bana güvenmiyorsunuz?’ buyurdu. Sonra Halid bin Velid onu öldürmek için Hz. Muhammed’den izin istedi. Ama Hz. Muhammed onu, bunu yapmaktan men etti. Adam dönüp gidince Hz. Muhammed şunları buyurdu: ‘Şunun soyundan (veya arkasından) öyle bir nesil türeyecektir ki onlar Kur’ân’ı okuyacaklar ama Kur’ân’ın tatlılığı onların gırtlaklarından ileri geçmeyecektir. Onlar ok, avın bedenini delip çıktığı gibi dinden çıkacaklar. Putperestleri bırakırlar da Ehl-i İslam’ı öldürürler. Eğer onların zamanına yetişseydim, Âd kavminin öldürülüşü gibi onları öldürürdüm.’ buyurdular.” (Buhârî, 3344) Bu hadisi özüne sadık kalarak küçük farkla aktaran İbn-i Hacer, hadiste Zülhuveysira isminde bir şahsın Hurkûs ibn-i Züheyr es-Sa’dî olduğunu haber verir. Burada dikkat çeken nokta Hurkûs’u işaret eden hadis bakıldığında bugünleri de işaret ediyor gibi görünüyor. Zira bugünkü radikal hareketlerin faaliyetlerine bakıldığında hep Müslümanlara zulmetme şeklinde uygulamalar mevcuttur. IŞİD’in, Suriye ve Irak’ta Müslümanlara yaptığı katliamları, Taliban’ın Afganistan’da halka açık biçimde stadyumlarda Müslümanların el ve ayaklarını kesme, idam etme uygulamaları, Boko Haram’ın Afrika’da Müslümanlara yaptığı işkenceler vs. hep hadiste yer alan ifadelerle uyumaktadır. Ki zaten bu örgütler de Hâricîlerden ilham alarak yapıyor bu eylemleri. İleride Hâricîlerin görüşlerini anlatırken bu konuya da değinilecektir.

Hurkûs konusuna dönecek olursak, Hurkûs, Hz. Muhammed’den sonra yaşamış, ikinci halife Hz. Ömer zamanında İran’ın Ahvaz kentine gönderilmiştir. Orada İran ordusuyla çarpışıp mağlup etmiştir. Ahvaz’dan Tüster’e kadar olan bölgeyi ele geçirmiştir. Burada topladığı vergiyi Hz. Ömer’e göndermiştir. Ancak Sıffin Savaşı sonrasında Hâricîler içerisinde yer almış, onların ileri gelenlerinden biri olmuştur. Zamanla Hurkûs, Hâricîlik akımının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Onun önünü açtığı akım tarih içerisinde birçok radikal gruba ilham olmuş ve bugün gelinen noktada birçok İslam ülkesinde terör estiren radikal grupların fikir babası haline gelmiştir.

Hâricîliğin kökenlerini Hz. Osman dönemine kadar dayandıranlar da mevcuttur. Öyle ki Hz. Osman'ın 12 yıllık hilafet döneminin ikinci yarısında yaşanan fitne ve huzursuzlukları buna örnek gösterirler. Zira bu dönem, Hz. Osman'ın ölümü ile sonuçlanmıştır. Bu dönem boyunca bazı gruplar huzursuzluklar çıkarmış, merkezî otoriteyi, yerel yönetimi sürekli eleştirmiş ve Hz. Osman'ın yönetimden çekilmesini istemiştir. Bu durum içeriden ve toplu bir biçimde gerçekleşen ilk ayrılıktır. Bu süreç zarfında altı yüze yakın bir grup Mısır'dan, bir o kadar Basra'dan ve başka bir grup da Kûfe'den Medine'ye doğru hareket etmiştir. Basra'dan hareket eden grubun başında Hurkûs vardı. Mısırlılar Hz. Ali'nin, Kûfeliler Hz. Zübeyr'in, Basralılar da Hz. Talha'nın halife olmasını istiyordu. (Ünsal, s.14) Medine'ye gelen bu grupların oluşturduğu cunta Hz. Osman'ı şehit etmiştir. Bu yüzden deniliyor ki Hâricîlerin ortaya çıkması bu olayla olmuştur.

Kendilerince yanlış gördükleri konularda halife ile valilerini suçlu bulmuş, sonra kâfir ilan etmiş ve katlini vacip görmüşlerdir. Bu zihniyetin oluşması ve gelişmesinde Hurkûs'un yanı sıra Abdullah İbn-i Sebe'nin başını çektiği münafıklar da etkili olmuştur. Hz. Osman'ın şehit eden cuntanın içerisinde bu münafıklar vardır. Hatta Hâricîler daha sonraki zamanlarda kendilerini bu cinayetten sorumlu asilerin bir devamı olarak görmüştür. (Watt, 2010:7) Çünkü sonraki dönemlerde Hâricîlerin liderlerinden biri olacak olan Hurkûs gibi kişiler bu cuntanın içerisindeydi. Bunlara, şiddete eğilimli, bedevi yapılı, kaba ve sert karakterli kişiler de katılmış ve bunlar bir tür memnun olmayanlar topluluğu oluşturmuştur. (Ünsal, s.15)

İlk başlarda maddiyattan uzak ve takva ile ilgili söylemleriyle yola çıksalar da İslam'ın ruhunu iyi bilmeyen bu grup zaman içerisinde terör faaliyetleri yürütmeye başlamıştır. Hâricîler, kendisi gibi düşünmeyen herkesi öldürüyordu. Tıpkı bugün İŞİD'in Irak'ta ve Suriye'de, Taliban'ın Afganistan'da, Boko Haram'ın Afrika'da yaptığı gibi...

Hâricîlerin bu terör faaliyetlerinden bardağı taşıran son damla, ilk Müslümanlardan Habbâb ibn-i Eret'in oğlu Abdullah'ı, hamile karısını ve karnındaki bebeği ile birlikte şehit etmeleriydi. Bu olay Hz. Ali'ye haber verildiğinde, Hz. Ali olayı araştırması için birini göndermiş ama Hâricîler onu da öldürmüştür. Hâricîlerin

bu cinayetleri ve insanların can ve mallarına tehdit oluşturması Hz. Ali'yi harekete geçirmiştir. Öncelikle akıl ve mantık çerçevesinde Hâricileri ikna etme yolunu seçen Hz. Ali, ldürülen Müslümanların katillerini teslim etmeleri yönünde telkinde bulunmuştur. Ancak Hâriciler buna itiraz etmişlerdir. Üstelik kendi aralarında (tıpkı bugünkü radikal hareketlerin söylemleri gibi) ‘daha da onlarla konuşmayın, muhatap olmayın. Allah’a kavuşmaya hazırlanın, yolculuk Cennet’e doğru...’ şeklinde konuşmuştur. Oysa Hz. Ali sorunun kan dökülmeden, savaşa girilmeden özölmesi için her yolu denemiştir. Ama Hz. Ali'nin bu çabaları sonuç vermemiştir. Savaş kaçınılmaz hale gelince Hâricilerin içinde bazı gruplar “Vallahi biz Ali ile niye savaşıyoruz bilmiyorum.” diyerek ayrılmıştır. Bu durum Hâricileri savaştan vazgeirmemiş ve Hz. Ali'nin ordusuna saldırmak için harekete geçmiştir. Ancak Hz. Ali'nin ordusu üstün gelmiş, münafıkların başları olan Hurkûs ibn-i Züheyr, Abdullah ibn-i şecera ve diğerleri ldürölmüştür. Bu büyük hezimetten sonra hayatta kalabilen Hâricilerin her birinin başka bir yere kaçtığı ve pek çok Hâricî kollar oluşturduğu söylenir. (Ünsal, s.20-25-26) Bu kollar Emevi ve Abbasi dönemlerinde bastırılmış olsa da günümüze değin kimi zaman yer altına çekilmiş, kimi zaman ortaya çıkmış ama zihniyet açısından uzantıları bugüne kadar ulaşmıştır. Radikal hareketleri bu bakımdan İslam'dan ayrı görmek gerekir.

şimdi de bu hareketlerin ilham aldığı Hâricilerin görüşleri hakkında belli başlı bilgileri vermekte fayda vardır. Zira Hâricileri yakından tanımak, bu radikal hareketlerin ne gibi bir dünya görüşünü haiz olduğu yönünde fikir edinmeyi sağlayacaktır.

İlk olarak söylemek gerekirse Hâriciler kendi katı yorumları çerçevesinde bir İslam anlayışı oluşturup Müslüman dünyasında genel kabul gören birçok kaideyi ve değeri yok saymıştır. Bu hareketin ortaya çıkmasında etkili olan unsurlar arasında cehalet ve bilgisizlik, kabile asabiyeti, Bedevî Arap kùltürü, taassup ve saplantı, Kur'an'ı asıl maksada bakmadan literal olarak okuyarak kendilerine göre yorumlama, büyük münafıkların yönlendirmesi, merkezî yönetime direniş psikolojisi, kabileler arası mücadele ve siyasi sebeplerdir. (Ünsal, s.35-48) Bu bakımdan Hâricilerin görüşleri de bu unsurların çerçevesinde oluşmuştur.

Hâricîlerin itikâdî görüşleri ilk dönemlerde tam olarak net bir şekilde sistematize edilmemiştir. Bununla beraber Sıffin Savaşı'ndan itibaren 20 yıla yakın bir süreç zarfında ortak bir görüş oluşmuştur. Daha sonraki dönemlerde ise Hâricî gruplar kendi önderlerinin görüşlerini benimsediğinden dolayı, bu gruplar arasında birtakım farklılıklar da olmuştur. Ama temelde aynı zihniyet etrafında birleşmektedirler.

Bu zihniyete göre Hâricîler, Müslümanların yalnızca Kur'an'a dayalı bir inanç içerisinde olması gerektiğini savunurlar. Onlara göre Kur'an, tek yasadır. Kur'an'ın hükümleri kesinlikle yoruma açık değildir. Bu bakımdan hiçbir tefsir kitabını kabul etmezler. O, hem itikâd hem de amel açısından yaşam için tek düzendir. (Fığlalı, s.172) Yani onlara göre Kur'an bir nevi anayasadır, tüm düzenin yoruma açık olmadan düzenleyici kurallar bütünüdür.

Adalet konusunda Hâricîlerin çok katı görüşleri vardır. İnsanların Kur'an'ı kendi anladıkları biçimde anlaması halinde doğruya ulaşılacağını ve adaletin kesin bir şekilde tesis edileceğine inanmaktadırlar. (Fığlalı, s.173) Ancak daha önce bahsedildiği gibi yürüttükleri terör faaliyetleri ve diğer insanlık dışı uygulamalar adaletten ne denli uzak olduklarını göstermektedir.

Adaletin sağlanması için en üst merci olarak halifeyi görmektedirler. Ancak Hâricîler, üçüncü halife Hz. Osman'ın hilafetinin İslam Devletinde kargaşalar yaşanan son altı ayını gayrimeşru olarak görürler. Aynı şekilde Hz. Ali'nin hilafetini de Hakem Olayından itibaren meşru görmemekte ve hatta küfre girdiklerini kabul etmektedirler. Öte yandan Hz. Aişe, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'i Cemel Vakası'na katıldıkları, Muaviye, Hz. Ebû Mûsa el-Eş'arî ve Amr ibn-i el-Âs'ı da Hakem Olayı'nda oynadıkları rollerden dolayı küfürle itham ederler. (Ebu Zehra, 2014:77)

Hâricîlerin ortaya çıkış nedenlerinden bir olarak siyasi sebepler olduğu daha önce belirtilmişti. Dolayısıyla bu topluluk için esas sorun hilafet makamına gelecek kimsenin durumudur. İmam'ın amellerinin imanının göstergesi hatta bir parçası olduğunu kabul etmişlerdir. Yani ameller, namaz, oruç, zekât, adalet, doğruluk vs. gibi unsurların oluşturduğu imandan bir cüz gibi olduğu düşünülmüştür. Haliyle Hâricîler, büyük günah işleyen dinden çıktığını, küfre girdiğini, hemen tövbe

etmezse katlinin vacib olduğunu kabul etmiştir. (Ünsal, s.54) Hz. Aişe, Hz. Ali, Hz. Osman vs. gibi büyük sahabileri küfürle itham etmesi ve Hz. Ali ile savaşa tutuşması buna örnektir. Ayrıca bugünkü radikal örgütlerin Müslümanları nasıl ve hangi gerekçelerle katlettiğini göz önünde bulundurursak mesele daha iyi anlaşılacaktır.

Öte yandan Hâricîler Kur'an'daki birtakım ayetleri kanıt diye sunarak, imanın bir bölümünün amel olduğunu kabul etmiştir. Bu bakımdan Hâricîler kendisini diğer Müslüman gruplardan ayrı tutmuş ve sadece kendileri gibi düşünenleri Mü'min olarak görmüş ve bunun dışında olan herkesi küfür içinde olduğunu kabul etmiştir. (Ünsal, s.55) Bu yüzden Hâricîleri ve onun ardılları olan bugünkü radikal hareketleri İslam dünyasından ayrı tutmak gerekir. Yani onların yaptığı katliamlar üzerinden tüm Müslümanları suçlamaktan kaçınılmalıdır. Zaten İslam dünyasında da birçok çevre onları İslam'ın dışında görmektedir.

Hâricîlerin literal olarak okuduğu, yoruma mahal vermeden olduğu gibi ele aldığı Kur'an ayetlerinden 'delil' diye sunduğu birtakım ayetler şunlardır:

İlk olarak Âl-i İmrân Suresi'nin 97. ayetini ileri sürerler. Buna göre "Kim Beytullah'a girerse korkudan emin olur. Ziyarete gücü yeten herkese Beytullah'ı ziyaret etmek, Allah'ın onun üzerindeki hakkıdır. Nankörlük edip bu hakkı tanımayana Allah'ın hiçbir ihtiyacı yoktur. O bütün âlemlerden müstağnidir." (Kur'an, 3/97) Yani Hâricîler bu ayet ile Hac ibadetini yapmayanları Allah'ın kâfir saydığını ileri sürmüştür. Oysa Hac İslam'ın şartlarından olmakla birlikte İslam'a göre hastalık gibi zaruret hallerinde, imkânın olmaması ve kadınların tek başına olması gibi durumlarda Hacca gidilmemektedir.

Öte yandan Mâide Suresi'nin 44. ayetindeki "Kim Allah'ın indirdiği ahkâm ile hükmetmezse işte onlar tam kâfirdir." (Kur'an, 5/44) ifadesine atıfta bulunarak günah işleyen herkesin Allah'ın indirdiğinden başka bir şeyle hükmetmiş olduğunu ve dolayısıyla da kâfir sayıldığını kabul ederler. Hâricîler de kâfirlerin hemen tövbe etmemesi durumunda öldürülmesinin gerektiğine inanırlar. Zira bu grup sırf kendi görüşlerini paylaşmadığı için ashaptan Abdullah b. Habbâb b. Eret'i ve hamile karısını öldürmüş, Hz. Osman ve Hz. Ali'yi tekfir etmeyen kâfir olduğunu ve bu sebeple öldürülmesi gerektiğini ilân etmiş, görüşlerine katılmayanlara da hayat hakkı

tanımamıştır. (Fığlalı, s.170) O yüzden neredeyse önüne her geleni öldürme eylemi gerçekleştirmişlerdir. Bugün de ardılları olan radikal hareketlerin Müslümanlara yaptığı zulmü tüm dünya görmektedir.

Hâriciler bunlar gibi daha birçok ayeti olduğu gibi okuyarak, ayetin indiği koşulları, ne amaçla indiğini vs. göz önünde bulundurmadan kabul ederek iman ettikleri için katı bir anlayışa bürünmüşlerdir. Bu yüzden İslam'ın özünden uzaklaşmış ve dolayısıyla da İslam'ın kolaylık dini olduğu, insanlara korku salan bir din olmadığı gerçeğinin tersine hareket ederek bizzat İslam'ın kendisinden ayrılmışlardır.

Emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker yani Allah'ın iyiliği emretmesi ve kötülükten alıkoyması şeklindeki İslam'ın temel prensibi hususunda da Hâriciler, Al-i İmrân Suresi'nin 110. Ayeti'nde yer alan "Ey Ümmet-i Muhammed! Siz, insanların iyiliği için meydana çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz: İyiliği yayar, kötülüğü önlersiniz. Çünkü Allah'a inanırsınız. Ehl-i Kitap da bu imana gelseydi, elbette kendileri için iyi olurdu. İçlerinden iman edenler varsa da ekserisi dinden çıkmış fâsıklardır." (Kur'an, 3/110) ifadelerini referans göstererek ve Hz. Muhammed'in "Sizden biri bir kötülük görürse, onu eliyle düzeltsin, gücü yetmezse diliyle düzeltsin, buna da gücü yetmezse, kalbi ile buğz etsin. Ancak, bu imanın en zayıfıdır." (Müslim, 2006:78) hadisine atıfta bulunarak kendilerine müşrik ve kâfirlerin yanı sıra kendileri gibi düşünmeyen Müslümanları da kurtarma görevini yüklemişlerdir. Ama uygulamaya bakıldığında Hâriciler daima hadiste yer alan "onu eliyle düzeltsin" yolunu tercih etmişlerdir. Yani herkesi bizzat kendileri düzeltmeye, düzeltemiyorsa da vahşi bir şekilde cezalandırmaya kalkmışlardır.

Taklidî iman konusunda da Hâriciler Ehl-i Sünnet Müslümanları ile ihtilafa düşmektedir. Kesin bir dille reddettikleri taklidî iman ile ilgili Tevbe Suresi'nin 31. ayetinde yer alan "Hıristiyanlar, rahiplerini ve Meryem'in oğlu Mesih'i Allah'tan başka Rab edinirler. Hâlbuki onlara bir tek Allah'a ibadet etmeleri emrolunmuştu. Ondan başka ilah yoktur. O, onların ortak koştukları şirkten münezzehtir." (Kur'an, 9/31) ifadeleri kendilerine referans alırlar. Yani dinde ilk küfrün taklit şeklinde olduğunu ve taklidin kesinlikle câiz olmadığını ileri sürmüşlerdir. Oysa İslam'ın

büyük düşünürlerinden İmam Gazalî, taklidî imanın makbul olduğunu savunmuştur. Ona göre, taklit eden kişinin imanı değişkenlik göstermediği ve o kişinin iman konusunda aksini akla getirmemesi bakımından önemlidir. Yani Peygamber öğretisi ve Kur'an'ın içeriğine kararlı bir şekilde iman eden herkes, bunun mantıksal açıdan ispatını yapamasa da mü'min sayılır. (Izutsu, 2012:152) Yani İslâmî İlimleri okumayan, medrese öğrencisi olmayan, kendi mesleğiyle hayatını sürdüren halkın büyük çoğunluğu delil göstererek iman etmeye mecbur değildir. İmanın ve İslam'ın şartları İslam'da açık ve net bir şekilde bellidir.

İslam'dan ilk sapan Hâricîlerin birtakım özelliklerine değinmekte de fayda vardır. Çünkü günümüzdeki uzantılarını daha iyi anlamak açısından çok önemlidir. Öncelikle Hâricîler, inandığı birşeye körü körüne bağlıdırlar. Bu yüzden inandıkları şey uğruna savaşmaktan, insan öldürmekten hiç çekinmemişlerdir. Diğer yandan bu topluluk faaliyetlerini demagoji yaparak yürütüyordu. Yani görüşlerini dayatma yoluyla açıklarken sonuca dolambaçlı yollardan ulaşmayı yeğliyordu. Karşılıklarına ayet veya hadislerle çıkanlara karşı bunları kendi zihniyetine göre yorumladıklarından onları dinlemeden cevap verme yolunu tercih ediyorlardı. (Kahyahoğlu, 2009:132) Hz. Ali'nin Sıffin Savaşından önce onlarla uzun tartışmalara girmesine rağmen onların savaş yolunu tercih etmesi buna örnek olarak gösterilebilir.

Hâricîlerin başka bir özelliği kabilelerden oluşan bir topluluk olmasıydı. Kabile toplumlarının en önemli özelliği de tüm değerlerin kabile içerisinde oluşması ve kabile dışından hiçbir değer kabul edilmemesiydi. Bu yüzden Hâricîler de düz mantıkla herşeyi siyah beyaz olarak algılamış ve kendilerini beyaz olarak görüp, siyah olan herşeyi reddetmişlerdi.

Hâricîlerin genel itibarıyla bedevî kişilerden oluştuğunu da ifade etmek gerekir. Zira bu topluluğun hem derin bir kulluk kapsamında, takva, zühd ve ihlas içerisinde olurken hem de nasıl bu kadar katı, sert, zorlayıcı tavır ile taşkınlıklara sahip olmaları ve hatta sapıklık içinde olmalarını anlamak açısından önemlidir. Zira İslam'daki hoşgörü, kardeşlik ve barışçıl olma konularıyla uyumsuz tavırları bağdaştırmak imkansızdır. Onlar çöl hayatındaki basit, yüzeysel yaşam şeklini İslam'ı anlamaya da yansıtmışlardır. Dolayısıyla İslam'daki zarafeti anlamakta

zorlanmışlardır. Bu yüzden kendi doğruları dışındaki herkesi ve her şeyi dışlayıcı bir karakteri haiz olmuşlardır.

Hâricîlerin bir diğer özelliği de kindar olmalarıdır. Bir manada davalarını kin duygusu üzerine inşa etmişlerdir. Bedevî kültürüyle de örtüşen bu anlayış, taassub ve cehalet ile birleşince aralarında sık sık ihtilafa düşmelerine ve hatta kavga ile dövüşe tutuşmalarına sebep olurdu. Bu yüzden sürekli bölünür ve farklı gruplar oluştururlardı. İrşad ve tebliğ hususunda da çok katı bir üsluba sahiptiler. Allah'ı anlatmada ancak kendi dedikleri unsurların geçerli olduğunu, herkesin öyle anlaması ve inanması gerektiğini düşünmekteydiler. Bunun dışında herkesi küffar olarak görmekte ve cezalandırılmaları gerektiğine kanaat getirmekteydiler. Oysa Hakk ve iman hakikatleri bir insana anlatıldığında o kişinin bilgi ve anlayış seviyesi, yaşam koşulları, psikolojisi vs. gibi birçok unsur göz önünde bulundurulmalıdır. (Ünsal, 61-68)

Görüldüğü üzere Hâricîler denilen topluluk İslam'dan ne kadar uzakta ve hatta İslam'ın buyruklarını saptırarak ona zarar vermektedir. Bu onların özelliklerine bakıldığında bugünkü radikal grupların faaliyetleri göz önünde bulundurulursa aslında benzer şeylerin günümüzde de yaşandığı görülmektedir.

1.4.2. Selefîlik

Selef sözcüğü, sözlükteki Arapça *salaf* سلف 'öncekiler, eskiler' sözcüğünden alıntıdır. Bu kelimeden türeyen Selefî sözcüğü ise bugünkü anlamıyla "İslamiyet'in ilk dönemine geri gitmeyi savunan dini ve siyasi hareket" (<http://bit.ly/2oygznx>, 2014) şeklinde tanımlanır. Ancak Selefî, terim anlamıyla ilim irfan ve takva bakımından Hz. Muhammed'den sonra Müslümanların en önde gelenleri olan ashap ve tabiîn için kullanılmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak Hz. Muhammed'in bir hadisinde şu ifadeler yer alır. "Sizin hayırlı asrınız, benim içinde yaşadığım zamandır. Sonra benimle yaşayanlara yakın olanlardır. Daha sonra onlara yakın olanlardır. Sizden sonra bir kavim gelecektir ki onlar hıyanet edecekler, kimse bunlara itimat etmeyecek, bunlar şehadet etmeleri istenmeden şahitlik edecekler; yine bunlar adak adayacaklar, fakat adaklarını yerine getirmeyecekler. Artık bunlar

arasında (tıka basa yemek içmek) semizlenmek meydana çıkar (yani onlara göre hayatın gayesi bu işlerden ibaret olur)" (Buhari, 2010)

Selefliğin, sistematik bir yapı oluşturup bugün bir akıma dönüşmesi sonraki dönemlerde ve özellikle İbn Teymiyye zamanında gerçekleşmiştir. Ebu Hanife, İmam Şafii ve diğer birçok müctehid imam*, daha çok itikadî meselelere ağırlık vermiştir. Ebu Hanife dışındakiler, Selefi akımın temsilcisi olmuştur ancak onun birtakım takipçileri kelamcıydı ve bundan dolayı onların doğrudan hadis ehli olarak kabul edilmesine engel olmuştur. Ama Hanbeli mezhebini kuran Ahmed b. Hanbel'in, Mu'tezile** kelamcılarına karşı verdiği mücadele, onun ehl-i hadis Selefi ekolün sembolü olmasına neden olmuştur. Her dönem çeşitli mezheplerden birtakım âlimler itikadî hususlarda hadis ehlinin yöntemlerini kendilerine has şekilde temsil etseler de bu akımı ateşli bir şekilde destekleyenler genellikle Hanbeli âlimleriydi. Bu âlimler Ahmed b. Hanbel'i, Selefliğin itikadî ilkelerini büyük bir özenle koruyan ve bu ilkeleri bi'dat ehline*** karşı savunan kişi konumuna yükseltmişlerdir. Dolayısıyla İbn Hanbel, kendisinden sonraki ehl-i hadis literatürü için model olacak şekilde Selef düşüncesinin temellerini ortaya koymuştur. (Özervarlı, 2009:400) Ancak İbn Teymiyye döneminde bu temellerde birtakım değişimler meydana gelmiştir. Zira Haçlı seferleri ve Moğol istilalarının olduğu devirde İbn Teymiyye, Müslümanları bir arada tutmak ve inançlarını güçlendirmek adına talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye'nin de yardımıyla katı bir haldeki Selefi zihniyetini, Kur'an ve Sünnet kapsamında dini bir akılçılığa yer veren anlayışa dönüştürmüştür. Ama Selef'in görüşlerine vurgu yaparak onlara bağlı olduklarını söylediklerinden dolayı hadis ehli değil Selefi olarak adlandırılmışlardır.

*Ayet ve hadislere dayanarak hüküm çıkaran İslâm bilgini; İslâm hukukçusu; alim, fakih.

** Mu'tezile, sözlük anlamında "ayrılanlar, uzaklaşanlar, bir tarafa çekilenler" anlamına gelir. Büyük günâh işleyen kimsenin iman ile küfür arası bir mertebede olduğunu söyleyerek Ehl-i Sünnet âlimlerinden Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110/728) dersini terk eden Vâsıl bin Atâ (ö. 131/748) ile ona uyanların oluşturduğu mezhep bu isimle anılır.

***Kur'an-ı kerimde ve hadis-i şeriflerde mânâları açık olmayan itikat bilgilerinde, yanlış tevtil yaparak, yanlış mânâ çıkardıkları için, hak yoldan ayrılanlar

İbn Teymiyye takipçilerinin Selefilik akımı ile bir olmasının nedenleri; kendisinin ve takipçilerinin İslamî ilimleri felsefî düşüncelerden arındırma ve tasavvuf yoluyla İslam toplumunu kişi veya nesnelere kutsallaştırma ve yaygınlaşan hurafelerden uzaklaştırma çabalarıdır. (Özervarlı, s.401) Ancak Selefilik bu anlayıştan zaman içerisinde kopmuştur. Özellikle 18.yüzyılda Arap Yarımadasında Muhamed İbn-i Abdulvehhab'ın öncülüğünde ortaya çıkan Vehhabîlik hareketinin Selefilik akımına etkisi büyük olmuştur. Günümüzdeki Selefi akımlar temellerini İbn-i Teymiyye'nin görüşlerinden alsa da Vehhabîliğin etkisiyle aşırılığa dönüşmüş ve Selefi-Vehhabî bir zihniyet çerçevesinde bugünkü halini almıştır. (Ünsal, s.111)

Selefilik'in Temel İtikadî Görüşleri

Amelî mezhep olarak Hanbelî mezhebini benimseyen Selefilik, Sünnet ehlinden olan Eş'ârî ve Maturîdî mezhepleri gibi felsefî bir metod kullanımını reddetmektedirler. İslam'ın sahabe ve tâbiîn dönemindeki şekliyle anlaşılması ve öyle uygulanması gerektiğini savunmaktadırlar. İtikad ile ilgili konularda Kur'ân ve sünneti esas kaynak olarak kabul edip, âlimlerin başka kaynaklara başvurmalarını onaylamamaktadırlar. Selefilere göre akla dayalı yöntemler yani nasların ve özellikle haberi sıfatların te'vili, felsefî delillerin ve Aristo mantığının kullanılması gibi metodların kullanılması yanlıştır. Zira bunlar İslâm'dan sonra ortaya çıkan, sahabe ve tâbiîn'in bilmediği yöntemlerdir. Selefilere göre bu yöntemlerin gerekli olduğunu iddia etmek, sahabe ve tabiîn'in itikadî konuları bilmedikleri ve delilleri hakkıyla gösteremedikleri anlamına gelir. (Ünsal s.111)

Selefilik, Mu'tezile ile Cehmiyye'ye ve bunlardan ötürü kelamcılara da olumsuz bir tavır takınırlar. Her ne kadar sert bir muhalefet üslubu kullansalar da Kur'ân ve Sünnet'te olmayan terimlere usulü'd-dinde yer verilmesi gibi hususlara olan itirazları dışında itikadî ilkelere genelde aynı görüşleri paylaşmışlardır. Nitekim modern dönemdeki birtakım araştırmacılar, Selefilik'in ilk devrini mezhep değil de akaid alanında kabul gören metodolojik anlayışla paralel bir hareket olarak görmektedirler. Selefilik, Kur'an'ın yanı sıra Hz. Muhammed'den sahih olarak nakledilen akide ile ilgili tüm rivayetlere iman etmeyi gerekli görürler. Naslarda Allah'a atfedilen yed (el), vech (yüz) , arş (taht. mekan) gibi özelliklerin insanî

olmadığını ve bunların keyfiyetlerinin tartışılmasının yanlış olduğunu ifade ederler. (Özervarlı, s.400) Bu yüzden katı bir şekilde İslam'ı savunarak onu insanî aklın ötesinde tutarlar.

Selefilik, din ve temel akide konularında nasların dışında akıl yürütmeyi uygun görmez. Yani dinin tüm inanç ve ibadet mevzuları naslara dayanmalıdır. Zira inanılması gereken hükümleri Allah'ın vahiyle bildirmiştir ve Allah bu hükümleri ispat edecek olan aklın rehberliğini de yine naslarda işaret etmiştir. Dolayısıyla Selefilere göre bunları anlama çabası dışında başka kanıtlar aramaya gerek yoktur. Ayrıca Selefiler, bid'at ve hurafelere karşı sert eleştirileri ve diyalektik metodu aleyhindeki tavırlarıyla öne çıkarlar. (Özervarlı, 401) Bu anlamda katı duruşlarından taviz vermezler. O yüzden birçok İslami akımla, özellikle Gazalî'ye kadar süregelen İslam felsefesi ekolüne topyekun karşı çıkarlar. Zira Selefilerin mantalitesindeki İslam'da felsefeye yer yoktur. Gazalî gibi onlar da Farabî ve diğer birçok Yunan felsefesinden etkilenmiş İslam düşünürlerini ve Sufizim akımını eleştirirler.

Modern dönemde Selefilik, 1850'lerden itibaren yenilenme faaliyetleri yürüten İslam âlimlerinin Kur'an ve Sünnet'e dönmeyi savunması ve taklitten uzaklaşmayı öne çıkarmaları, bu dönemlerde Selefililiğin daha yoğun bir şekilde tartışılmasına yol açmıştır. Batılıların İslam âleminin çoğunluğunu işgal edip sömürgeleştirdiğinde, bu durumun çözüm yolları ile ilgili arayışlar başlamıştır. Konu ile ilgili olarak birçok Müslüman âlim, İslam'ın ilk ortaya çıktığı dönemlerden sonra dine birçok hurafe, bi'dat ve yanlış anlayışların girmiş olduğunu, ulema arasında taklidin yaygınlaştığını, nasların ve ilk kaynakların yerine kelamcılarının ve müfessirlerin şahsî görüşlerinin kabul edildiğini, tasavvuf ve tarikatların halkı miskinleştirdiğini ifade etmişler ve dolayısıyla yeniden İslam'ın özüne dönülmesinin lazım geldiğini öne sürmüşlerdir.(Özervarlı, 402) Ancak onların bu düşünceleri her ne kadar bir takım kıpırdamalara sebep olsa da İslam dünyası günümüzde hala bu hurafe, bi'dat ve birçok yanlış anlayışla dini yaşamaya devam etmektedir.

1. Dünya Savaşı sonrasında İslam aleminde ekonomik ve sosyal şartların giderek ağırlaşması, Batı 'ya bağımlılığın daha da artması. ayrıca din ve inanç özgürlüğü üzerinde baskıların görülmesiyle Selefilik hareketi sertleşme eğilimine

girmiş ve çeşitli siyasal örgütler halinde kendini göstermeye başlamıştır. Mısır'da Hasan el-Benna'nın önderliğinde İhvan-ı Müslimîn, daha sonra Pakistan'da Ebü'l-A'la el-Mevdudi ve onun öncülüğündeki Cemaat-i İslami ile başlayan bu süreç Selefilîği bir dini ideoloji haline getirmiş, böylece Batı ve Sovyet blokları arasındaki soğuk savaş şartlarının etkisiyle 1970'lerden itibaren politik yönü ağır basan aksiyonel gruplar ortaya çıkmıştır. Geleneksel İslam yorumlarına olduğu kadar Batı'dan gelen her şeye karşı çıkan söz konusu hareket birçok yönüyle dışa kapalı bir tavır geliştirmiş, bu yöndeki din anlayışının yerleşmesi ve güçlenmesi için farklı yöntemleri kullanmakta sakınca görmemiştir. Filistin sorununun kronikleşmesi ve Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgal edilmesi bu anlayışın Arap dünyası ve Hint alt kıtasında yayılmasını hızlandırmıştır. Bu süreç, İhvan-ı Müslimîn gibi nisbeten ılımlı politik hareketlerden başlayıp İslami Cihad gibi şiddet yanlısı grupların ortaya çıkmasına kadar varmıştır. (Büyükkara, 2004:218-224) Artık Selefilik hareketini bile temsil edermeyecek kadar radikalleşen gruplar dinin ruhundan ve hedeflerinden ziyade lafzına ve şekline vurgu yapan, ahlak boyutunu göz önünde bulundurmayan, tarihi tecrübe ve birikimleri, kültürel ve folklorik zenginlikleri reddeden bir söylem geliştirmiştir.

Ayrıca politik arenada daha çok göze çarptıkları için çağdaş dünyada İslam toplumlarının genel eğilimleriyle bağdaşmayan bir Müslüman imajının oluşmasına yol açmışlardır. Bu arada Suudi Arabistan'da ortaya çıkan ve Muhammed b. Abdülvehhab'ın yolundan gitmeyi amaç edindiği için Vehhabi diye anılan, ancak kendini daha çok Selefî olarak tanıtan hareket de Hanbelîliğin literal yorumuna dayalı ve yeniliğe kapalı bir çizgiye girmiştir. Modernlikle ilgi kurmayan, siyasi yönü bulunmayan, tamamen geleneksel anlamda Selef'in yolundan giden veya tasavvufun bünyesinde varlığını sürdüren Selefî cemaatler de mevcuttur. Mısır'daki Nur Partisi bu kategoriye örnek teşkil etmektedir. Bu sebeple çağdaş Selefî hareketi sadece radikalizme veya siyasi anlayışa indirgemek suretiyle tek bir yönelişten söz etmek mümkün değildir. Öte yandan Selçuklu ve Osmanlı'dan gelen hoşgörü kültürü ve çoğulcu anlayış Anadolu ve Balkanlar'da radikal Selefilîğin yayılmasına izin vermemiştir. Osmanlı tarihinde Kadızadeliler hareketi gibi bazı istisnai hareketler ortaya çıkmışsa da bunlar taraftar bulamamış ve kısa sürede etkilerini kaybetmiştir.

1.4.3. Vehhabîlik

Osmanlı Devleti'nin uzaktaki eyaletlerinde meydana gelen ahlâki ve dini bozulmaya karşı gelişen Sünnî bir hareketin varlığı ile ilgili birçok kanıt mevcuttur. İşte bu hareketlerin en başında Vehhabîlik gelir. 18.yüzyılda Arabistan'da ortaya çıkan bu hareket en şiddetli tepki olarak kendini göstermiştir. (Rahman, 2014:272) O dönemde yaşanan şahısların aşırı derece kutsallaştırılması, onlardan bereket umulması, onları ziyaret etme, bu ziyaretler sebebiyle Allah'a yakın olunacağına inanılması gibi bazı aşırı tutumlar ve daha birçok bid'atların artarak dinî ayinlere ve dünyevî işlere hâkim olması gibi unsurlar sebebiyle bu hareket bunlara büyük bir tepki şeklinde doğmuştur. (Ünsal, s.115) Ancak bu hareket, İbn Teymiyye'den ilham alarak Merkezî Arabistan'da aşırı derecede muhafazakâr bir Hanbelî zihniyetle ortaya çıkmıştır. Bu Selefî hareketin öncüsü olan Muhammed İbn Abdulvehhab, gençliğinde tasavvufa eğilim göstermiş olsa da daha sonraları İbn Teymiyye'nin tasavvufa getirdiği eleştirel yaklaşımı benimseyerek ondan derin bir şekilde etkilenmiştir. (Rahman, 274) Daha önce belirtildiği üzere İbn Teymiyye'nin Sufizm ve tasavvufa çok ağır eleştirileri vardır. Sufizm'in ılımlı, felsefî anlayışına karşılık olarak getirdiği eleştirilerde İbn Teymiyye Sûfîlerin batıl inanç içerisinde olduğunu, özellikle İbnu'l-Arabî'nin geliştirdiği vahdet-i vücud anlayışının şirk derecesinde günah olduğunu ifade etmektedir. Bu yüzden Vehhabîler ilham aldıkları bu katı anlayışları nispetinde Sûfîleri ağır şekilde eleştirmektedir.

Abdulvehhab kendi milletinde gözlemlediği birtakım davranışların bid'at ve hatta şirk olduğu yönünde fikir beyan etmiş ve bu durumla mücadele için harekete geçmiştir. Bu kapsamda kendisine destek verecek güçlü birilerini aramış ve Diriyah'ta prens olan Muhammed ibn-i Suud ile tanışarak, kız kardeşini onunla evlendirmek suretiyle ittifak kurmuştur. İbn-i Suud da kısa zamanda Abdulvehhab'ın fikirlerini benimsemiş ve bu fikirleri dayatmacı bir anlayışla halkına benimsetme yoluna gitmiştir. Bu fikirler 1744 yılında kurulan ilk Suud devletinin resmi ideolojisi olmuştur. Arabistan'da yayılcı bir siyaset izleyen Suud Devleti bu fikirlerin de bölgede yayılmasını sağlamıştır. Suud Devleti kısa bir süre zarfında Arap yarımadasında pek çok yeri işgal etmiş ve tüm Necid emirliğine hükmetmeye başlamıştır. Bu arada Arabistan'ın hakimiyetini elinde tutan Osmanlı Devleti'nin

Rusya ve İnan ile olan savaşları, bölgenin merkeze uzak olması ve Osmanlı'nın zaaf içinde olması hasebiyle Suud Devleti büyümesini sürdürmüştür. (Ünsal, 116)

1803-1806 yıllarında Mekke, Medine ve Taif'i işgal eden İbn-i Suud, burada yaşayan insanlara tuhaf bir konuşma yapmıştır. Buna göre:

“Sizin dininiz bugün kemâl derecesine erişti. İslâm'ın nimetiyle şereflenip Cenâb-ı Hakkı kendinizden râzı ve hoşnut kıldınız. Artık âbâ ve ecdadınızın bâtil inanışlarına meyil ve rağbetten ve onları rahmet ve hayırla yâd ve zikirden korkun ve kaçının. Ecdadınız tamamen şirk üzere vefat ettiler. Hz. Peygamber'in mezarı karşısında, önceleri olduğu gibi durarak, tazim için salât-u selâm getirmek, mezhebimizce gayr-i meşrudur. Onun için oradan geçenler okumadan geçip gitmeli ve sadece 'es-Selâmu âlâ Muhammed' diye selâm verilmelidir.” (Sabri Paşa, 1992:175)

Ayrıca İbn-i Suud, Medine halkına şu uyarılarda da bulunarak İslam hususunda ne kadar çarpık bir zihniyete sahip olduğunu göstermiştir: İslam'ı Vehhabîler gibi yaşayıp Allah'a kendilerinin kural ve inançları çerçevesinde iman ve ibadet etmek ve Hz. Muhammed'in yoluna riayet etmek ancak Vehhâbî imamının (bir nevi halifesinin) belirlediği şekilde mümkündür. Diğer bir ifadede ise İbn-i Suud Medine'deki tüm türbe ve yapılı mezarların yıkılmasını ve onların yerine balıksırtı gibi toprak yığılmış hale getirilmesini söylemiştir. Ayrıca Suud, Muhammed ibn-i Abdulvehhâb'ın Allah'tan ilham alarak bir mezhep kurmuş olan İslam müceddidi olarak görülmesini ifade etmiştir. (Ünsal, 118) Ancak Vehhabîlik hareketi, yalnızca İbn Abdulvehhâb'ın başlattığı bir akım olarak değil, Müslüman ülkelerde İslam'ın, yozlaştırıcı unsurlardan temizlenmesini ve dinî konularda az çok bağımsız ve hatta yeni hükümler vermenin gereğini savunan hemen her faaliyet için kullanılan bir kavrama dönüşmüştür.

Bu durum oldukça dikkat çekicidir. Zira Vehhabîler, her ne kadar Ortaçağ'ın dini otoritelerini reddetmiş olsalar da kendileri bile İslami konularda sadece Kur'an ve Sünnet'in referans olarak alıp katı lâfızcı bir tutum sergilemiştir. Öyle ki Hanbeli mezhebinin kurucusu Ahmet b. Hanbel'i takip ederek Kur'an ve Hadis'in yorumlanmasında kıyas usulünü kesin bir şekilde kabul etmemişlerdir. Ancak bu

tutum bir taraftan Kur'an'ın ve hadisin lafızları üzerinde ısrar ederek aşırı bir muhafazakârlığa ve neredeyse mutlak bir lafzîliğe yol açarken, diğer taraftan da kitap ve sünnette yer almayan meselelerde kıyastan çok içtihadı teşvik etmekle dini metinleri, Ortaçağ hukukçularının geliştirmiş oldukları kıyas ilkesinin kapısını açmıştır. Ancak kıyas usulünün çok daha engin boyutlarda uygulanma imkânı olmasına ve ayrıca liberal bir zihniyetin kullanabileceği bir usul olabilmesine rağmen onun gerçek uygulama alanı oldukça kısıtlı olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Vehhabîlerin Kur'an ve Hadis hususunda katı tutumuna rağmen onların içtihad konusundaki görüşleri, uzun vadede ulemanın kıyasına nazaran daha az lâfza bağlı ve daha az sınırlayıcı olmuştur. (Rahman, 275) Bu yüzden Vehhâbilik hareketi Kur'an ve Sünnet'in asıl ruhunu gözden kaçırmış ve kendilerine özgü bir İslam anlayışı ortaya çıkarmıştır. Bu anlamda Vehhabiliğin en önemli yönü, onun ortaya çıkmasında etkili olan Sûfililiğinin en önemli faktör haline geldiği asırlarda İslâm ümmetinin kendilerine göre adım adım içine düştüğü ahlâki bozulmuşluğa karşı çıkan şiddetli bir tepki hareketi olduğuydu.

Mensuplarına göre Vehhâbilik hareketinin başarılı olmasının nedeni akıl ve ruhun özgürleşmesi ile birleşerek modernist Müslümanlara muhafazakârlık ve katı lâfızcılığı aşır dinî metinleri daha liberal çerçevede yorumlamaya kapı aralamasıdır. Bu yüzden Vehhâbilik, İslam dünyasındaki modernizm öncesi veya modernist neredeyse tüm ıslahat hareketlerine örnek olmuştur. Bu anlamda Vehhâbilik, sadece tarihteki Vehhâbî hareketi için değil, İslam dünyasındaki benzeri olayları içeren bir tür şemsiye terim olarak kullanılmaktadır. Kısaca Vehhâbilik, İslam geleneği mirasının farklı yorumlarıyla birleşen tevhid inancının ve insan eşitliği fikrinin güçlü bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Bu da İslâm toplumunu yeniden kurma amacını taşır. (Rahman, 276) Bugünkü cihatçı söylemlerin kaynağı da buradan ileri gelir. Hemen hepsi İslam dünyasını tek çatı altında birleştirip Hâricî-Selefi-Vehhâbî mantalitesinde bir İslam Devleti kurmayı amaçlar. Son yıllarda ortaya çıkan Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD) örgütünde bunu net bir şekilde görmek mümkündür. Öyle ki adını bile İslam Devleti olarak değiştirmiştir.

Vehhâbiliğin ilk çıktığı zamanlarda onlara karşı en büyük muhalefet doğal olarak Osmanlı hükümetiydi. Zira bu hareket bir yanda da ortaya çıktığı Arabistan

topraklarını elinde bulunduran Osmanlı hükümetinin yetkisine meydan okumadır. Nitekim, Vehhabî isyanında Hâricîleri hatırlatan izler bulmak mümkündür. Yani Hâricîler de bir ideal uğruna kaba ve dar görüşlü usullerle ıslahat yapmak istemiştir. Ancak İslam geleneği, nasıl ki daha önceleri Hâricîlere karşı koymuş ise Vehhâbîlere de öyle karşı koymuştur. Dolayısıyla İslâm tarihi boyunca meydana gelen birçok aşırı muhafazakâr ıslahat hareketleri ıslahatçı bir gaye için bütün ümmeti birleştirmek amacıyla yola çıksa da çok geçmeden mevcut birliği bile bozmaya ve ona karşı silahlanmıştı. Örneğin Abdulvehhab, önemli eleştirilerinin birinde İslam öncesi Arap toplumunun –zımnen de kendi yaşadığı devirdeki İslam toplumunun- yeteri kadar birlik içinde olmadığını ve baştaki yöneticiye itaat edilmediğini ifade etmektedir. (Abdulvahhab, 2011:1-13) Buna rağmen kendi başlattığı, daha ilk safhalarında bile silahlı başkaldırmalara yönelmiş ve toplumun birliğini daha çok bozmuştur. Muhtemelen Sunni İslam'ın, genel ilkelerde gelişimini sürdürürken, gerekli ıslahat hareketleri için yeterli olabilecek bir sistem üretememesi buna neden olmuştur.

Nitekim Sünni İslam, Ortaçağ boyunca faaliyet yürüttüğü biçimde kurduğu dengeyi koruyabilmek adına neredeyse tüm ağırlığını koymuştur. Yani bir yandan mevcut durumu korumaya odaklanırken öte yanda toplum düzeyinde tenkit ve gelişmeyi sağlayan unsurlar için yeterli imkânlar oluşturulamamıştır. Şüphesiz Ortaçağın anladığı şekliyle icma ve taklid kavramları, bu duraklama durumunda oldukça etkili oldu. Dolayısıyla ilerleme şiddet usullerine başvurmakla sağlanmaya çalışıldı. (Rahman, s.277-278) Yani Vehhâbîler, meseleyi yalnızca itikad ve amel çerçevesinde ele almadılar, aynı zamanda kendilerine karşı çıkan kim olursa onlarla savaşmaya başladı. Bunu yaparken bid'atlarla mücadele etme, emr-i bi'l-maruf nehy-i ani'l münker yani Allah'ın iyiliği emredip kötülükten men etmesi gibi gerekçeleri öne sürmüşlerdir. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında Hâricîlerin yeni versiyonu gibi bir görünüm sergilemektedir.

Vehhâbîlerin ana ilkelerinin başında tevhid gelmektedir. Bu kapsamda Allah'a iman ancak kalple, lisanla ve sâlih amel ile olması gerekir. Onlara göre bunların hepsi bir bütündür ve birisi eksik olursa, insan Müslüman sayılmaz. Onlara göre birçok Müslüman Allah'a inanmaktadır ama bunun yanı sıra zina etmek, hırsızlık yapmak,

namaz kılmamak gibi birçok İslam ile bağdaşmayan davranışlar sergilemektedir. (Yörükân, 1953:63) Özellikle namaz kılmayan insanlara karşı tutumlarındaki aşırılık tamamen Hâricî zihniyetin bariz bir göstergesidir. Buradan hareketle demokrasi isteyen, demokrasiyle idare edilen, laik düzende yaşayan herkesi tekfir etme, tâğûta itaat etmekle suçlama ve cürümlerini büyüttükçe büyütme düşüncesi hâsıl olmuştur. Bunun neticesi de dünya kadar masumun kanına giren bir zihniyet ortaya çıkarmıştır. Taliban'ın Afganistan'da stadyumlarda insanları toplayarak herkesin gözü önünde bu tür cürümlerden ötürü el ve ayak kesme cezaları vermesi, İŞİD'in Irak ve Suriye'de bu cürümleri işleyen Müslümanları idam etmesi ve Boko Haram'ın Afrika'da kız çocuklarına yaptığı zulümler bu zihniyete örnek olarak gösterilebilir. Oysa daha önceki bölümlerde bahsedildiği gibi İslam'da böylesine vahşet dolu bir cezalandırma mekanizması bulunmamaktadır. Hele hele İslam'da namaz kılmayanı öldürün, elini ayağını kesin gibi bir kural kesinlikle yoktur.

Vehhâbîlerin ikinci önemli görüşüne göre Allah'tan başka kimsenin şefaati kabul edilemez. Yani Hz. Muhammed ve diğer peygamberler de dahil olmak üzere hiçbir sahabe, tabiîn, evliya, asfiya, şeyh vs.nin şefaati mümkün değildir. Bununla birlikte vesileliği de reddeden Vehhâbîler, tasavvufu İslamî olmayan bir bid'at olarak nitelemektedir. Onlara göre tarikat, insanları istismar etmek ve mürşidin kendisini vesile olarak gördüğü bir araçtır. Yani başka insanları kendi yoluna bağlamak için din içinde din uydurmaktır. Nitekim Abdulvehhab, "Bir kimse Peygamberden şefaati isterse kâfir olur." demektedir.

Vehhâbîlerin diğer bir görüşü ise emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker ile ilgilidir. Yani Allah'ın iyiliği emretmesi ve kötülükten men etmesini Hâricîler gibi algılayan Vehhâbîler de insanları davalarına zorlayarak çağırmışlar. Zira kendileri hariç neredeyse herkesi ya sapıtmış ya da dalalete düşmüş olarak görmektedirler. Birtakım Selefî-Vehhâbî ateşli gruplar kolayca herkesi küfür içinde olmakla suçlamaktadır. Ufak tefek, önemsiz, detay olan unsurları İslam'ın en önemli unsuruymuş gibi sunarak İslam'ı yaşanmaz hale getirmektedirler. Ancak öte yandan İslam'ın en büyük günah saydığı insan ve hatta Müslüman öldürmekten çekinmemişlerdir. Bu konuda oldukça rahat davranan ateşli Selefî-Vehhâbî gruplar kıyafetin paçalarının kısa tutulması gibi muğlak bir mevzuyu İslam'ın en büyük

meselesi gibi görmektedir. Ancak Hz. Muhammed'in sünneti olan sakal kesmeyi, insan kesmekten daha ağır bir günah-suç olarak addedebilmektedirler. Sakalını kesmekten kaçınan pek çok Selefî militan hiç düşünmeden masum insanları kesebilmekte, kalabalık yerlerde, çarşı ve pazarlarda, metrolarda bombalar patlatabilmektedir. (Ebu Zehra, 2010:262-263)

1.5. İslam İle İlgili Kavramsal Sorunlar

Bu bölümde, son dönemde İslam ile birlikte kullanılan, terörizm, fundamentalizm ve siyasal İslam gibi kavramlar ele alınacaktır.

Terörizm konusunu inceleyecek olursak, bu konu üzerinde durulması gereken ilk husus kavramın tanımlanmasıdır. Ancak bu durum akademik açıdan oldukça tartışmalıdır. Zira terörizmin tüm dünya devletleri veyahut etkili olduğu kabul edilebilecek çoğunluğu tarafından onaylanmış bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak genel bir ifade ile fikir vermesi hasebiyle genel bir çerçeve çizilecek olursa terörizm denildiğinde genellikle politik, iktisadi veya dini amaçları içerebilen, kimi zaman yalnızca bazı mahkûmların salıverilmesi gibi özel amaçları da olabilen, çok çeşitli amaçları gerçekleştirmek veya ideolojileri hayata geçirmek üzere yapılan bombalama, uçak kaçırma, gazla zehirlenme, suikast, adam kaçırma ve rehine alma gibi planlı eylemleri gerçekleştiren örgütsel yapılardır. (Bozkurt, 2007:7) Her ne kadar bu tanımlamanın dışında da unsurlar olsa da genel anlamda kavramın anlaşılabilmesi için önemli ipuçları vermektedir. Ayrıca bakıldığında terörizmin anlamında ilk ortaya çıktığı günden günümüze değin bir değişim olmuştur. Çağlar geçip insanlık değiştikçe terörizmin amaçları, yöntemleri ve aktörleri de değişime uğramıştır. Hatta bu süreç içerisinde bir dönem terim, bugün kullanıldığı gibi olumsuz bir manada değil olumlu bir anlamda dahi kullanılmıştır. Ancak bugün anladığımız manadaki terörizm kavramı Fransız İhtilâli'nden sonra ortaya çıktığı kabul edilmektedir. (Bozkurt, s.40)

Terörizmin tanımı ile ilgili genel bir çerçeve çizip hakkında ipuçları edindikten sonra onun mahiyetini ele alarak bu konuda doğru bilinen yanlışlara işaret etmekte fayda vardır. Zira kavram çok çeşitli yönlere çekilmekte ve kavram suiistimal

edilerek yerli yersiz kullanılmaktadır. Zira zaman zaman terörizmin başlı başına bir doktrin, ideoloji veya bir inanç sisteminin parçası olduğuna dair çeşitli yorumlar yapılmaktadır. Ancak bu tutum doğru değildir. Terörizm, çok genel anlamda bir yöntem, taktik, strateji veya bir bakıma bir savaş şeklidir. Ancak burada belirtilmesi gereken husus terörizmin ne bir konvansiyonel savaş şekli, ne adi bir suç ne de kitle iletişim araçlarına reyting kazandıran rastgele bir çılgınlıktır. Onun farklı olan tarafı belirli politik amaçlara erişmek için kullandığı nevi şahsına münhasır bir stratejidir. Öte yandan terörizmin özündeki şiddet, ceza hukuku ve kriminolojinin konusu olan şiddetten farklı niteliklere sahiptir. Terörizmde şiddet, kullananların şahsi çıkarlarından veyahut da anlaşmazlıklarından kaynaklanan durumlardan ortaya çıkmaz. Şahsilik mevzubahis olsa dahi bu durum ideolojik normlarla üzeri örtülür. Yine terörizmde insan hayatının pek bir önemi yoktur. Yani terörist için cinayet amaç değil araçtır. Terörist, işlediği cinayetlerle amaçlarına ulaşabilmek için bir yol açmak ister.

Terörizm genellikle beyinsiz, akılsız, akıl dışı, kör şiddet olarak betimlenir. Lakin, pek az sayıdaki çılgın teröristi bırakırsak, terörizm böyle basite indirgenemeyecek kadar kompleks bir yapıya sahiptir. Bir kere terörizmin belli bir teorisi vardır ve bu teori her zaman olmasa da kimi zaman devrede olur. Şöyle ki, teröristler genellikle sebepsizce ve anlamsızca insan öldürüyormuş gibi görünebilirler. Ancak işledikleri cinayetlerin kendileri açısından önemli olan bir anlamı olur. Birçok insanı öldürmelerine rağmen teorik olarak teröristlerin amacı kitle katliamı değildir. Bunun ötesinde teröristler, kitlelerin kendilerini seyretmesini, dinlemesini ve böylece eylemlerinden etkilenmesini isterler. (Yayla, 1990:339) Yani bir bakıma terörizm Yani bir bakıma terörizm bir propaganda aracı olarak kullanılmaktadır. Bu yüzden dünya çapında bir etki yaratacak eylemler yapılmaktadır.

Bu arada terörizm kavramından bahsederken radikal hareketlerin terörizmden ayrılan noktalarına da değinmekte fayda vardır. Zira her terörist köktenci, aşırı, radikal, fundamentalist vs. gibi adlandırılmayacağı gibi her radikal de terörist olarak lanse edilemez. Zira aralarında yöntemsel, amaçsal ve yapısal olarak farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin terörizm, ceza hukuku açısından suç teşkil eden belli şiddet

eylemleri ile bunlara yardım ve yataklık etme faaliyetleridir. Ancak buna karşılık olarak köktenci hareketler, çoğu zaman terör örgütlerinin aynı veya benzeri siyasi ve ideolojik amaçları benimsemiş olsalar bile, buna ulaşmak için şiddet eylemine başvurmaya gerek görmeyen hareketlerdir. (Çaycı, 2007:60) Bu noktada yine bir ayırım yapılması gerekir. Zira her köktenci hareket şiddet uygulamaz. Örneğin El-Kaide, Taliban, Boko Haram gibi örgütler eylemlerinin dünya çapında ses getirmesi için şiddete başvururken Hizbu't-Tahrir, Cemaatü'l-İslam gibi örgütler şiddet uygulamazlar. Bunlar teorik bazda İslam'ı emredilenin çok daha ötesinde yaşayan ve çevresine de bu aşırı şekilleri yaymaya çalışan gruplardır. Allah Kur'an'ın Kasas Suresi'nde "Allah'ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah bozguncuları sevmez." (Kur'an, 28/77) der. Diğer yandan Necm suresinde de "Öyle ise bizim zikrimizden (Kur'an'dan) yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselerden yüz çevir." (Kur'an, 53/29) der. Yani dünyevi yaşantı ile uhrevi hayatın bir dengede tutulmasını emreder.

Oysa bu gruplar şiddet yoluna başvurmaları da düşünce ve yaşam tarzı açısından İslam'ın emrettiğinden daha aşırı biçimde İslam'ı yaşarlar ve tüm insanlığın bu şekilde bir İslam anlayışı içerisinde yaşamasını isterler. Yöntemleri daha çok misyonerlik faaliyetleri gibi irşat ve tebliğ şeklindedir. Ancak bunlara karşın El-Kaide, Taliban, Özbekistan İslami Hareketi, Boko Haram vs. gibi örgütler daha çok şiddet kullanırlar. Kullandıkları bu şiddet sebebiyle İslam dini farklı algılanmaya başlanmış ve İslami Terör gibi art niyetli kavramların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Oysa İslam ve terör kelimelerinin yan yana getirilmesi dahi düşünülemez. Bunun gerekçelerine yukarıda değinilmiştir. Burada bahsedilecek olan husus İslam'a atfedilen terör, radikalizm, köktencilik, fundamentalizm vs. gibi kavramların çıkış noktasıdır.

Fundamentalizm sözcüğünün kökeni Latince 'fundus'tur. Latince'de 'taban, mal, mülk, kara parçası' anlamında olan bu sözcükten türeyen 'fundamentum' kelimesinin İngilizcesi olarak fundamental kelimesi 'birinci, temel, temele ait, kaideye ait, asli, esas' gibi anlamlara sahiptir. Fundamental kelimesinden de yine Latince'deki sıfattan isim yapan "-ism" eki kullanılarak fundamentalism kelimesi

türetilmiştir. Kelimenin etimolojik olarak geçirdiği türeyiş sürecinde fundamentalizm basamağına kadar herhangi bir anlam sorunu yoktur. Ancak fundamentalizm kelimesi ortaya çıktıktan sonra zamanla anlamında birtakım sorunlar ortaya çıkmıştır.

1910-1920 yılları arasında ABD’de editörü Evanjelist bir eğitimci olan Reuben Archer Torrey olan ‘The Fundamentals: A Testimony To The Truth’ adlı 12 ciltlik bir kitap serisi yayımlanır. Protestanlığın temellerinin belirlendiği bu kitap serisi ile fundamentalizm kavramı ortaya çıkmıştır. (Göka, Beyazyüz ve Alkan, 2007:357) Ancak burada belirtilmesi gereken husus bu eser genelde Hıristiyanlık özelde ise Protestanlık üzerinden fundamentalizm kavramını ele alıyor olmasıdır. Henüz o dönemde İslam ile bir ilişkilendirme çabası bulunmamaktadır. Bu çabaya soğuk savaş döneminde özellikle soğuk savaş sonrası dönemde girilmiştir.

Fundamentalizm, her ne kadar Batı kökenli bir kavram olsa da yaklaşık 30 yıldır İslamiyet içerisindeki Selefî akımları nitelerek üzere kullanılmaktadır. Türkçeye ‘Köktencilik’ olarak çevrilen fundamentalizm İslam coğrafyasında, Çarlık Rusya’sı döneminde Kadimcilik akımı ile başlamış ve özellikle 1960’larda yükselişe geçmiş, 1973’teki petrol krizinden sonra petrol fiyatlarındaki ani yükselme ve 1979 yılında İran’da bir İslam devriminin gerçekleşmesi ile oldukça önemli ölçüde bir ivme kazanmıştır. (Kirman, 2008:283)

Birtakım kesimler tarafından tarihsel olarak İslam adına çıkmış olan ilk köktenci grup olarak Hariciler gösterilir. Günümüzde de İslam dünyasındaki hareketlerin her birinin köktenci olarak adlandırılması ve Hariciler ile özdeşleştirilmesi, bu hareketlerin marjinalliğini ortaya koyma çabası gibidir. Hâlbuki Haricilerin köktencilikten ziyade anarşizme yakın bir düşünce ve hareket biçimidir. Köktenci hareketlerin Sunni ve Şii ana literatürde hiç de olumlu bir imaja sahip olmayan Hariciler ile ilişkilendirilmesi doğrudan doğruya söz konusu hareketlerin gayri meşrulaştırılması amacını taşır. Böylece fitne ve siyasal kargaşaya neden olmakla suçlanan Haricilerin oynadıkları tarihsel rol modern dönemde köktencilere atfedilir. Diğer yandan bugünkü köktenci hareketlerin militan ideolojisini tanımlamak adına kullanılan köktencilik de belirsiz bir içeriğe sahiptir. Çoğu kez Müslüman

toplumlarda genellikle muhalif olan ve amacı bir şekilde İslami bir devlet kurmak olan, fikirleri ve siyasal hareketleri anlatmak için kullanılır. Bu hareketler İslam Devleti modelini Hz. Muhammed ve dört halifesinin dönemlerinde Müslümanlara ait olan siyasal topluluğun kutsal yapısına atıfta bulunarak amaçlarına ulaşmak istemektedir.

Köktenciler gelenekselci olmayıp, fikirleri orta yol yaklaşımlarına aykırılık teşkil eder. İslam'ı referans olarak aldığı iddia eden köktenci hareketlerin ortaya çıkmasının en önemli nedenleri; Batılı güçlerin İslam ülkelerin işgal etmesi, demokratik sistemlerin İslam ülkelerine de yerleşmeye başlaması, modern devletin güçlenmesi ve devletin vatandaşların ekonomik refahından sorumlu olduğunun kabul edilmesidir. (Burrel, 1989:5) Bu nedenler köktenci olarak adlandırılan hareketlerin İslam ülkelerinde dışarıdan müdahalelere karşı koyma çabasında olan, hâlihazırdaki politik mekanizmada temsilcilik rolü ve ekonomik refahı talep eden kişi veya grupları göstermektedir. Hâlbuki bu isteklerden dinsel referans noktaları kullanılarak söylemlerde bulunmasıyla köktenci kavramındaki dinin esaslarına dönme arzusu arasında doğrusal bir ilişki olmadığı görülmektedir. Lakin Batı literatüründe birçoğu haklı olarak görülebilecek olan talep görmezden gelinerek, bu hareketler köktenci sınıfına sokulur ve sanki bu tavırla dünya üzerinde hâlihazırdaki statükonun muhafaza edilmesine yardımcı olduğu yönünde kanaat vardır.

Köktenci ifadesi ile iki farklı İslam görüntüsü oluşturulmaktadır. İlki insanların tarihte yaşanmış ve bitmiş bir olgu gibi algıladığı İslam imajıdır. İkincisi ise günümüzde hala varlığını sürdüren İslam'dır. Köktencilerin salt tarihteki İslam'ı bugüne getirme ya da günümüz toplumunu tarihteki İslam'a taşıma hedefi öne çıkarılarak bugüne ait olan birtakım politik istekleri yok sayılmaktadır. Böylelikle İslam ülkelerinde faaliyet yürüten muhalif grupların pasifize edilmesi için haklı gerekçeler bulunmasına yol açılmaktadır. (Ateş, 2009:78-79) Bu bakımdan bu ülkelerde kimi zaman sıcak çatışmalara ve hatta kaosa giden bir ortam oluşmaktadır. Bu ortamdan İslam'a yönelik olumsuz bir bakış açısı üretilmekte ve bir "İslam kötüdür." imajı yaratılmaktadır.

Hıristiyanlık tarihinde yaşanmış olan Reformasyon süreci İslam'da gerçekleşmediği için günümüz İslam dünyasındaki hareketlerin köktenci olarak adlandırılması da yanlıştır. Zira köktencilik, Batı literatüründe anlaşılan çerçevede, bir inancın esaslarını yeniden canlandırma, onu yeniden yorumlama amacı güder. Ancak bugünkü Müslüman ülkelere bakıldığında hem iktidar sahipleri hem de muhalefet İslam'ın esaslarına yaptıkları göndermelerle konumlarını meşrulaştırma amacı taşımaktadır. Öyleyse radikal hareketlerin artık var olmayan bir şeyi canlandırmaya çalıştıkları iddiası yersizdir. Bunun yerine köktenci hareketlerin mevcut tutumu, bugün yerel veya küresel çapta var olan iktidar mücadelesinde nevi şahsına münhasır bir taraf olma çabası olarak görülebilir. (Ateş, s.79) Yani mevzu İslamiyet'in kendisinden çok onu bir güç elde etme aracı olarak kullanmaktır. Radikal hareketlerin iktidar mücadelesinde izlediği yol ve yöntemlere bakıldığında durum daha iyi anlaşılacaktır. Örneğin Afganistan'da Taliban'ın iktidarı ele geçirmek için şiddet ve vahşet dolu eylemleri, İslamiyet'i canlandırmaktan ziyade kendi eylemlerini meşrulaştırmaya çalışma aracı olarak kullandığının bir göstergesidir.

Bu arada çoğu durumda terörizm, şiddet veya aşırılık ile de ilişkilendirilen köktencilik kavramının bu olguları tarif etmek için kullanılması da yanlıştır. Zira Müslüman ülkelerdeki rejimlere, dolayısıyla bugünkü dünya barışı ve güvenliğine tehdit oluşturan unsur dini referans alan aşırılık ve şiddet ise, bu halde radikalizm kavramı mevzuyu daha iyi tarif eder. Lakin genellikle köktencilik bazen de canlanış gibi kavramların radikalizmden daha çok kullanılmasının nedeni Batının İslam dünyasındaki bu hareketleri sadece siyasal bir hareket olarak değerlendirmemesidir. Siyasal mücadeleyi tanımlamak için daha işlevsel olan radikalizm yerine köktenciliğin tercih edilmesi, Batının İslam'ı siyasal, ekonomik, toplumsal, kültürel ve dinsel bir tehdit olarak algıladığını doğrulamaktadır. Böylece köktencilik, İslam ile ilgili her şeyin Batının her alandaki çıkarlarına aykırılığını ortaya koyan daha elverişli bir kavram olarak belirmektedir. Oysa aynı işlevi radikalizm kavramının üstlenmesi mümkün değildir. Bugüne ait siyasal talepler ve bu taleplerin elde edilmesinde kullanılacak yöntemlere ilişkin kendine has yaklaşım sergileyen radikalizm, ulusal veya küresel iktidar kavgasının her şeyden önce güncelliğini ve

siyasallığını öne çıkaran bir kavramdır. Ayrıca, batıda köktencilik konusunda biriken ve bunu önemli bir tehdit olarak gösteren literatür sayesinde İslam dünyasındaki baskıcı rejimlerin desteklenmesine zemin hazırlandığı iddia edilir. Köktenci hareketlerin siyasal sürece katılımlarının seçimlerin iptal edilmesi veya bu tür hareketlerin sindirilmesi yoluyla engellenmesi radikalleşmeyi getirmiştir. Radikalleşme de nihayetinde gizli örgütlenmeleri ve şiddeti doğurmuştur. (Ateş, s.91) Bu yüzden bu çalışmada İslam'ı referans olarak aldığı iddia eden gruplar köktenci kavramından ziyade radikal hareketler olarak adlandırılmıştır.

Kırsal alandan kente göçmek zorunda kalan ama umduğunu bulamamışların ekmeği gibidir radikalizm. Radikal hareketler korku ve aidiyet krizi yaratan küreselleşmeden kaynaklanan belirsizliğe bir reaksiyon olarak resmedilir. Öte yandan radikal hareketler aşırı sağ akımlarla eşdeğer görülür ve Yahudi veya Hıristiyan radikalizmine benzerliği vurgulanır; ancak çok daha tehlikeli olduğu vurgusuyla... Yahudi ve Hıristiyan radikalizmi demokrasi içerisinde halledilebilecek bir sorun olarak görülürken, İslam dünyasındaki radikal hareketler demokrasiye taban tabana karşı olarak tanımlanır. Bu durum ile ilgili kanıtlanabilir bir veri yoktur ama olsun; çürümüş Şah rejiminin düşmesi yeterlidir.

Aslına bakılırsa Batılıların İslam dünyasındaki radikal hareketlere baskısı hep olumsuz olmamıştır. Soğuk Savaş döneminde ABD, Afgan mücahitlerini Sovyetlere karşı, Arap ülkelerindeki radikal hareketleri milliyetçi-sosyalist örgütlere karşı, Pakistan'daki Ziya-ül Hak yönetimini Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgaline karşı desteklemiştir. Aynı dönemde Batı dünyasındaki akademik dergilerde Afganlar özgürlük savaşçısı olarak resmedilmiştir. 1990'larda yükselişe geçerek Çeçenistan, Özbekistan, Mısır ve Cezayir'e yayılan radikal hareketlerin bu defa karşısına ABD çıkmıştır. Bu karşılaşma, zamanla bu radikal hareketlerin terör örgütü olarak adlandırılmasına yol açar. Liberal konuşup realist düşünen Amerikan kamuoyu ve karar vericiler için 1990 sonrasında SSCB'nin dağılması ile kızıl yani komünizm tehdidi sona ermiş ve yerini yeşil yani radikal hareketler, dolayısıyla İslam almıştır. Özellikle 1990'lı yıllarda İslam'a karşı önyargı ve dolayısıyla nefret önemli ölçüde yükselişe geçmiş ve çoğu zaman hem akademi hem de ABD dışışleri soruna yanlış teşhisler koymuştur. Çeçenistan ve Özbekistan'daki radikal hareketlerin her biri Rus

basınının etkisiyle Vehhâbilik olarak tanımlanmıştır. Tacikistan'daki muhalefet partisi olan İslami Reform Partisi, sırf adından dolayı akademik dergilerde totaliter bir rejimin savunucusu olarak ele alınmıştır. Tacikistan, Çeçenistan ve Özbekistan'daki otoriter rejimlerin yolunu da bu nefret açmıştır. (Şen, 2005:364)

Son olarak değineceğimiz kavram 'Siyasal İslam'dır. Bu kavram da İslam ile birlikte sıkça kullanılmaktadır. Genel bir tanımı yapılacak olursa siyasal İslam, İslam'ın ilkelerini siyasal olarak yorumlayan ve bu kuralları topluma siyasi bir biçimde yansıtan bir düşünce sistemidir. Şer'î, liberal veya demokratik kavramlar ile biçimlendirilmeye çalışılan siyasal İslâm düşüncesi, yirminci yüzyılda İslam dünyasını en çok etkileyen akımlardan biridir. (Anacık, 2014) Siyasal İslam, hem emperyalizme karşı bir tepki hem de ülke içi problemlerin halledilmesi adına ileri sürülen siyasal bir yorumdur. Son dönemde yükselen söylemlerdeki İslam'la ilgili imgeler bu siyasal yorum üzerinden oluşturulmaktadır.

Osmanlı'nın son dönemi ve yıkılmasının ardından, Müslüman coğrafyasında büyük bir otorite ve temsil boşluğu oluşmuştur. Bu yüzden birçok Müslüman ülkede İslami hayatın canlanması için birtakım gruplar ve Müslüman aydınlar çalışmıştır. Batılıların "İslamcılık" şeklinde nitelendirdiği bu hareket on dokuzuncu ve yirminci yüzyılda inanç, ibadet, ahlak, felsefe, siyaset, eğitim vs. kapsamında İslam'ı bir bütün olarak yeniden hâkim kılmak ve akılcı yöntemlerle İslam dünyasını Batı emperyalizminden, zalim idarecilerden, taklitten, hurafelerden vs. kurtarmak, çağdaştırmak, birleştirmek ve kalkındırmak amacıyla gerçekleştirilen baskın olarak aktivist ve modernist bir yapıya sahip, politik, düşünsel ve bilimsel çalışmaların, teklif ve çözümlerin tümünü kapsayan harekettir. (Kara, 1985:1405)

İslami söylemlerin geniş kitlelere ulaşmasında medya oldukça etkili olmuş ve bu belirleyici tutum, siyasal İslam lehine gerçekleşmiştir. Dolayısıyla yazılı ve görsel basın -leh veya aleyhte olsun- siyasal İslam'ı önceleyen tutumu, kültürel İslam yorumlarının geri planda kalmasına neden olmuştur. Lehteki tutum, siyasal İslam'ı yüceltmek ve taraftar bulmak için bu bağlamdaki söylemleri dolaşımda tutarken aleyhteki tutum, İslam'ı sert söylem ve eylemle bir araya getirme olasılığı olan siyasal söylemi öncelemiştir. Böylece siyasal İslam'ın söylem egemenliği söz konusu

olmuş ve kültürel İslam hem üretilme, hem dolaşıma girme hem de gündelik yaşam için referans olma bağlamında siyasal İslam'a göre dezavantajlı bir konuma zorlanmıştır. Öte yandan siyasal yorumun başatlığı, birçok otantik İslam kavramının dönüşmesine de neden olmuştur. (Sevinç, 2013:993-1018)

Bu arada bir sonraki bölümde ele alacağımız Oryantalizm akımının günümüzdeki en büyük temsilcilerinden biri olan Fransız akademisyen Olivier Roy İslamcılığın, her şeyden önce, toplumsal ve siyasal olarak uyumsuz bir gençliğin oluşturduğu ve hayal kırıklığının cisimleştiği sosyo-kültürel bir hareket olduğunu savunmaktadır. Ona göre İslamîleştirme çalışmalarının tepeden aşağıya doğru yapılmak istenmektedir. Başta hukuk olmak üzere bazı alanlarda değişikliğe gidilmek istense de ekonomiye dokunulamayacağını ve eski rejimlerden miras alınan modele, esas olarak da tek parti modeline kalındığı yerden devam edileceğini ileri sürmektedir. Roy, bu modelin kendi başına işlemeye muktedir herhangi bir kurum üretmediğini de söyler. Ayrıca ona göre, adalet ve eşit toplumsal bölüşüm hayali, sadece bu hayali gerçekleştirecek kadronun erdemli kimseler olmasına bağlıdır. Fakat neticede diğer ideolojilerle aynı kapıya çıkacağını iddia eder. Yani 'Temizler', ya kendilerini yozlaşmanın girdabına kapılacak ya da köşe dönücüler, işbirlikçiler ve mevki düşkünleri lehine siyaset sahnesinden çekileceklerdir. (Roy, 1994:37)

1.6. Oryantalizm, Medeniyetler Çatışması Tezi ve İslamofobi

Osmanlı Devleti'nin 1683 yılındaki II. Viyana Kuşatması'nda bozguna uğramasından sonra Türklerin, yani Müslümanların Avrupa için tehdit olmaktan çıkması, Batılıların Doğu ile kültürel, ekonomik ve siyasi ilişkileri yükselişe geçmiştir. Özellikle Napolyon Bonapart'ın Mısır seferi ile Doğu araştırmaları farklı bir boyuta taşınmıştır. Bu araştırmalar yapılırken yeni ortaya çıkan bilimsel disiplinlerden de faydalanılmıştır. Napolyon 1798'de Mısır seferine, bilim adamları sanatçılar mühendisler, yazarlar, kimyagerler, tarihçiler, biyoloji uzmanları, arkeologlar, doktorlar ve Antik çağ uzmanlarından oluşan 167 kişilik bir ekip ile birlikte çıkmıştır. Böylece Mısır her düzeyde araştırma nesnesi haline getirilmek istenmiş ve bölgeden elde edilen kanıtlanabilir bilgilerin kayda geçirilmesi amaçlanmıştır. Bununla ilişkili olarak 1803–1828 arasında yapılan 25 yıllık

araştırmalar kayda geçirilmiş ve bu bilgiler 33 ciltlik ‘Description de l’Egypt (Mısır’ın Tasviri)’ adıyla yayınlanmıştır.

Napolyon’un bu hareketi oryantalizm tarihinde adeta bir dönüm noktasıdır. Zira bir devletin ele geçirmek istediği toprakları bu kadar çok detaylı olarak araştırması o güne değin görülmemiştir. Bundan sonra Avrupa’da bir Mısır merakı ortaya çıkmış ve eser bu 33 ciltlik eser birçok oryantalist yazarın kullandığı önemli bir kaynak olmuştur. Yalnızca 1800 ile 1950 yılları arasındaki 150 yıllık sürece bakıldığında Batı’da oryantalizm ile ilgili 60.000’e yakın eser yazıldığı görülecektir. Bu süreç zarfında Asya, Doğu, Doğu Dilleri adını taşıyan birçok ilmi nitelikli dernek kurulmuş ve 1873 yılında ilk oryantalist kongre toplanmıştır. (Taşar, 2011:154)

Tarihsel arka planını anlatarak giriş yaptığımız oryantalizm ne demek olduğuna değinmekte fayda vardır. Bunu yaparken özellikle yazıldığı dönemde büyük ses getiren Edward Said’in 1978 yılında yayınlanan Oryantalizm adlı eserine başvuracağız. Zira Said’e kadar oryantalizmi bu denli derli toplu bir şekilde tam olarak meselenin özüne inerek anlatan eser bulunmamaktadır. Hatta bu kitapla ilgili nl Türk düşünürü Cemil Meriç şöyle demektedir:

“Oryantalizm bomba kitap, yıkıyor ve aydınlatıyor... Okuyacak ve çok defa kendi kendinize kızacaksınız. (...) Oryantalizm, üzerinde çok konuşulan bir kitap, daha doğrusu, konuşulması lazım gelen. Filistinli bir Arap nc dünya’nın ne korkunç bir gaflet içinde bocaladığını sergiliyor; ağlarını dünya üniversitelerine ve basınına geren bütün bir uzmanlar güruhunun karşısına ‘sizi yalancılar’ diye çıkıyor.” (Meriç, 1982:38)

Oryantalizmin ne olduğu Oryantalistlerin arka planını ortaya çıkaran Edward Said’in *Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu* adlı kitabındaki deyişiyle açıklanacak olursa:

”Oryantalizm, doğu ile uğraşan toplu müessesedir; yani Doğu hakkında hükümlerde bulunur, Doğu hakkındaki kanaatleri onayından geçirir, Doğu yu tasvir eder, tedris eder, iskan eder, yönetir; kısacası Doğu ya hakim olmak, onu yeniden kurmak ve onun amiri olmak için Batının bulduğu bir yoldur.” (Said, 1989:15-16)

Said'in bahsettiği bu yol günümüzde de kullanılmaktadır. Oryantalizmin son temsilcileri yayınladığı eserlerle sömürü düzenini devam ettirmekte ve Doğuya yönelik olan algıyı önyargıya dönüştürme gayretindedirler. Bununla ilgili olarak Said, eserinde şu ifadeleri kullanmaktadır:

“İslam'ın terör, yıkıcılık, nefret edilen barbarlar sürüsü olarak görülmesi boşuna değildi. Avrupa için İslam, devamlı bir felaket konusu idi. On yedinci yüzyılın sonlarına kadar süren 'Osmanlı belası' tüm Avrupa'yı yerinden oynatıyor, Hıristiyan uygarlığı için aralıksız bir tehlike sayılıyordu. Zaman Avrupa'ya bu tehlikeyi genel hayatın akışı içinde eritmeyi öğretti.” (Said, s.92)

Yirminci ve yirmi birinci yüzyılın ünlü oryantalistleri Michel Foucault, Francis Fukuyama, Arnold Toynbee, Bernard Lewis, Massimo Campanini, Olivier Roy ve Samuel Huntington'dur. Bunlardan Huntington ve Fukuyama yazdıkları eserlerle yüzyıla damgalarını vurmuştur. Özellikle Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* adlı eserinde Batı ve Doğu arasındaki büyük duvarlar olduğuna dair bir iddia ortaya atarak Doğuyu keskin bir şekilde Batıdan ayırma tutumunu sergilemiştir. Kitabın muhtevası yazarının kendi ifadesiyle: “Medeniyetler kavramı, evrensel medeniyet sorunu, kültür ve iktidar arasındaki ilişki, medeniyetler arasındaki iktidar dengesinin değişimi, medeniyetlerin siyasal yapısı, Batı evrenselciliğinin ortaya çıkardığı çatışmalar, Militan Müslümanlık ve Çin'in bir güç olarak ortaya çıkışı; Çin'in yükselişine karşı dengeleme ve bu medeniyetin yanında olma biçimindeki yanıtlar, fay hattı savaşlarının dinamikleri ve nedenleri, Batının ve dünya medeniyetlerinin geleceği.”dir. Öte yandan yine yazara göre: “Medeniyetlerin çatışması dünya barışının karşısındaki en büyük tehlikedir ve medeniyetlere bağlı uluslararası düzen bir dünya savaşına karşı en büyük güvencedir.” (Huntington, 2008:10)

Kitap yayımlandığı dönem itibariyle oldukça ses getirmiştir. Zira 90'lı yıllar uluslararası sistemde bir değişimin yaşandığı olağanüstü bir dönemdir. SSCB dağıldıktan sonra Batının karşısındaki Komünist tehlike sona ermiştir. Ancak çok geçmeden yerini İslam tehlikesi almıştır. 90'lı yıllarda biten İran-İrak savaşından 2 yıl sonra başlayan Körfez Savaşı, El-Kaide'nin Amerikan elçiliklerine ve Dünya

Ticaret Merkezine yaptığı saldırılar, Taliban'ın Afganistan'daki zulmü, Çeçenistan'daki Rusya'ya karşı mücadele vs. gibi durumlar odakların İslam dünyasına çevrilmesine neden olmuştur. Adeta ateş çemberi gibi savaşlar, çatışmalar yerine dönen İslam dünyasında dönem içerisinde Batı emperyalizmine karşı söylemler yükselişe geçmiştir. Bunda Sovyetlerin yıkılmasını fırsat bilip nüfuz alanlarını genişletmeye çalışan ve bunu yaparken de yer yer çatışmalara müdahil olan ABD'nin başını çektiği Batının faaliyetleri etkilidir. Batı ile Doğu arasındaki bu gerginliğin zirve noktası 11 Eylül 2001'de ABD'deki Dünya Ticaret Merkezine yapılan saldırılar olmuştur. Bu saldırılardan sonra ABD Başkanının yayınladığı doktrinde 'ya benimlesiniz ya da teröristlerlesiniz' tarzındaki söylemi ile birlikte Doğu ile Batı yani İslam ile Hıristiyan dünya arasındaki mesafe adeta bir büyük kanyon halini almıştır. Bu yüzden Batıda zamanla İslamofobi adını alan bir Müslüman nefreti yükselişe geçmiştir. Bunda Batılı medya organları, özellikle ABD'deki düşünce kuruluşları oldukça etkilidir.

İslamofobinin yayılması için Batıda birçok kurum ve kuruluş muazzam derecede maddi kaynaklar aktarmışlardır. Bunların iç yüzünü ABD'de Barack Usain Obama hükümetine yakınlığı ile bilinen Center for American Progress (CAP) adlı düşünce kuruluşu dört yıl arayla yayınladığı iki raporla ortaya çıkarmıştır: İlki 2011 yılında yayınlanan 'Korku Şirketi: Amerika'daki İslamofobi Ağının Kökenleri' (Ali, 2011) adlı rapordur. Diğeri ise ondan yaklaşık 4 yıl sonra yayınlanan "Korku Şirketi 2.0: Amerika'da Nefret Üretmek İçin İslamofobi Ağının Çabaları" (Duss et. al., 2015) adlı rapordur. 11 Eylül olaylarının 10. yıldönümünden hemen önce yayınlanan ilk raporda İslam düşmanlığını körüklemek adına dezenformasyon yapan ve Amerika'da İslam tehlikesi varmışçasına bir propaganda çabasına girişerek bazı eyaletlerde yasalar hazırlanmasını sağlayan kuruluşların, sayıca az olsa da kamuoyundaki etkisinin yüksekliğine dikkat çekilmiştir. 10 yılda İslam düşmanlığı yapan bu şebekelere 42,6 milyon dolar aktaran kurumlar hep aynıydı. Amerika'da her türlü soruşturmanın altın kuralı olan 'Parayı takip et' ilkesini izleyen araştırmacılar vergi kayıtlarından çıkardığı başlıca İslam düşmanlığı finansörlerini tek tek açıklıyordu. Aynı fonların birçok Yahudi kuruluşunu da destekliyor olması manidardı. Bahis konusu kuruluşların, Norveç'te 42 kişiyi öldüren Anders Brevik'e

de destek verdiklerine de dikkat çekilmiştir. Bu olayın arkasında da bu kuruluşların finansörlük rolünün olduğunu ifade edilmiştir.

Tabii tek başına Batılıların faaliyetlerinin İslam düşmanlığının kaynağı olduğunu söylemek doğru değildir. Zira İslam dünyası açısından da kusurlu durumlar söz konusudur. Radikal hareketlerin ilerleme kaydetmesi, İslam dünyasının iç siyasi çevrelerinde bir yükselişe yol açmış ve toplumları içerisindeki dini, hukuki ve idari yapılar arasında daha yeni ve daha yakın ilişkiler tavsiye etmiştir. Bunun yanı sıra bazı İslam ülkelerindeki önemli ölçüde gayri insani ve ciddi bir hoşgörüsüzlük atmosferine yol açan cezalar ve İslam yasalarının uç noktalara varan şekillerinin sunulması, gayrimüslim kültürlerdeki dehşetin en yaygın nedenlerinden birini üretmiştir. Dışsal olarak, bu cezalar ister Batılı ister Doğulu olsun gayrimüslim milletlerde korkuya neden olur. Zira bir açıdan zaman içerisinde geliştirilmiş ve bu ilişkileri sürdürmüş olan ve işleyen tarzları reddetmesiyle alışılmış siyasi ve iktisadi uluslararası ilişkileri tehdit ediyor görünmektedir. Şiddet, terörizm ve İslam arasında bir ilişkiyi ve dışarıdakilerin ticari veya diplomatik alanda İslam ülkelerinin hoşgörüsüzlüğü şeklinde gördükleri noktalarda zaman zaman olan gönülsüzlüğü gündeme getiren, işte bu bağlantısızlıktır. Ayrıca tehdit hissiyatı epeyce bağlanılan İslamcılığın, ötekine, genellikle komşu milletlere nüfuz etme niyeti taşımasından dolayı yükselmektedir.

Sonuç olarak uluslararası daha büyük güvensizlik tehdidi ortaya çıkmaktadır. Bu tehdit, militanlığın bizzat kendisini, uzun bir müddet katlanılmış hafiflikler ve İslam dünyasında uzun siyasi çöküş ile gayrimüslim milletlerce baskı altına alınma sürecinde yapılmış olan yanlışlara hak edilen cezayı verme teşebbüsleri biçiminde sunduğunda artırılır. Dolayısıyla radikal hareketler sızma ve uluslararası terörizm taktikleri yaratabileceği uluslararası zeminin kayganlığı nedeniyle dış dünyada korkuya neden olabilmektedir. Radikal hareketlerin bazen intikam temelini adeta bir prensip biçiminde öncelikleri arasına alması yine bir korkunun nedenleri arasındadır. Militanca bir İslami rejim, insan haklarını hukuki cezalar, kadınlara yapılan muamele ve demokratik siyasetin azlığıyla suiistimal ediyor görüntüsünden dolayı kendi toprağında ıstıraplara ve dışarıda da kendisinin tecridine neden olabilmektedir. Kaygıların nerelerden geldiği noktasında açık olmak önemlidir. Çünkü bunlar

bilinmelidir ki diyalog bu alanlardan kendini sakınabilsin. Hiçbir ciddi ve aydınlatıcı kültürlerarası karşılaşma, bir korku perdesi altında oluşamaz. (Langhorne, 2000:129-130)

1.7. İslam'ın Dünya Görüşü

Günümüzdeki radikal hareketler İslam'ın ilk ortaya çıktığı halindeki dini, siyasal ve toplumsal yaşantıya geri dönüşü hedeflemektedir. Bu bakımdan o dönemin şartlarından bahsetmek mevzunun anlaşılması bakımından önemli bir husustur. Buna göre klasik İslam toplumu, toplumsal hayatın politik ve dini tarafları arasında ayırım yapmamıştır. Zira Halifelik makamı, İslam toplumunun hem politik hem de dini liderlik kurumuydu. O dönemde toplum, bireysel olarak ve dinsel bir sadakat ile tanımlanan bir devlet rejimine sahipti. Dinsel ve politik kurumların İslami esaslara göre örgütlenmesine dair bu görüşün temelleri Hz. Muhammed'in liderliği altındaki Medineli Müslüman toplumun deneyimine dayanır. (Lapius, 1975:365) Yani dünya hayatı ile ilgili tüm işlerde Allah rızasını öne alan Hz. Muhammed, peygamber olmasından itibaren İslam, gücünü dinsel mevkiinden alan bir lidere sadakat ile ümmete mensup olma çerçevesinde şekillenmiştir.

Hz.Muhammed'in vefat etmesinden sonra halifelik, bu temel düşünceyi korumaya devam etmiştir. Daha sonraki halifeler de göreve gelince Hz. Muhammed'in dinî ve siyasî mirasını ve bu mirasın dini, moral ve hukuki boyutları ile sürdürmüştür. Yani Hz.Muhammed'e gönderilen Kur'an'ın prensiplerini öğretmek, uyuşmazlıkları buna göre halletmek, düzeni sağlamak ve topluma sağladığı kazancı korumak adına Hz. Muhammed'in fetihlerini genişletmek, onların göreviydi. Bu yüzden halife tek ve mutlak otoriteydi. Müslümanlar arasından birinin halifenin temsilcisi olarak hizmet verdiği süre dışında, hiç kimse dinî ya da yönetsel yetkiye sahip değildi. (Lapius, s.370)

İslam'ın, dinî ve siyasî hayat arasındaki ilişki hakkındaki esasları ve ilkelerine rağmen İslam toplumu İslamî olmayan yollara da yönelebilmiştir. Aslında politik ve dinsel yaşam, bağımsız değerler, liderler ve örgütlenmeler ile birlikte değişik tecrübe alanları da geliştirmiştir. 10. yüzyıldan beri Müslüman-Arap imparatorluğunun

kontrolü komutanlar, yöneticiler, valiler vs.nin ellerine geçmiş, buna karşılık halifeler ise tüm etkin siyasî gücünü kaybetmiştir.

Böylece İslam coğrafyasındaki yönetim birimleri, teorik açıdan halifelerin yetki verdiği ama gerçekte kamu düzeni için ihtiyaç duyulması dolayısıyla tanınmış seküler rejimler yani sultanlıklardı. Bu nedenle Müslüman devletler, resmi olarak İslam'a sadık olmaları ve onun savunulmasını üstlenmelerine rağmen siyasi bünyelerini, herhangi temel bir dinî karakter olmaksızın tamamen farklılaştırmıştı.

İslam, ilk ortaya çıktığı dönemden bu yana kendisine meydan okuyan birtakım manevi ve fikri hususlarla karşı karşıya kalmış ve hepsine cevap vermiştir. Öyle ki Kur'an'ın vahiyleri bile, kısmen Yahudi ve Hıristiyan dinlerinin kendisine yönelttiği itirazların sonucu olarak inmiştir. Örneğin 8 ve 9. yüzyıllarda Helenizm'den kaynaklanan krize karşın İslam bu yeni durumun özümseyerek, reddederek veyahut da uyum sağlayarak tüm bu meydan okumaların üstesinden gelmiştir. Müslümanlar, bu dönem içerisinde, psikolojik olarak yenilmez, politik olarak duruma hâkim ve dinin muhtevası açısından da geleneklerin ağırlığı altında ezilmemekteydi. Zira yeni unsurlar ve fikir akımları, İslam geleneğinin muhtevasını oldukça önemli derecede inşa ediyordu. Ancak İslam, 18 ve 19.yüzyıllarda Batı'nın etkisi altına girdiği zaman Müslümanlar özellikle siyasi ve askeri bakımdan doğrudan veya dolaylı olarak egemenlikleri elinden alınmış veya ezilmiştir. (Rahman, s.293)

İslam özellikle uygulamada tarihsel koşulların şekillendirici etkisinde kalmıştır. Bu manada İslam, çatı unsur olmayı düstur edinerek en başından tarihin getirilerine kapı aralamış ve bir anlamda koruyucu bir doktrinsel sistem ortaya koymuştur. Örneğin erdem kavramının içeriğine nass merkezli tanımının özüne dokunmayacak biçimde tarihsel koşullar çerçevesinde yapılacak aktarımlar, esnek bir hareket serbestisine sahiptir. (Sevinç, 2013:996) Ancak İslam'ın kültürlere uyum sağlayabilmesi, onun üst sistemindeki özü korumasına engel değildir. Bu husus, genel olarak kavramsal bir şema çerçevesinde, sosyo-politik ve kültürel alanların çeşitliliğini göz ardı etmeyen esnek bir yapılanmaya sahip, insanlığın değer merkezli inşasını hedefleyen, nassa dayalı ve beşeri pratiğe göre dile getirilen bir manzumedir.

Düşünsel yapısında evrensellik iddiası merkez olan İslam, bunu, gerçeğin göreceli olmaması düzleminde temellendirilir. (Aydın, 2000:10)

İslam, Doğu-Batı konulu tartışmaların ekseninde, oryantalist bakış açısının ve emperyalist çıkarların belirleyiciliğinin, hatta sosyo-politik mühendisliklerin etkisinin oluşturduğu girdaptaki kavramların bir kısmının aslından uzaklaştırılmasını tecrübe etmiştir. (Birişik, 2004:62) Bu karmaşık etkileşim, yalnız İslam'ın iç dinamiklerinin bir krizi değil, aynı zamanda kavramların kendileriyle sınırlı kalmayan geniş bir dönüştürme mekanizmasını aktifleştirmesidir.

Modernizm, İslam'ın tüm yanlarını 'Modernite ve İslam birbiriyle uyum sağlamaz' cihetindeki bir iddia ile olumsuzluk addederek siyasi bir alana taşır. Bir sistem açısından İslam'ın doğal olarak uyumsuzluğunun ispatlanmaya çalışıldığı bu çabanın politika ekseninde biçimlenmesi, İslam'ın kültürel olarak tüm üretimlerinin de yok sayılmasına yol açar. Küçük ve büyük gelenek kapsamında bakıldığında İslam, modernizmin küçük geleneğin olumsuz örneklerini seçen tarafgir yorumlarına da mahal vermektedir. (Yel, 2005:133) Bunun yanında tercüme İslam, kültürel İslam, siyasal İslam ve medyadaki tartışma ve programların oluşturduğu bir medyatik İslam gibi kavramsallaştırmalar, değişik biçimlerin var olduğunu göstermektedir. Bu yüzden birçok İslam yorumu çerçevesinde bir söylem egemenliği mücadelesi söz konusu olmakta ve bu mücadelede siyasal İslam yorumu iç ve dış mekanizmaların etkisiyle avantajlı bir konumda yer almaktadır.

Siyasala indirgenen İslam, iktidar mücadelesinin alanı olmaktadır. Bu yüzden İslam algısı, bu mücadeledeki tarafların zihin yapısına göre şekil almaktadır. Oysa dini okuma biçimi, egemenlik ilişkisinde ve kent-kır ayrımında yürütülen bir sınıfsal mesele haline gelirse, her sınıfın kültürel yorumlarının oluşturduğu geniş yelpazeli bir yorum ortaya koymak güçleşir. Bu bağlamda kültürel İslam üretimindeki önemli eksikliklerden biri, sivil İslamî yorumların güçlenememesidir. (Altan, 2010:60) Yani toplumun tüm kesimlerine hitap edebilecek şekilde İslam yorumlarına ihtiyaç vardır. Bu yüzden İslam, siyasal olandan daha çok derinlikli yaklaşımlarla ele alınmalıdır.

Öte yandan düşüncelerini 'siyasal olmak zaten İslam'ın özünde söz konusudur' şeklinde özetleyen siyasal İslamcılar, İslam'ın hayatın tüm boyutlarını düzenleme

hedefinde olduğunu ve siyasal alanın bunun dışında kalamayacağını ifade ederek kendi ideolojilerini savunmaktadır. (Şentürk, 2011:643) Siyasal İslam, kendisine karşı tutumların İslam'ın bireysel alana hapsedilip kamusal alanla uzaklaştırılmasının bir uzantısı olduğu kanaatindedir ki bu indirgemeciliğe karşı durmaktadır. (Şentürk, s.663) Esasen nasıl ki İslam'ın özel alana hapsedilmesi bir indirgemecilikse İslam'ın siyasale hapsedilmesi de bir indirgemeciliktir.

Bu tartışmalar küresel ölçekte sorgulandığında, siyasal İslam söylemlerinin başat bir form olduğu ve kültürel üretimlerin gölgede kaldığı gözlemine ulaşılmaktadır. Günümüzde El-Kaide, Müslüman Kardeşler vb. İslam'ı siyasal söylemler üzerinden ön plana çıkaran grupların en belirgin özelliği, kültürel kalıpların dolaşımdaki zayıflığına işaret etmesidir. Böylece siyasal söylemler, egemenlik araçlarının sorgulanmasına yöneldiğinde medya ve basım-yayının önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Bu tür bir olgu, egemen söylemlerin belirleyiciliğinde etkili olan Batı tutumunun önemini de dile getirmektedir. Böylece dış müdahaleler ve iç süreçler sonucunda oluşan durumda İslam'ın birçok kavramı değişmekte ve orijinal bağlamını aktaracak araçların eksikliği söz konusu olmaktadır. Bu değişimde medya, basım ve yayının etkisi çok önemli bir rol oynamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM: ORTA ASYA'DA İSLAMİYET

2.1. İslam'ın Orta Asya'ya Girişi ve Yayılması

Asya kıtası İslamiyet'in ortaya çıktığı ve en fazla Müslüman'ın bulunduğu kıtadır. Hz. Muhammed'in 622 yılında Mekke'den Medine'ye hicret etmesi İslamiyet'in bu kıtada ilk yayılış hareketini oluşturmuş ve bu andan itibaren İslam hızlı bir şekilde Arap yarımadası topraklarına hakim olmaya başlamıştır. Hz. Muhammed Medine'de bütün kurumlarını İslamiyet'e göre düzenlediği bir devlet kurdu ve hicretin 7. yılında bu dinin yayılması yönünde devrin büyük devletlerine elçiler göndererek onları İslam'a davet etti. Asya'da İslam'ın yayılışında ilk dönem, doğuşundan Emevi Devleti'nin (610-750) çöküşüne kadar sürdü. İkinci dönem ise Abbasi Devleti (750-1258) dönemidir. Abbasilerin yıkılmasından sonra da yeni Müslüman olan milletlerin kurdukları devletler, İslam davetçileri ve tüccarlar İslamiyet'i yaymaya devam ettiler. (Kurtuluş, 1991:73) Bu sürecin sonucu olarak o dönemde, ekonomi ve kültür alanlarında Pers'e bağımlı olan Semerkant, Buhara ve Baktriya gibi günümüzde Orta Asya'nın batısı, yani Maveraünnehir bölgesi ilk defa Arap Müslümanları ile karşılaşmıştır. İslam gelmeden önce ise, bu bölgede Şamanizm ile Zerdüştlük, Budizm, Maniheizm, Hıristiyanlık gibi çok karışık inançlar vardı.

652 yılında Arap Müslümanları, Bizans İmparatorluğu ile uzun zamandır savaş halinde olan Sasani İmparatorluğu'nu yıktıktan sonra Orta Asya Bölgesi'ni etkilemişlerdir. İlk Arap Müslümanlarının fetih süreciyle Orta Asya'nın İslamlaştırılması 9.Yüzyıl'dan sonra Ticaret Yolu ile savaşız olarak yayılmaya başlamıştır. O dönemde çok önemli olan Ticaret Yolu olarak tanımlanan Kürk Yolu (Fur Road) ve İpek Yolu (Silk Road) kullanılarak Müslüman Kervanlar tarafından Orta Asya'nın iç bölgelerine kadar yayılmıştır. Kürk Yolu, Volga Nehri etrafında Güney-Kuzey Rotası (Günümüz Tataristan Cumhuriyeti) olarak söylenebilir. İslam, Arap Müslüman Kervanları tarafından bu yol kullanılarak Volga-Ural bölgesine kadar yayılmıştır. İpek Yolu kullanılarak ise, Orta Asya'daki Fars ve Türk Kervanları tarafından Seyhun'un Kuzey bölgesi Kazak Bozkır'ı ile Kırgız Dağlarından

günümüz Çin Shin-Kiang (Xinjiang) bölgesine kadar İslam'ı yayılmıştır. (Bennigsen and Wimbush, 1986:6-7)

İslam, ilk ortaya çıktığı yedinci yüzyıldan on yedinci yüzyıla değin Afro-Avrasya'da en yaygın konumuna ulaşarak diğer medeniyetleri kuşatıcı ve onlara yön verici olmuştur. İslam medeniyetinin bu pozisyonu, merkezi konumu ile birçok ulusu içerisinde barındıran ve bu yapıya müsait, eşitlikçi ve esnek yapısından kaynaklanmaktadır. Bu kuşatıcı yapının merkezi konumla bir bütün haline gelmesi diğer medeniyetler arasında da etkileşim yaşanmasına yol açmıştır. Hatta Hint, Çin, Yunan, Akdeniz ve Afrika gibi daha önce birbiriyle yoğun etkileşim içerisine girmemiş olan medeniyetler İslam'ın nüfuz etmesi ile birlikte mevcut statüko değişime uğramış ve etkileşime girmeye başlamışlardır. İslam'ın oynadığı bu önemli rol ile günümüze değin uzanan ve süreklilik arz eden bir yaratıcılık ile gelişmeye sahne olmuştur. İslam dünyasının medeni zenginliği iki yönden gelişmiştir: İlk olarak İslam kültürü diğer medeniyet havzalarına erişip nüfuzunu o bölgelere aktarmıştır. İkincisi de nüfuz ettiği bölgelerde girdiği etkileşimle elde ettiği birikimleri bünyesine taşıma imkanı bulmuştur. Bu yönüyle İslam medeniyeti dil, ırk ve coğrafya sınırlandırmalarını aşarak çeşitliliği ön plana çıkaran küreselleşmenin de ilk örneğini sunmuştur. (Turhan, 2005:340-341)

İslamiyet, toplumsal yapının kurallarını belirleyen ve değerlerini toplum içerisindeki bireylere aktaran bir dindir. Orta Asya toplumlarının ulusal kimliğinin temelini oluşturan İslam, bölge ülkelerinin diğer İslam ülkeleriyle ilişkilerini kolaylaştıran bir unsur olmuştur. Ulusal bir kültürün oluşumunu şekillendirmiş ve siyasal liderlerin halkın desteğini alarak onlarla bütünleşmenin yolu olmuştur.

İslam, Orta Asya'daki toplumlar açısından önemli ve derin köklere sahiptir. İki önemli husus vardır ki İslamiyet'in Orta Asya'ya gelmesi ve toplumların geneline yayılmasında etkili olmuştur. Bu hususlardan ilki Arapların fetihleriyle birlikte bölgedeki toplumların İslamiyet ile tanışmasıdır. İkinci olarak da bu fetihlerin hemen ardından ortaya çıkmış olan Sûfilik akımı aracılığıyla İslam'ın bölgeye yayılmasıdır. Arapların 8. yüzyılın başlarında Orta Asya'nın güney kesimlerini içeren Harezmi ve Maveraünnehir'i fethetmesi ile birlikte Orta Asya, 16. yüzyılın sonlarına kadar İslam

medeniyetinin en parlak merkezi olmuştur. Arapların şehirlere yerleşmesi ve kendi kültürlerini bölgeye yaymaları karşısında, bölgenin kuzeyindeki göçebe halkın Müslümanlaşmasında etkili olan Sûfilik hareketi ise, İslam kültürünün bölgede güçlenmesinde önemli rol oynamıştır. (Bayraktar, 2008:63-64) Sûfilik hareketi sayesinde İslam bölgedeki halkın yaşayış biçimlerine uyum sağlayarak gelişmiştir.

1000’li yıllara gelindiğinde Orta Asya steplerinde canlı bir yaşam vardı. Bu dönem içerisinde kavimler daha iyi otlaklar bulmak amacıyla batı yönüne hareketlendiler. 10.yüzyılda Türklerin Orta Asya’dan güney ve batıya doğru genişlemesi sonucunda gittikleri bölgelerdeki yerleşik tarımcılar ile aralarındaki dengede bir kayma olmuştur. İran üzerinden Ortadoğu’ya yönelen Türkler, Türk dilinin Aral gölü ile Hazar denizinin güneyine kadar yayılmasını sağlamıştır. Bu Türkler İslam’ı kabul ederek onun bazı davranış kalıplarını benimsemekle beraber İslam dünyası içerisinde kendi benliklerini kaybetmemiştir. Bu Türkler Ortadoğu’ya geldiklerinde bölgede Şii yöneticiler çoğunlukta idi. Ancak Türkler hiç olmazsa manevi alanda bağımsızlıklarını vurgulamak adına Sünniliği seçmiştir. (Sander, 2010:53-54) Böylelikle Sünni İslam Türklerin arasında yayılmaya ve zamanla tutunmaya başlamıştır. Öyle ki Türkler İslam dininin en büyük bayraktarı haline gelmiştir. Daha o ilk dönemlerde dahi İslamiyet’in ortaya çıktığı günlerdeki saf dini coşku ile doluydular. Bölgede yeni bir hevesin uyanmasına yol açarak, İslam dünyasının dikkatini bir kere daha Hıristiyanlığa karşı “kutsal savaş” a doğru çekmeyi başarmışlardır. Bu kutsal savaş, savaşçı geleneğe sahip Türklere İslam dünyasında büyük bir prestij sağlamış ve batıda Hıristiyan, doğuda Hindistan’a karşı mücadelede sürekli destek bulmasını kolaylaştırmıştır. (Sander, s.54)

Göç eden Türklerin Sünni İslam’ı kabul etmesinden sonra zaman içerisinde Orta Asya’da ardında bıraktıkları diğer Türklerin büyük çoğunluğu da bölgenin çevresinde Şii Müslümanlar olmasına rağmen Sünni İslam’ı kabul etmişlerdir. Şii azınlıklar ise ilk önce Tacikistan’da mevcut olmuştur. Bundan başka Şiiler Buhara ve Semerkant şehirlerinde varlığını sürdürmüştür. Sünni İslam ilk olarak bugün Tacikistan ve Özbekistan topraklarını kapsayan alandaki yerleşik toplumlar tarafından kabul edilmiştir. Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan’ın göçebe toplumları İslam öncesi kültür ve inançlarına olan güçlü bağlarını sürdürmüştür.

Ancak eninde sonunda bu göçebe toplumlara da Sünni İslam, İslam'ın bölgeye özgü bir formu olan Sufizm'in yerel adetler ve direktiflerini birleştirmesiyle yayılmıştır. Sufizm, farklı ibadet şekillerine hoşgörüyü öğütlemesi kadar Allah ile doğrudan bir tecrübeyi vurgulamasıyla da göçebe insanlara hitap etmiştir. (Petros, 2004:141)

Bu akımın öncüleri olan mutasavvıflar halkın anlayabileceği yalın bir dildeki tebliğ faaliyetleri ile İslâm'ın bölgede yayılmasında büyük bir rol oynamışlardır. Bu faaliyetleri özelde güvenlik içindeki sınır bölgelerinde, genelde ise İslâm ülkelerinin hemen her yerinde fiilen yapmışlardır. (Farûkî, 2009) Orta Asya'daki Türkler, bu Müslüman mutasavvıfları kendi şaman ve baksılarına benzettikleri için saygıyla karşılamıştır. Eski şaman ve baksılara göre yeni ülkü ve bilgilerle dolu olan bu mutasavvıflar kısa zamanda bölgedeki toplumun gönlünü kazanmıştır. Halk bu mutasavvıflara ata, baba, hoca vs. gibi isimler vermiştir. Özellikle Fergana, Buhara, Taşkent Kaşgar, Semerkant gibi kültür merkezlerinde yetişen bilginler halka tasavvufu öğretmişlerdir.

Beş yüzyıldan fazla bir süredir Sünni İslam, genelde Orta Asya'da özelde ise Özbekistan'da, seküler bir hükümdarın atadığı resmi bir dini hiyerarşi aracılığıyla egemen olmuştur. Böylece, potansiyel olarak faydalı bir yönetim yaklaşımı, radikal bir Müslüman olarak resmi dinsel kurumların liderliğini reddeden Orta Asya'daki herhangi Müslüman vaizin önüne geçmiştir. Çünkü devlet, resmi dinsel kurumu atamaktadır. Kurumun liderliğini reddetmek devletin otoritesini sorgulamaktır.

Orta Asya'daki Müslümanların çoğu Hanefî mezhebinin öğretilerini kabul etmektedir. Orta Asya'daki Hanifi-Maturidi teologlar, medrese ve camilerin açık kalmasına, Müslümanların kendi dini ritüellerini icra etmesine ve Müslümanların şeriat hukukuna göre yargılanmasına izin verdiği müddetçe bir gayrimüslimin yönetici olabileceği düşüncesini kabul etmekteydi. Bu arada bölgede Hanefilik mezhebi baskın olmasına rağmen Taşkent'te Şafilik egemen olmuştur.

İslamiyet 8. yüzyılda Arap akınlarıyla Özbekistan topraklarının çoğuna geliyorken, cami ve devlet arasındaki ilişki ile ilgili tavırların çoğu Timur'un devrine dayanmaktadır. 14.yüzyılda Timur benzersiz imparatorluğunu bir arada tutan ideolojik yapışkanın çok önemli bir parçası olarak dini kullanmayı görmüştür. Bu

yüzden İslam'ın kurumsallaşması ile ilgili kararlı adımlar atmıştır. Böyle yaparak, dünyevi gücü ele geçirmeyi amaçlamıştır. Timur, ülkeyi Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak yönetirken, aynı zamanda şeyhülislam kurumunu, merkezi camilerin ve medreselerin imamlarını ve hatta Sûfi tarikatların liderlerini bile oluşturmuştur. (Olcott, 2007:4-5) Timur'un bu politikaları sayesinde Orta Asya o dönemde İslam'ın ana merkezlerinden biri haline gelmiştir. Ayrıca bilimsel açıdan da bir merkez haline gelen Buhara ve Semerkant şehirleri Ali Kuşçu ve Uluğ Bey gibi daha nice büyük Müslüman bilim insanlarının yetiştiği yerler olmuştur.

2.2. Moğol İstilaları ve Moğolların İslam'a Bakışı

13.yüzyılda İslam toplumunun dengesi, askerlerinin çoğunluğu Türklerden oluşan Moğolların istilalarıyla bozulmuştur. Bağdat 1258'de alınarak Abbasi Halifeliği, Moğollar tarafından tümüyle sona erdirilmiştir. Ancak istilacılar da çok geçmeden İslamiyet'i kabul ederek, İslam toplumunun içerisinde erimişlerdir. (Sander, s.56)

Tarihçi Peter Golden'a göre Moğol İmparatorluğu, birçok açıdan Göktürk Devleti'nin büyük çapta kurulmuş hali gibiydi. Zira ilk olarak Moğol Devletinin kurucusu Cengiz Han'ın yaptığı seferlerle Orta Asya bölgesi Moğollar tarafından ele geçirilmiş ve yine onun karizması sayesinde bölge mutlak bir egemenlik altına alınmıştır. Dolayısıyla egemenliği altına aldığı bölgelerin büyük çoğunluğunda Türk halkları yaşıyordu ve devletin birçok kademesinde Türk halklarından kişiler bulunuyordu. Öyle ki Moğol sarayında görev yapan Uygur kâtipleri sayesinde Uygur yazısı Moğollar tarafından kullanılmaya başlamıştır. (Shagdar, 2000:128)

Orta Asya tarihinde Moğol İmparatorluğu, bir diğer dönüm noktasıdır. Günümüzde bölgedeki çeşitli Türk halklarını oluşturan boylar, Moğolların hızlı, yıkıcı ve kapsayıcı etkisiyle yer değiştirmiş ve birbirleriyle karışmışlardır. Bunun sonucunda Türk soylu halklar Moğol kökenli hanedanlar tarafından yönetilmeye başlamış ve böylelikle bölgedeki siyasi yapı kökten bir değişime uğramıştır.

Etnisite açısından bakıldığında Moğol istilalarının en çok göze çarpan sonucu Türk halklarının Batı Asya'ya doğru geniş ölçüde yayılmasıdır. Cengiz Han ele

geçirdiği topraklardaki halkların inançlarına ve yaşayış biçimlerine sınırlı da olsa belli bir serbestlik vermiştir. Siyasal açıdan bir tehdit teşkil etmediği sürece her din ve dilden insanı tercüman, kâtip ve danışman gibi kademelerde görevlendirmiştir. (Jackson, 2005:45) Zira Moğollar tüm dinleri eşit sayıyordu. Bu dinlerden hiçbirinin, hatta kendi dinlerinin bile öbürleri üzerinde üstünlük sağlamaya çalışmaması veyahut devlet işlerine karışmaması koşuluyla tüm dinlere karşı saygılı olma kararındaydılar. (Roux, 2001:276) Bu husus o dönem için çok önemlidir. Zira Moğol İmparatorluğunun sınırları içerisinde çok çeşitli halklar ve onların dinleri yaşamaktadır. Halkları bir arada tutmak ve onları sorunsuz yönetmek için inançlarına saygı duymak imparatorluğun bekası için önemliydi. Bu yüzden aynı şekilde Cengiz Han İslam'a karşı da hoşgörü ile yaklaşmıştır.

İslam, Hz. Muhammed'in tebliğ etmesi ile başlamıştır. Sahabeler ile devam eden bu tebliğ görevini sonraki nesiller devralmıştır. Onlar da İslâm'ı dünyanın her yerine ulaştırmak için büyük çaba sarf etmiştir. Bu nedenle pek çok insan ve devlet İslâm ile tanışmıştır. Türkler, İdil-Volga Bulgarları, Karahanlılar ve Gaznelilerin de Müslüman olmaları ile birlikte İslâm daha geniş bir alana yayılmış ve bu durum sonrasında çok daha geniş coğrafyalara ulaşmasına zemin oluşturmuştur. Bu kapsamda Türk ve Moğol kabilelerinin İslâm ile karşılaşmaları ve bu din hakkında az da olsa bilgi sahibi olmaları kaçınılmaz olmuştur.

Çinli ve Müslüman tüccarlar, Moğol topraklarına Cengiz Han'dan önce de gitmiştir. Ticaret kervanlarıyla Moğolistan'a birçok esnaf da gelmiştir. Büyük Moğol kabile şeflerinin (han, noyan, ba'atur vb.) saraylarında konaklayan bu tüccarlar, göçebe aristokratlara birçok bilgi vermiştir. Daha da önemlisi onlara güven vermişlerdir. Cengiz Han'ın Moğol İmparatorluğu'nu kurmasıyla birlikte Orta Asya'daki bu tacirlerin etkisi artmıştır. Cengiz Han, bu tacirlerin verdiği bilgiler sayesinde Moğolistan'ın sınırları dışında düşmanlarıyla yaptığı mücadeleler de önemli avantaj kazanmıştır. (Yakubovskiy, 1992:97) Cengiz Han ve Moğol kabileleri yine bu tüccarlar aracılığıyla Müslümanları ve İslam dinini yakından tanıma olanağı bulmuştur. (Arslan, 2015:1012)

Cengiz Han'ın ilk mücadele yıllarında Moğollar arasında İslâm dinini kabul edenler olmuştur. Örneğin Müslüman tüccarlar, Moğollar devrinde “*medrese*” ve “*hangâhlar*” inşa etmeye ve bu devirlerde de “*ribatlar*” yapmış ve Moğollar arasında kısmen de olsa İslam'ı yaymışlardır. (Barthold, 1990:172-10)

Cengiz Han devrinin sonlarına doğru asayiş ortamı sağlanmış, halkın refah seviyesi en yüksek düzeye ulaşmıştır. Yolların güvenliği sağlanmış, yol kesme ve eşkıyalık gibi kötü hareketler ortadan kalkmıştı. Moğolların her zaman oturdukları belli bir şehirleri olmadığı için tüccarlar onlara çok sık uğramazlar, bu yüzden de her türlü kumaşı çok pahalıya satın alırlardı. (Cüveynî, 1998:116-117) Öyle ki Çin ile Moğolistan arasındaki ticaretin bile Uygurlar ile Müslümanların elindeydi Bu hususta Cengiz Han'ın menfaatleri Müslüman sermayedarlarının menfaatlerine tamamen uyuyordu.(Barthold, s.419)

1223 yılında Cengiz Han bir ferman ilan etmiştir. Buna göre imparatorluk içerisindeki farklı dinlerin yüksek görevlilerine aynı ya da benzer ayrıcalıkların sağlanması amaçlanmaktadır. Hoşgörü fermanları da denilen Cengiz Han fermanları aynı görüşlerin yansımalarını taşımaktadır. Bunların en yetkin örneği belki de 1223'teki Cengiz Han'ın Çang Çuen'e verdiği bu fermandır:

“Cengiz Han'ın iradesidir ki, bütün dinsel binalarda ve düzenin (Taoizmin) uygulandığı ve tek başına yaşayan ilahi Kieu'ya tabi olan yerleşim yerlerinde, günlerini kutsal kitapları okumakla ve Göğü çağırmakla geçiren insanlar bulunur; bunlar hükümdar için on bin defa on bin yıl ömür dileyen kişilerdir. İşte bu nedenle büyük küçük bütün yükümlülüklerin ve vergilerin bu kişilere uygulanması zorunluluğunu yasaklıyorum. Her ne dine bağlı olursa olsun, din adamları hükümdarın uzun yıllar yaşaması için Göğe yalvardıkları takdirde vergi ödemekten muaf tutulacaktır.” (Temir, 2010:163)

Bu fermanın sonra daha birçok buna benzer fermanlar ilan edilmiştir. Bu fermanlar gösteriyor ki Cengiz Han, fethettiği topraklarda yaşayan dinlere karşı hoşgörüsüyle yaklaşmış, hatta onların faaliyet alanını genişletmeleri için teşviklerde bulunmuştur. Cengiz Han'ın bu tutumu, Avrupa'nın skolastik düşünceye sahip olduğu bir zamanda oldukça ileri görüşlülüğe sahip olduğunun göstergesidir.

2.3. Rusların Sahneye Çıkması ve Bölgeye Egemen Olması

1480'li yıllara gelindiğinde güç dengesi Rusların lehine dönmeye başlamıştır. Kırım hanının müdahaleleri ve Seyyid Ahmet Han'ın öldükten sonra oğulları arasında meydana gelen taht kavgaları Altın Orda devletinin çöküşüne zemin hazırlamıştır. Bu durum, Moskova Knezliği ve bu knezliğe bağlı olan başka Rus knezliklerinin Altın Orda devletinden bağımsızlığına kazanmalarına neden olmuştur. Bağımsızlıklarına kavuşan Ruslar Orta Asya'daki hanlıklara gözlerini dikmiştir. Bölgede Kokand, Buhara ve Hive Hanlıkları bulunmaktaydı. Bu hanlıkların yönetimi altındaki çeşitli gruplar arasında da yaygın iç çekişmeler yaşanmıştır. Dolayısıyla Rusların saldırılarına direnebilecek herhangi birleşik bir yönetim yoktu. Bu yüzden Ruslar bölgedeki hanlıkları ele geçirmekte zorlanmamışlardır. (Kurat, 2014:346-347) Ruslar, ilk büyük başarılarını, 1552'de, Kazan'ın işgalinde gösterdiler. Kendilerine Asya'nın kapılarını açan bu başarıdan sonra, Hazar Denizi'ne kadar bütün İdil (Volga) havalisini kontrolleri altına aldılar. İdil vâdisini ele geçirmeleri onlara ticarî ve stratejik büyük avantajlar sağlamıştı. İran, Orta Asya ve hattâ Hindistan ile ticaretlerini arttırmak için hükümetlerinden destek isteyen Rus tüccarlarının faaliyetleri, Rus hükümetinin yayılma politikasına uygun geldiği için, derhal tasvip gördü. Zira o devirde İdil (Volga) vâdisi, İran, Orta Asya ve Hindistan'a açılmak için bir nevi çıkış kapısı olarak kabul ediliyordu. (Saray, 2002)

Ruslar 1556'da Astrahan'ı işgal ettiler. Arkasından Volga ile Sibiryâ arasındaki sahayı kontrol etmekte olan Kossak'ların (Kozak) 1570-1580 arasında Rus hâkimiyetini kabûl etmeleri Rusların Asya'ya ve bilhassa Orta Asya'ya doğru yayılmalarında en büyük mukavemeti gösteren Tatar, Başkurt ve Kazaklar ile Moğol asıllı Kalmuklar karşısında üstün bir duruma gelmelerine yardım etti. (Grey, 1964:122-123) Dolayısıyla İslam topraklarına Hıristiyanlar hâkim olmuştur. Ruslar önce 1865 yılında Hokand hanlığını, 1868'de Buhara hanlığını ve son olarak da 1873'de Hive hanlığını ele geçirmiştir. Bunun sonucunda, bölgede yaşayan topluluklar, 19. yüzyılın sonlarında tümüyle Rus hâkimiyeti altına girmiştir. (Güngörmüş Kona, 2008:2) Orta Asya'nın 1865-1920 yılları arasında Ruslar tarafından işgal edilmesi aynı zamanda Rusya'nın yıllardan beri süregelen seküler genişleme politikasının İslam toplumları aleyhine sonuçlanması demektir.

19. yüzyılda Orta Asya'ya birinci bölümde bahsedilen İslam'ın aşırı yorumlarından oluşan Vahhabilik akımı nüfuz etmeye başlamıştır. Bölgenin Rus işgali altında olması bu tepkisel aşırı akımın bölgeye kolaylıkla nüfuz etmesine yol açmıştır. 18. yüzyılda Suudi Arabistan'da ortaya çıkan Vahhabilik genellikle Saf İslam/Selefi İslam adı ile nam salmıştır. Selefi iman, İslam'ın temel kaynağı olan Kuran, Sünnet ve Hz. Muhammed dönemindeki İslam'ın ilk dönemlerindeki toplum yapısına dönülmesini öngörmektedir. Ancak bu söylemsel olarak olsa da uygulamada katı kuralları olan İslam'ın ilkelerinden daha aşırı biçimlerini benimseyen bir yapı arz etmektedir. Bu akımın asıl amacı sosyal, dini ve siyasi Arap-İslam hareketini idealize etmektir. Tasavvuf düşüncesine, felsefeye, düşünce özgürlüğüne, kadın erkek eşitliğine karşı mücadele eden bir akımdır. (Atik, 2008:169) Denilebilir ki Vahhabilik, Orta Asya'daki radikal hareketlerin kökenini oluşturan bir akımdır. Rus çarlığının egemenliği altındaki bölgede marjinalize olmuş birtakım irili ufaklı grupların tutunacak dalı haline gelen Vahhabilik, o dönemde faaliyetlerini yer altında yürütüyordu. Zira Çarlık Rusya'sı, bünyesindeki Müslümanları zorla ve silah kullanarak Hıristiyanlaştırmayı resmî politika olarak benimsemiştir. Bu çerçevede 1682 ile 1725 yılları arasında 43 yıl hüküm süren Çar Deli Petro döneminden itibaren Çarlık Rusya'sının topraklarında yaşayan Müslümanlara karşı oluşan tutum, 1762 ile 1796 yılları arasında 34 yıl hüküm süren Çariçe II. Katerina devrinde esnetilmiş olmasına rağmen, 1855 ile 1881 yılları arasında 26 yıl hüküm süren II. Aleksandr devrinde şiddetin dozu az bir seviyede tutularak devam ettirilmiştir. (Roux, s.408)

Hıristiyanlaştırma siyasetine II. Katerina son vermiş ve Rusya hâkimiyetindeki Müslümanların dini inanışlarını serbest bir şekilde yerine getirmelerine müsaade etmiştir. Bu uygulama, 20. yüzyılın başında İslam'ın rolü ile ilgili bölgedeki Müslümanlar arasında tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmalar, Ceditçilik ve Kadimcilik gibi iki temel düşünce sistemi çerçevesinde şekillenmiştir. Cedit Hareketini Tercüman gazetesinin kurucusu ve bölgedeki Pan-Türkizmin de öncüsü olan Kıvrımlı Gaspıralı İsmail Bey'in başlatmıştır. Bu hareket İslami düşüncenin yanında modern bilimlere de ağırlık verilmesini sağlayan bir eğitim sistemini savunmuştur. Kadim Hareketi ise her türlü modern bilime karşı çıkararak, İslami geleneklerin toplum tarafından hiçbir taviz verilmeden uygulanması gerektiğini

savunmuştur. Bu grup ise mollalar ve esnaflar tarafından destek bulmuştur. (Bayraktar, s.65) Vahhabilik'ten ilham alan bu hareket Orta Asya'da radikalizmin temellerinin atılmasında önemli rol oynamıştır.

Bu dönem içerisinde bölgedeki Müslümanların birleşmesine engel olmak ve bölgenin işgalinde bir direnişle karşılaşılmmamak adına II. Katerina'nın ılımlı siyaseti hüküm sürmesine rağmen Rus Çarlığı'nın Müslümanlara karşı düşüncesinde temel bir değişiklik olmamıştır. Hıristiyanlaştırma siyaseti, Müslüman bilginlerinin öldürülmesi, İslami metinlerin yok edilmesi, camilerin, medreselerin yıkılması gibi düzenli ve sistemli saldırıların yolunu açmıştır. Örneğin Ruslar, Kazakların yaşadığı bölgelerde onların aleyhine olan bir iskân politikası uygulamıştır. Buna göre 1887'de bu bölgedeki Rus nüfus oranı %20 iken 1911'de %40'a ve 1939'da da %47'ye kadar çıkarılmıştır. Ruslar bu bölgedeki kabile hayatını bozmaya çalışmış ve Kazakları olabildiğince doğrudan yönetmek istemiştir. Bu doğrultuda, cami yapımını sınırlamış, Tatar vaizlerin eylemlerini kısıtlamış ve bölge halkını Ortodoksluğa dönmeye zorlayarak İslam'a karşı koymaya çalışmıştır. (Roy, 2009:67)

2.4. Sovyetler Birliği Egemenliği Altındaki İslam

Ekim 1917 Devriminden sonra ise Bolşevikler, İç Rusya ve Sibirya Müslümanları Merkezi Ruhani İdaresi adında bir yapılanma kurarak Müslümanların merkezi bir idare altında toplanmalarını ve Müslüman nüfusunun kontrol altında tutmayı hedeflemiştir. (Çelikpala, 2006:214) Yani Ekim Devrimi, sömürgeci bir girişimin tamamlanmasını sağlamıştır. Ancak, Rusya bunu yaparken, ideolojik mantık sayesinde, ortaya yerel seçkinler ve yeni siyasal oluşumlar ortaya çıkmıştır.

Bu arada Rusya'daki Müslümanlar Ekim Devrimi'ne katılmamıştır. Ekim 1917'den 1918'in ilk aylarına kadar bu Müslümanlar adeta bir seyirci gibi yaşadıkları yörelerde Sovyetlerin oluşturulmasına tanıklık etmiştir. O dönemde Kazan ve Taşkent Sovyetlerinde hiç Müslüman yoktu. Bakü'de, Müslüman Müsavat Partisi'ne karşı Bolşevikler Taşnak Partisi'nin Ermeni milisleriyle birleşmişti. Mart 1918'deki çatışmalar binlerce kişinin ölümüne neden olmuştur. Taşkent'te Rus yerleşimciler, Menşevik ya da Çar yanlısı herkes Sovyetlere katılmış ve Müslüman köylülerin mallarına zorla el koymuşlardır. Rusya'nın diğer yerlerinde bir sınıf karşıtlığından

doğan durum, Müslüman vilayetlerde köylüleri Müslüman, işçi ve memurlar ise Rus olduğu için etnik bir çatışma görüntüsü oluşmuştur. Bolşevikler Rus ve sömürgeci bir güç olarak kabul edilmişti. Sadece birkaç Kazan Tatarı, Azerbaycan'da Hümmet Partisi üyeleri, Buhara ve Hive Ceditleri Bolşeviklerden yana oldu. Bolşevik Partisi üyesi olan nadir Müslümanlar ise ancak Ekim 1917'de partiye kaydolmuştur. Bu da kültürel geriliklerden dolayı Müslümanları komünist olmaya yatkın görmeyen ve bu yüzden bir tür vesayet altında tutulmaları gerektiğini düşünen parti yönetiminin onlara şüpheli kişiler olarak bakmasına sebep olmuştur. (Suny, 1972:188)

2. Dünya Savaşı'na gelindiğinde Müslümanları kontrol altında tutma siyasetinden, kısa süre de olsa vazgeçilmiştir. Zira Almanya'dan gelen Nazi tehdidi Sovyet yönetimini, Müslümanların rejime bağlı kalmasını ve Sovyet ordusunda savaşa katılmasını sağlamak için ılımlı bir yaklaşım sergilemeye zorlamıştır. Ama savaştan hemen sonra Stalin, İslam'ı tekrar tehdit olarak tanımlamış ve verilen tüm tavizleri geri almıştır. Bu kapsamda 1947 yılında Siyasal ve Bilimsel Bilgilerin Yaygınlaştırılması Örgütü kurulmuş ve tüm Sovyetler Birliği çapında ateizmin yaygınlaştırılması ve benimsetilmesi hedeflenmiştir. (Bayraktar, s.66) Bu örgütün faaliyetleri, halk konferansları şeklinde olmuştur. Örneğin, 1948'de 15 bölge, 209 küçük şubeye sahip Kazak Genel Yönetim Şubesi toplam 815 propaganda bürosu oluşturmuş ve 1946-1948 yılları arasında 30.528 kez halk konferansı düzenlenmiştir. Bunların yaklaşık 23 bini dine karşı olarak yapılmıştır. Bu örgüt daha da ileri giderek dindarları evlerinde ziyaret edip onları özel delillerle inanmaya zorlamıştır. Örneğin 'İslam ilkel ve asılsız bir dindir.', 'İslam, Orta Asya ve Kafkas ötesi halklarına demir ve ateşle kabul ettirilen bir dindir.', 'İslam, Orta Asya'da her türlü reformu önlemiş ve ülkeyi geri bırakmıştır.' gibi sözde delillerle propaganda yapılmıştır. Bu İslam karşıtı kampanyalar Stalin'in ölümünden sonra artmıştır. 1 Ocak 1962'den 31 Ocak 1964'e kadar geçen sürede anti-İslam içerikli 219 kitap ve broşür SSCB'deki Müslüman haklara kendi dillerine çevrilmiş halde dağıtılmıştır. (Yıldız, 2006:62)

1970'lerin sonlarına doğru Sovyet rejiminin Müslümanlara karşı tutumu İran Devrimi ve Afganistan'ın işgalinden sonra radikal bir değişime uğramıştır. İran'daki İslam Devrimi, yükselen İslami hareketlerin yayılmacılığı tetiklemiş ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ile birlikte geleneksel İslam merkezlerinde yeniden bir uyanış

başlamıştır. Bu canlanma üzerine Ruslar, hem SSCB içinde ve dışında İslam'ın siyasi bir araç şeklinde kullanıldığını ileri sürerek, İslam'ı tekrar siyasal düzen ve istikrara bir tehdit olarak tanımlamıştır. (Bayraktar, s.68)

Sovyet döneminde İslami yaşam tarzına yönelik baskıların yanı sıra düşünsel hayata da müdahale edilmesinden dolayı Müslümanların İslami bilgi kaynaklarına erişimi engellenmiştir. Dolayısıyla Sovyet yönetiminin dini bilgilerden yoksun bıraktığı Orta Asya toplumu, Orta Asya'da radikalizmi körükleyen Suudi destekli Vahhabiler ile İranlı Şiiler tarafından kolayca etkileyebilecek ve yönlendirebilecek hale gelmiştir. Diğer taraftan bölgedeki bu radikallerin siyasallaşması 1980'lerdeki Afganistan savaşında birtakım Özbek ve Tacik'in, yardım etmek için gizli yollardan Pakistan'a gitmeleri ile gerçekleşmiştir. Bunlar Pakistan'da radikal bir grup olan Deobandi medreselerinde eğitim görmüş ve savaşın İslami devrimle sonuçlanması için faaliyetlerde bulunmuşlardır. Savaş sonunda ülkelerine dönen bu unsurlar, Orta Asya bölgesinde de İslam'ın örgütlenmelerinde önemli rol oynamışlardır. (Demirtepe, 2006:262)

Bu arada Afganistan'daki savaşın Orta Asya boyutu da dikkat çekicidir. Afganistan'ın komşuları Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan işgal hazırlıkları ile birlikte savaş koşullarından yoğun şekilde etkilenmiştir. Orta Asya'da başlayan değişimde, Sovyet ideolojisinin bitişi, İslam'ın yükselişi, kimlik sorunları, terörizm ve örgütlü suçlar öne çıkmaktadır. Ancak daha travmatik olan savaştaki insan kayıplarıdır. Zira Sovyet sınırları içerisindeki Türk kökenliler savaşın sonuna kadar Sovyet ordusunda görev yapmak durumunda kalmışlardır. (Erman, 2014:5)

Sovyetlerin Afganistan'ı işgali aynı zamanda Orta Asya'yı dış dünyadan ayıran demir perdenin kalkmasına da yardımcı olmuştur. Zira o zamana dek iyi korunan Orta Asya, Afganistan'daki savaşın bir sonucu olarak dış kaynaklı akımlara daha açık hale gelmiştir. Bu durum dinsel ve milli duyguların canlanmasına sebep olmuş, aydınlar arasında Türkçülük ve İslamcılık eğilimleri artış göstermiştir. Bu çerçevede kimlik ve aidiyet meseleleri canlanmıştır. Ayrıca, resmi ideoloji olan Marksizm yerine, muhafazakâr ya da cedit formlarında İslâm bu insanları etkilemeye başlamıştır.

Afgan direnişini Orta Asya’da Rus kaynaklı olmayan devrimci sol ve muhafazakâr sağ arasında yayılan yeni eğilimlere itici güç olmuştur. Bu yeni düşünce yapısının bir diğer sonucu da geçmiş ve geleneğin yeniden keşfedilme sürecini başlatmasıdır. “Mirasizm” ya da “Mirasçılık” adı verilen bu süreç, bütün Türk halklarının ortak miraslarını tekrar sahiplenmeleri ve bu mirasın iyileştirilmesi bağlamında ortaya çıkmıştır. Sovyetlerin “halk düşmanı” olarak nitelediği kahraman atalar yeniden hatırlanmaya başlamıştır. Öte yandan, “samizdat” olarak adlandırılan Sovyet karşıtı kaçak yayınların bu dönemde ortaya çıkması da dikkat çekmektedir. (Bennigsen, 1986:5)

Radikal hareketlerin yoğunlaştığı yerin Afganistan olması, Orta Asya ülkelerinin güvenlik hususundaki anlayışlarına da etkide bulunmuştur. Dolayısıyla bölge ülkeleri kendi sınırlarını koruma ve iç güvenliklerini sağlamada yetersiz oldukları için ittifak arayışlarına girmişlerdir. Bu yüzden bölge ülkeleri eski dostu Rusya ile işbirliği yapılması yoluna gitmiştir. Bu da Rusya’nın bu ülkelerde yeniden varlık göstermesinin yolunu açmıştır. (Andican, 2003:737) Sonuç olarak Rusya, Kazakistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Ermenistan, 15 Mayıs 1992’de Ortak Güvenlik Anlaşmasını imzalamıştır. (Erman, s.8)

Bu arada Sovyetler’in Afganistan’dan çekilmesinden sonra Pakistan da Devlet Başkanı Ziya’ül-Hak’ın politikaları çerçevesinde Orta Asya ile ilgilenmeye başlamıştır. Bu dönemde Pakistan İstihbarat Teşkilatı (ISI)’nın Orta Asya’da terörist eylemler gerçekleştiren radikal grupları desteklediği ortaya çıkmıştır. (Ülkü, 2002:132)

Ziya’ül-Hak, Orta Asya’ya nüfuz etmeyi ve bu sayede Hindistan’la olası bir çatışma halinde kendisine avantaj sağlayacak bir stratejik arka bahçeye sahip olmak istemiştir. Benazir Butto döneminde de Orta Asya ile ilgili benzer politika izlenmiş ve Pakistan’ın bölgedeki varlığı güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, Afganistan üzerinden Türkmenistan ve Özbekistan’a doğru güvenli bir yol açma düşüncesi ön plana çıkmıştır. (Belokrenitsky, 2005:164-166)

2.5. Sovyetler Birliği'nin Dağılması ve Günümüz

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Orta Asya Türk Cumhuriyetleri bağımsızlığını elde etmiştir. Bu tarihten sonra İslam üzerindeki Sovyet baskısı da yok olmuş ve radikal hareketler 90'lı yıllarda etkin olmaya başlamıştır. Zamanla Orta Asya'da zeminini sağlamlaştıran radikal gruplar, bölge üzerinde etkin olma çabasına girmişlerdir. Pakistan ve Afganistan'da yoğunlaşan bu grupların en etkin oldukları ülke Özbekistan olmuştur. Ayrıca Tacikistan ve Kırgızistan'da etkili olan bu grupların en önemli merkezi Fergana Vadisi olmuştur. Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan'ın sınırlarının iç içe girdiği Fergana Vadisi de adeta Nuh'un Gemisi'ni andıran bir demografik yapıya sahiptir. Bölgedeki bu toplumsal çeşitliliğin üstünde etkinlik kurmaya çalışan radikal gruplar bölgede yaşanan çatışmaların da bir nedeni olmuştur. (Bayraktar, s.69)

Bu ortamda Arap Vehhabi misyonerleri Afganistan üzerinden Orta Asya'ya nüfuz etme çalışmaları başlamıştır. Öte yandan Afgan savaşında savaşmış Araplar da bu dönem içerisinde Orta Asya'da faaliyet göstermiştir. (Williams, 2004:133) Ayrıca 90'larda özellikle Kırgızistan ve Özbekistan'da Hizb-ut Tahrir El İslami, Özbekistan İslami Hareketi gibi radikal örgütler de etkili olmaya başlamışlardır.

Bu arada Orta Asya'ya yönelik bir diğer radikal tehdit şiilerden yönelmektedir. 1979 yılındaki İslam Devriminden sonra İran kendi rejimini ihraç etme politikalarına başvurmuştur. Bu kapsamda ilk olarak kendisine en yakın kültürü olan Tacikistan'da etkin olma çabasına girişmiştir. Ancak bölgenin Sunni gelenekleri, İran'ın bu rejim ihracı politikalarını pek hoş karşılamamıştır. Sovyetler Birliği zamanında İranlıların bu hırsları ekonomik ilişkiler kurma ile ulusal İran'ın bölgesel bütünleşmesini ve güvenliğini sağlama üzerine ciddi bir şekilde yoğunlaşıyordu. Ancak genel itibariyle bölgenin genel jeopolitik durumu bağlamında İran, Rusya ve Ermenistan ile Orta Asya'daki Müslüman komşularından daha iyi anlaşmaktadır. Bu durumda değişikliğe gitmek adına kendisine yakın gördüğu Tacikistan'a ağırlık vermiştir. Tacikler neredeyse İranlılar ile aynı dili konuşmaktadır. Bu yüzden Tacikler kendilerini Maverünnehir'deki Fars kültürünün mirasçısı olarak görmekte-dirler. Ayrıca Tacikler, Türkçe konuşan komşularını kendilerine tehdit olarak görmektedir.

Bu durum, İran ile Tacikistan arasındaki bir ilişkinin itici gücü olmasını sağlamaktadır. Ancak bu ilişki tamamen kültürel olarak kalmaktadır. Örneğin Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'deki İran büyükelçiliği Tacik akademisyenlerin çalışmalarının yayınlanması için fon sağlar ve onların İran'daki konferanslara sıklıkla gidebilmesini sağlar. Ancak bu Tacikistan politikalarında veya Tacik dini yaşantısında pek fazla belirgin bir rol oynamaz. (Khalid, 2007:125)

90'lı yıllarda bölgeyi tehdit eden en büyük iki radikal grup El-Kaide ve Taliban'dı. Özbekistan İslami Hareketi adlı örgüt de bunlardan nemalanarak faaliyetlerini yürüten üçüncü büyük örgüt olarak bölgeye nüfuz etme çabalarına girişmiştir. Adından da anlaşılacağı üzere faaliyet alanı daha çok Özbekistan'dır.

Bu örgütlerden El-Kaide adını dünyaya duyuracak şekilde dünya çapında büyük eylemler yapmıştır. Örgüt, Afrika'da Amerikan elçiliklerinin bombalanması, Dünya Ticaret Merkezinin bombalanması gibi önemli eylemlerle ne kadar tehlikeli olduğunu dünyaya kanıtlamıştır. Ancak bu örgütün kurucusu Suudi Arabistan'ın zengin ailelerinden birinin oğlu olan Usama Bin Ladin ekonomik desteğini yine Suudi Arabistan'daki zengin ailelerden, Körfez ülkelerindeki sermaye sahiplerinden ve askeri desteğini Taliban'dan almıştır. Her ne kadar El-Kaide dünya çapında eylemler yapsa da Taliban'ın eğitim kamplarında yetişmiş militanların oluşturduğu bir örgüttür. Orta Asya'daki radikalizmin en büyük kaynağı Taliban'dır. ABD'nin 2001 yılında Afganistan'a müdahalesindeki en büyük gerekçe de Taliban'dır bu yüzden. Usama bin Ladin'i Afganistan'da arayan Amerika'nın operasyonları Taliban'a yönelikti.

Taliban ise bölgedeki en kanlı şiddeti uygulayan, uyuşturucu ve silah kaçakçılığından insan ticaretine kadar birçok yasadışı suç kapsamında gelir elde eden, S.Arabistan ve Körfez Sermayesi destekli bir terör örgütüdür. İslam'ı referans aldığını iddia eden ama İslam'la alakasız birçok faaliyet yürüten, vahşeti insanlara iliklerine kadar hissettiren hatta bu kapsamda insanları stadyumlara toplayıp toplu el, kol, parmak vs. kesme törenleri yapan sapkın bir örgüttür. Böyle bir vahşetin İslam'da yeri yoktur. Hizbu't-Tahrir örgütü ise şiddet eylemlerine başvurmayan ancak radikal düşüncelere sahip bir örgüttür. Öğretilerini daha çok propaganda

yoluyla aktarma çabasındadır. Bu örgütün de amacı Orta Asya’da bir İslam Devleti kurmaktır. Bu yüzden Taliban’ın Afganistan’da hâkimiyet kazandığı 1996 yılından itibaren de Rusya ve Orta Asya devletleri arasında bir dizi güvenlik anlaşması yapılmıştır. İran da Taliban’a karşı kısmen bu ittifak ile birlikte hareket etmiştir. Rusya, Sovyetler Birliği’nin yıkılmasından sonra geçirdiği zor sürecin ardından Orta Asya’daki güvenlik oluşumlarına liderlik ederek bölge politikalarında yeniden belirleyici olmayı başarmıştır. Böylelikle Afganistan kaynaklı güvenlik sorunları, Rusya’nın Orta Asya’daki nüfuzunun yeniden güçlenmesine katkıda bulunmuştur. (Ülkü, 132)



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ORTA ASYA'DA RADİKAL GRUPLAR VE BÖLGE DEVLETLERİNİN BU GRUPLARA KARŞI TUTUMU

3.1. Bölgedeki Radikal Gruplar

3.1.1. Taliban

İslam coğrafyasında etkin olabilmek Afrika ve Avrasya'yı kontrol etmede söz sahibi olmak demektir. Ayrıca Asya pazarlarına nüfuz edebilmenin yanı sıra bölgedeki enerji kaynaklarının dünya pazarlarına aktarılmasında da hayati önem taşımaktadır. Bunun farkında olan küresel ve bölgesel güçler için İslam coğrafyası, büyük bir rekabet alanı halindedir. Bu rekabetin en bariz şekilde yaşandığı İslam coğrafyası ise Orta Asya'dır. 19.yüzyılda bu bölgede İngiltere ve Rusya arasında başlayan büyük oyun olarak adlandırılan rekabet, aktörlerin sayısı artarak bugüne değin ulaşmıştır. Küresel ve bölgesel güçlerin yanı sıra bu aktörlere birtakım radikal örgütler de dâhil olmuştur. İşte bu örgütlerden biri de Taliban'dır.

1979 yılında Afganistan'daki otoritenin çökmesinden sonra Sovyetler Birliği, düzeni sağlamak için ülkeyi işgal etmiştir. 9 yıl süren bu işgal 1988 yılında sona ermiştir. Savaştan sonra Afganistan'da uzun süreli ve kanlı bir iç savaş başlamıştır. 1994 yılının sonunda trajik bir şekilde ve birden bire Afganistan'ın Kandahar kentinde doğan Taliban ilk zamanlarda Kandahar ve civarındaki şehirlere kısmen bir barış getirmiştir. Birbirleriyle savaşan aşiretleri zor kullanarak dağıtmış, bu aşiretlerin liderlerini asmış, muazzam bir silahlı ekipmana sahip olan grupları silahsızlandırma yoluna gitmiş ve oldukça kârlı olan kaçakçılık faaliyetlerinin yolları açılmıştır. (Rashid, 2010a:2) Böylece zaman içerisinde gücünü arttırmış ve kaos içindeki ülkede iktidarı ele geçirecek pozisyona ulaşmıştır. Bu durum ülkede etnik meselelerin de baş göstermesine sebebiyet vermiştir. Zira Afganistan'daki etnik gruplar içerisinde en yoğun nüfusa sahip olan Peştunların ağırlıkta olduğu Taliban örgütü, ülkenin o dönemdeki 20 milyonluk nüfusunun neredeyse %40'lık bir bölümünü oluşturmaktaydı. Örgüt, İslam'ı referans aldığını iddia etmesinin yanı sıra büyük bir hızla Peştun milliyetçiliğini de harekete geçirmiştir. Daha önce Afganistan'ı 300 yıl idare etmiş olan Peştunlara 90'lı yıllara kadar ülkedeki küçük

etnik gruplar tarafından oldukça büyük kayıplar yaşatılmıştır. (Rashid, 2010a, s.2) Böylesi kayıplar Peştunların milliyetçi duygularını arttırmakla yetmemiş üstelik ülkede egemen olmak için önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur. Bu sebeple üyelerinin çoğunluğunu Peştunların oluşturduğu Taliban örgütü ülkedeki başat gruplardan biri haline gelmiştir.

94'te Taliban'ın ortaya çıkması ile birlikte Peştunların Afganistan'a tekrar egemen olma olasılığı, Peştun milletine umut vermiştir. Ancak örgüt, İslam'la bağdaşmayacak biçimde aşırı uygulamalara başvurduğu için İslam dünyasını ve Afganistan'daki birçok kimseyi dehşete düşürmekteydi. Örneğin örgüt ülkedeki tüm kız okullarını kapatmış, kadınların evlerinin dışına çıkmasını ve video, televizyon, müzik, spor, oyun, uçurtma uçurma vs. gibi her türlü eğlence unsurunu yasaklamıştır. Örgütün aşırı uygulamaları öyle boyutlara varmaktaydı ki İslam'ın tüm barış ve hoşgörü mesajlarını silen, diğer dini ve etnik gruplarla bir arada yaşama becerisini fiilen yok eden bir duruma neden olmuştur. O dönemde örgüt, İslam'ın değerler sistemi, toplumun gelenekleri ve hâlihazırdaki devlet sistemlerine karşı çıkan radikalizmin çok daha aşırı bir şeklini Orta Asya ve Pakistan'a doğru yaymayı amaçlayan bir güç haline gelmiştir. (Rashid, 2010a:2) Bunda bölgedeki işsiz güçsüz, sindirilmiş, nefretten gelen öfke nöbetleri geçiren birtakım kesimlerin kimlik arayışında Taliban'ı altın bir fırsat olarak görmesi etkilidir.

Ayrıca zamanla Taliban, Afganistan dışındaki birçok idealist ve dogmatist dindarları da cezp etmiştir. Örgüt, militan ve militarist düşünürlerin ve dünya düzenine öfke duyan birçok insanın hareketiydi. Örgütün lideri olan Molla Ömer, Afganistan'da İslami devlet modelinin uygulanmasını öngörmekteydi. Molla Ömer, Allah'ın gücünün bölünmez olduğu için Afganistan'da demokrasinin var olamayacağını iddia etmiştir. Ayrıca geçmişi epik bir öykü gibi anlatarak kendilerinin Sovyetleri kovanlardan biri olduğunu iddia etmiştir. Diğer yandan Molla Ömer, yeniden yapılanma sürecine yardım etmek isteyen sivil toplum kuruluşlarının kibirli ve küstahça görüşlerine sahip olan şüpheli tüm yabancılarla ve Birleşmiş Milletler ile müzakere etmeyi reddetmiştir. (Johnson, 2007:105) Bu durum aynı zamanda örgütün tüm dünya düzenine bir tepki olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Zira örgüt açısından dünya sistemi kusurlu, insanları yozlaştıran ve

her türlü günaha teşvik eden bir yapıya sahiptir. Oysa örgütün düzenlendiği eylemler dünya sisteminin kusurlu yapısından da aşağı kalır yanı yoktur. Hatta insanı dehşete düşürecek niteliktedir.

Soğuk savaş bittiğinden beri İslam coğrafyasında Taliban kadar hiçbir hareket dünyanın dikkatini çekmemiştir. Afganistan'da birtakım kesimlerin gözünde Taliban, Sovyetler Birliği'nin işgal ettiği Afganistan'dan çıkmasından sonra yaşanan iç savaşı bitirip ülkeye barış getireceğini iddia eden sıradan İslam talebelerinin önderliğindeki bir hareketti. Bu kesimlerin örgüte olan yaklaşımı Nisan 1992'de Kabil'deki Sovyet kuklası olan Muhammed Necibullah'ın liderliğindeki komünist rejimin devrilmesinden sonra bütün bir halkın hayatını mahvetmiş olan savaş beylerini saf dışı bırakmayı başarabileceği şeklindeydi. Ancak diğer birtakım Afganlılar da Taliban'ın kısa zamanda yozlaşarak, talihsiz Afgan halkını despot bir şekilde yönetmeye kararlı olan yeni bir savaş beyine dönüşme ihtimalinden korkuyorlardı.

Taliban, Afganistan'ın komşuları üzerinden oluşturduğu tehdit tüm bölgedeki radikalizm ile ilgili yeni bir gündem yaratmıştır. İran, Türkiye, Hindistan, Rusya ve Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin Taliban'ın bu dehşetli ilerleyişini durdurması için Taliban karşıtı olan Kuzey Afganistan'daki ittifakı (Özbek, Hazara, Türkmen vs.) silah ve parayla desteklemesi bu yüzdendir. Buna karşılık olarak Pakistan ve Suudi Arabistan Taliban'a destek vermişlerdir. Soğuk Savaş sonrasında yaşanan bu bölünmüşlük durumu bölge genelinde daha önce görülmemiş bir kutuplaşmaya neden olmuştur. Bu durumun oluşmasının sebebi, denize çıkışı olmayan Orta Asya'nın zengin petrol ve doğalgaz rezervleri hususunda yaşanan rekabettir. Ayrıca üretilen enerjinin dünya pazarlarına taşınması ile ilgili olarak, oldukça kârlı olan boru hatlarını kimin yapacağı konusunda bölge devletleri ve Batılı enerji şirketleri arasında ki yoğun rekabet de önemli bir faktördür. Bu rekabet sonuçta yeni bir büyük oyunu ortaya çıkarmıştır. (Rashid, 2010a, s.5-6) Nasıl ki 19.yüzyılda İngiltere ve Rusya arasındaki ikili bir rekabet vardıysa, bugün de aktörlerin sayısı artmış, başka devletler, çok uluslu şirketler, terör örgütleri ve uluslararası örgütler rekabete dâhil olmuştur.

İşte bu rekabette kendisine yer edinmeye çalışan Taliban da askeri olarak tamamen Pakistan'ın bilgisi dâhilinde ve verdiği önemli destekler sayesinde ortaya çıkmıştır. Bu desteklerin sebebi Pakistan'ın ihtiyaç duyduğu enerjinin Orta Asya'dan kendisine uzanan yoldaki geçiş noktasında yer alan, güvensiz ve daima olumsuz etkilendiği Afganistan ile ilgili olarak Pakistan açısından vuku bulabilecek sakıncaların yok edilmesi ve ilerde büyük sorun yaratacak olan enerji ihtiyacının en kısa ve olabildiğince ucuz yol oldan temin edilmesidir. (Şeyhanlıoğlu, 2013) Bu sebeplerdir ki Afganistan, Pakistan açısından hayati önem taşımaktadır. Ülke içerisinde yaşanacak gelişmeler Pakistan'ı doğrudan ilgilendirmektedir. Bu yüzden Pakistan, Afganistan'daki nüfuzunu arttırmak için her türlü kanalı kullanmaktadır. En önemli nüfuz aracı Pakistan İstihbarat Servisi (ISI)'dir.

Birçok analist inanıyor ki Pakistan'ın istihbarat servisi, Afgan Taliban liderliği unsurlarının ve muhtemelen bölgeyi kuşatma stratejisinin bir parçası olarak belirli ölçüde bu unsurlarla aktif iletişim kuranların nerelerde olduğunu bilmektedir. Ayrıca bazı raporlar gösteriyor ki Pakistan'ın istihbarat servisi ve askeri güçleri Taliban'a yardım etmektedir. (Kronstadt ve Alan, 2009:23) Bu konuyla ilgili olarak yazar Ahmed Rashid, The Washington Post gazetesinde yayımlanan köşe yazısında şöyle söylemiştir:

”Taliban liderleri ve onların aileleri Pakistan'da yaşamaktadır ve Pakistan'ın istihbarat servisi ile ordusu bundan haberdardır. Jalaluddin Haqqani öncülüğünde olan bir şebeke gibi Taliban'ın bazı müttefikleri ISI'ya çok daha yakındır. Pakistan ordusu, en nihayetinde ülkenin kuzeydoğusundaki kırsal kesimlerde Pakistan Taliban'ını ele geçirmesine rağmen Afgan Taliban'ı ve Pakistanlı aşırı gruplar Pencap eyaletinde serbest bırakılmıştır.” (Rashid, 2010b)

Bu yüzden çeşitli Pakistanlı cihatçı gruplar zaman zaman Afgan topraklarında savaşmaktadır. Ayrıca Pakistanlı Taliban ve Leşker-i Taibe'nin birçok grubun adamları alışlageldik bir biçimde Afganistan-Pakistan sınırına yakın yerlerde bulunmaktadır. Elbette ki bu gruplar Pakistan'ın baskılarına maruz kalmaktadır ve dolayısıyla Pakistan'ın Afganistan'daki amaçlarına büyük ölçüde hizmet etmektedirler. (Giustozzi, 2011:20)

Diğer yandan bu cihatçı grupların üyelerinin pek çoğu Pakistan mülteci kamplarında doğmuş, Pakistan medreselerinde eğitim görmüş ve savaş becerilerini Pakistan'da üslenen Mücahit partilerinden öğrenmişlerdir. Bu haliyle genç Taliban, kendi ülkesi ve tarihi hakkında bile çok sınırlı bilgiye sahip olmasına karşın Hz.Muhammed'in 1400 yıl önce kurduğu ideal İslam toplumunu medreselerden öğrenmiştir. Bu ideali de günümüzde yeniden taklit etmeyi amaçlayan bir topluluğu oluşturmak istemektedir. (Rashid, 2010a:23) Bu kapsamda İslam'a aykırı gördüğü ne varsa, hatta İslam'la alakalı olmayacak aşırı biçimlerde ülkede her şeyi yasaklamış, katı kurallar getirmiştir. Örneğin İslam'ı yanlış yorumlamasından ötürü Taliban yönetimi televizyonu yasaklamıştır. Oysa İslami kaidelere uymak şartıyla televizyon İslam açısından caizdir.

Taliban'ın liderliği askerlerinin üzerinde baskı kurarak kendi kontrolünün derecesini durmadan artırmaya çalışıyordu. Örgütün kontrolü, bilgilendirme için Pakistan'a yerel liderler ve haberci komutanlar gönderme yöntemi kadar ulak sisteminin kullanılması nedeniyle Pakistan sınırına yakın alanlarda daima daha güçlü olmuştur. Askeri baskının en büyük olduğu alanlarda, liderliğin kontrol ve komuta etme çabası kesintiye uğramış ve Taliban neredeyse tamamen adem-i merkeziyetçi bir sistemi kullanmaya yeniden adapte olmuştur. Bunun aksine örgüt, Zabul ve Gazni gibi askeri baskının çok fazla olmadığı alanlarda daha sıkı kontrol mekanizması kurmuştur. Bu alanlarda bile üst düzey yöneticilik kendi görüşlerini hemen ve tam olarak dayatamaz. Ayrıca yerel liderlerinin işbirliği ve sempatisine bağımlıdır.

Orta Asya sınırındaki bölgeler gibi Pakistan sınırından uzak alanlarda ise Pakistan'dan kontrol ve komuta etmek oldukça zordur. Aşırı askeri baskı ile birleştiğinde, yerel Taliban kargaşa içerisine düşmektedir. Afganistan'ın Güney ve kuzey sınırları arasındaki karşılaştırma ayaklanmalara karşı direnç göstermede Taliban'ın komuta ve kontrol sisteminin rolünü öne çıkarır. (Giustozzi, s.21-22) Daha önce Taliban'ın Kuzey Afganistan'a hâkim olma çabalarının sonuçsuz kalması bundan ileri gelir. Her ne kadar Taliban kuzeyde başarılı olamasa da 1999 yılında Mezar-ı Şerif ve çevresinde büyük katliamlar yapmıştır. Daha sonrasında kuzey bölgesine ve ötesindeki Orta Asya'ya, özellikle Özbekistan'a nüfuz etmeye çalışması daha çok araç olarak gördüğü Özbekistan İslami Hareketi üzerinden olacaktır.

Taliban'ın bu örgüte verdiği askeri, ekonomik ve lojistik destek sayesinde örgüt Özbekistan'da ciddi manada direniş gösterebilmiştir. Bu örgütle ilgili teferruatlı bilgi ileriki bölümde aktarılacaktır. Ancak şunu bilmekte fayda var ki Orta Asya'daki radikal örgütler birbirinden çok da bağımsız değildir. En büyükleri olan Taliban ve El-Kaide tarafından yönlendirilebilmektedirler.

Örneğin Taliban'ın önemli asker kaynaklarından biri Özbekistan İslami Hareketi'dir. Bu örgüt Afganistan'ın kuzeyinde yer alan Mezar-ı Şerif ve çevresindeki bölgelerde faaliyet göstermektedir. Hareket'ül Mücahidin adındaki başka bir radikal örgüt gibi Özbekistan İslami Hareketi de sığınak karşılığında Taliban'a asker veriyordu. Karizmatik bir lider olan Cuma Namangani'nin yönettiği Özbekistan İslami Hareketi, 1997'den itibaren her seferberlik mevsiminde Taliban'a yaklaşık 600 savaşçı vermiştir. (Burke, 2004:225)

3.1.2. El-Kaide

Bugüne dek ortaya çıkmış olan radikal hareketler arasında en etkili ve dünyanın en çok adını duyduğu grupların başında El-Kaide gelmektedir. Örgütün bu üne kavuşmasında ilk olarak 90'larda Amerikan elçiliklerine yaptığı saldırılar etkili olmuştur. Ancak en çarpıcı ve uluslararası kamuoyunun hafızlarına kazanan eylemini 11 Eylül 2001'de Amerika'daki Dünya Ticaret Merkezi'ne nam-ı diğer İkiz Kulelere uçaklarla yaptığı intihar saldırısıdır. Bu eylemin öyle bir etkisi olmuştur ki saldırıdan sonra ABD Başkanı George W. Bush'un yayınladığı doktrinde dünyaya "Ya benimlesiniz ya da teröristlerle" minvalinde yaptığı açıklama sonrasında dünya tek bir kutbun etrafında toplanarak teröristlere karşı savaş başlatmıştır. Öyle ki ABD'nin en büyük rakibi Rusya bile bu konuda ABD ile aynı safta yer almıştır. Bununla da yetinmeyip soğuk savaş boyu kendisini çevreleme politikası ile tutan ABD'nin, kendi arka bahçesinde yer alan Afganistan'ı işgal etmesine göz yummuştur.

Dünya çapında bu kadar ses getiren ve insanları bu kadar dehşete düşüren El-Kaide kimdir? "El-Kaide, Arapça 'al-qaidah' isminden gelmektedir. El-Kaide; Soğuk savaş döneminde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Afganistan'ı

işgal edebileceği öngörüsü üzerine Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birlikleri ile savaşmak amacıyla kurulan bir terör örgütüdür.” (<http://bit.ly/2obgfim>, 2014)

Sovyetlere karşı birlikte savaşan radikal gruplar işgalden sonra ayrılığa düşmüş, ulusal ve etnik farklılıkların gönüllü militanlar arasında yaygınlaşmaya başlamıştır. El Kaide bu bölünmeleri aşma, Müslümanları baskılara karşı savunacak uluslararası bir ordu yaratma gibi bir amaçla kurulmuştur. İlk başlarda on kişiden oluşan küçük bir gruptu. 1993'te Amerika'daki Dünya Ticaret Merkezi'ni bombalama girişiminin ardından, FBI birimleri bin Ladin'den haberdar olmuşlardı. Ancak binlercesinin içinde yalnızca bir isim olarak... 1996 yılında hazırlanan bir CIA raporunda muğlak bir şekilde 'El Kaide' kavramı kullanılmıştır. Raporla, bin Ladin'in 1985 yılında Sovyetlere karşı savaşan Afganistan'daki mücahitleri desteklemek için bir İslami Kurtuluş Cephesi veya 'El Kaide' adlı bir örgüt kurduğu ifade edilmektedir. Ancak raporu hazırlayan kişinin 'El-Kaide' adlı örgütü mü yoksa 'El-Kaide' vazifesi göreni mi kastettiği çok fazla net değil. (Burke, s.9-11)

İlk olarak 1998'de Kenya ve Tanzanya'daki ABD büyükelçiliklerini hedef alan eylemlerde adını duyuran El-Kaide gündemdeki yerini o dönemde almaya başlamıştır. Eylemin birkaç ay sonrasında ABD istihbaratı, eylem hazırlığının 1993'te başladığını ortaya çıkarmıştır. Örgütün Kenya hücreindeki militanları, Kenya'da bir düzineden fazla alternatif eylem planı olduğunu analiz ederek 1994'ün Ocak ayında büyükelçiliğin uygun bir hedef olduğuna dair Usame Bin Ladin'e bilgi vermiştir. Bin Ladin de bunun üzerine eylemi onaylamıştır. Eylemin asıl hazırlığı ise 1998 baharında başlamış ve olaydan birkaç gün öncesinde bitmiştir. Eylemden bir gece önce ise, El Kaide'nin Kenya ve Tanzanya'daki unsurları Doğu Afrika'dan ayrılmışlardır. Başta bin Ladin olmak üzere Afganistan'daki El-Kaide unsurları ABD'nin olası bir misilleme yapmasına karşı tedbir almak adına buldukları kamplardan ayrılıp kırsal bölgelerdeki yedek mevzilere geçmişlerdir. (<http://bit.ly/2o7WZBK>, 2014) Burada yeraltına çekilen örgüt bir süre konumunu korumaya almıştır. Tabii yine de boş durmayıp bölgede etkinliğini sürdürmeye devam etmiştir.

Afganistan’da yuvalanan diğ er radikal örgütlerle temaslara giren El-Kaide’nin en büyük ortağı Taliban olmuştur. Bunun yanı sıra Özbekistan ve Çin’e kadar uzanan radikal gruplarla da dirsek temasında bulunarak günd en güne gücünü artırmaya devam etmiştir. Nitekim 11 Eylül olayından önce 2001 yazında birçok ülkede daha önceden tespit edilmemiş El-Kaide hücreleri keşfedilmiştir. Özbekistan’da henüz o dönemde bin Ladin ile ilişkileri yüzeysel olan Özbekistan İslami Hareketi’ne ‘El-Kaide’ etiketi yapışt ırılmıştır. Çin ise Uygur Müslümanlarını bin Ladin’in Doğu Türkistan’daki ş ubesi olarak nitelemiştir. Nitekim Çin’e karşı direnen birtakım Uygur grupları Afganistan’daki kamplarda eğitim görmüştür. (Burke, s.23) Tabi buradaki direniş in tarihi iki yüzyıl öncesine dayanır. Ancak radikal hareketler de direnişte etki göstermiştir. Bu bakımdan Çin de terörizmle savaşta El-Kaide’ye karşı savaşanlar arasında saf tutmuştur. Ancak Uygur Müslümanlarının mücadelesi yalnız radikalizmle açıklanamaz. Bu, Çin’in yıllarca süren zulüm politikasındandır.

Orta Asya bölgesi El-Kaide gibi terörist grupların yuvalanabilmesi için benzersiz imkânlar sunmaktadır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra tüm eski Sovyet cumhuriyetlerinde olduğu gibi, bu bölgede de işsizlik ve fakirlik had safhaya ulaşmıştır. Orta Asya ülkelerindeki yüksek doğum oranları, gelecek kuşakların da bu sorunla yüz yüze kalacaklarını göstermektedir. Hızla artan kırsal kesimden kentlere göçle birlikte yaşanan ekonomik ve sosyal sorunlar Köktenci grupların taraftar toplamalarını kolaylaşt ırılmıştır. (Spechler, 2003:271-272)

1999 yılının başlarında Büyük Oyun’un jeopolitik fay hatlarının hemen her an siyasi depremler ürettiği Kafkasya’da Ürdünlü Ömer Hattab’ın ve Orta Asya’da da Taliban’ın ş emsiyesi altında Usama bin Ladin’in yönlendirmesiyle Özbekistan İslami Hareketi lideri Tahir Yoldashev’in komutasında olan iki gizli yapılanma kurulmuştur. Ladin, her iki yapılanmanın Afganistan’daki toplantılarına bizzat katılmıştır. Bu örgütler Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan’ı içine alacak şekilde Orta Asya’da modern bir Şeriat devleti kurmayı amaçlıyordu. Özbekistan İslami Hareketi bu amacı yeni ve Müslüman büyük bir Hokand Hanlığı kurma söylemi ile gerçekleştireceğini açıklamıştır. (Ülkü, s.97) Bu husus, El-Kaide ve Taliban’ın Orta Asya’ya yayılan etkilerini açık bir şekilde göstermektedir.

Usame bin Ladin'in radikal hareketlerin Kafkaslar ile Orta Asya'daki sorunlarıyla ilgili görüşleri, konuşmaları ve vaazlarının Rusçaya ve diğer dillere tercümesi için özel bir birim oluşturulmuştur. Hedefi yayılmacı İslam olarak tanımlanan İslam Cemaati Birliği adlı başa bir kuruluş bütün bu Ladin bildirimlerini Orta Asya'ya ve Filipinler'den Çin'e kadar yaymıştır. (Ülkü, s.132) Bu propaganda süreci öylesine yankı getirmiştir ki 11 Eylül'den sonra dünyanın baskısı ile zayıflayan radikalizm kesinkes yok olmamış, bugün Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD) adıyla Orta Doğu'da küllerinden yeniden doğarak daha güçlü bir şekilde sesini duyurmaya başlamıştır. Tabii El-Kaide ve Taliban da yine faaliyetlerine devam etmiş ve Afganistan'da liderlik yarışında o da yerini almıştır. Zira 2014'teki seçimlerde adaylığını koyan Abdul Rab Reasul Seyyaf, Ladin'i Afganistan'a çağıran ilk isimdir.

El-Kaide'nin Orta Asya'da en sıkı ilişkilerinin olduğu radikal grup Özbekistan İslami Hareketi'dir. Fergana Vadisi'nden iki Özbek olan Cuma Namangani ve Tahir Yoldaşev tarafından 1998 yılında kurulan örgüt, Kabil'de Taliban'ın çatısı altında faaliyetlerine başlamıştır. (Köstem, 2010:185-186)

Ladin'in, örgüt üzerinde etkisi, oluşum, ideoloji ve eylem biçimleri üzerinde önemli ölçüde olmuştur. Ladin ve örgütün ikinci adamı olan Eymen El Zevahiri, Afganistan'daki mücadeleyi küresel düzeye ulaştırma ve dolayısıyla uluslararası sistem içerisindeki küresel güçlere karşılık verme stratejisinde onların yöntemlerini kullanmanın mimarlarıdır. Ladin'in, Taliban'ı Özbekistan İslami Hareketi'ni maddi olarak desteklemeye itmesi bu stratejinin bir parçası olarak görülmektedir, Böylelikle Ladin, küresel cihadı, Orta Asya'ya da kaydırma fırsatını elde edecekti. Yoldaşev, Özbekistan İslami Hareketi kurulduğu zaman Taliban lideri Molla Ömer ve Ladin'in de yaşamakta olduğu Kandahar'da yerleşmiştir. (Weitz, 2004:467)

Taliban ve El-Kaide sayesinde 1998'de Tacikistan'ı terk etmeye zorlanan Namangani, Afganistan'da sığınma fırsatı elde etmiştir. (Köstem, s.186) Bu durum aynı zamanda Özbekistan İslami Hareketi'nin, Özbekistan'da İslam Kerimov rejimine karşı operasyonlar düzenleyen, Ladin'e bağlı bir örgüt olarak kullanmaya fırsatını elde ettiğinin göstergesidir.

El Kaide ve Özbekistan İslami Hareketi ilişkisini anlamlı kılan sebeplerin en önemlisi Özbekistan İslami Hareketi'nin Kerimov yönetimini Müslümanlara zulmeden bir 'kâfir' olarak kabul etmesidir. Diğer yandan örgütün amacının Orta Asya'da bir İslam devleti kurma yolunda mücadele vermeyi amaçlaması da önemli etkendir. Özbekistan İslami Hareketi liderleri de zaten sık sık Kerimov yönetimini yıkmayı ve merkezi Taşkent olan ve Şeriat ilkeleri ile yönetilen bir İslam Devleti kurma amaçları olduğunu ifade etmişlerdir. Hatta Yoldaşev bir konuşmasında, Özbekistan İslami Hareketi'nin El Kaide'deki gibi bir İslam anlayışı ve katı söylemi ile oldukça benzer bir tavır sergilediğini göstermektedir:

“Dini bir sistem ve dini bir hükümet oluşturmak amacıyla cihat ilan ettik. Biz Şeriata dayalı bir sistem kurmak istiyoruz. Biz Hz. Muhammed'den kalan İslami modeli istiyoruz, Afganistan'dakini, Pakistan'daki, İran'daki ya da Suudi Arabistan'dakini değil. Bunlar gerçek İslami modeller değildir.” (Rashid, 2002:149)

El Kaide ve Özbekistan İslami Hareketi ilişkisinin başka bir tarafı da El-Kaide'nin Kitle İmha Silahları elde etmek istemesidir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonrasındaki konjonktür, Ladin'e bağımsızlığını yeni kazanmış Orta Asya ülkelerinde kimyasal, biyolojik ve nükleer silah araması için muazzam bir fırsat vermiştir. Haziran 2002'de Ladin'in Molla Ömer'e yazdığı bir mektupta El-Kaide için Orta Asya'da kitle imha silahı arayışları açısından önemi ifade ediliyor:

“(Orta Asya'daki) yeni bağımsız cumhuriyetlerde cihat mücadelesini sürdürmek için işbirliği yapmalıyız. Bu işbirliği, düşmanları oyalayacak ve onların dikkatini Afganistan'dan çekerek bu konudaki baskıyı azaltacaktır. (...) Bölgedeki Müslüman devletlerin konvansiyonel olan ve olmayan birçok askeri teknikte önemli ölçüde bilimsel tecrübeye sahip olduğu bir gerçektir. Bu durumun, İslam düşmanlarına karşı cihat etmek adına gelecekte çok önemli bir rolü olacaktır.” (Scheuer, 2006:8)

1992 yılında El Kaide'nin 'kitle imha silahı elde etme birimi' kurmasıyla Sovyetler Birliği'nden kalan nükleer silah depolarına ulaşmak istediği düşünülmektedir. (Scheuer, s.7) Diğer yandan Ladin'in Afganistan'ı terk etmek zorunda kalması halinde Özbekistan İslami Hareketi'nin Fergana Vadisi'nde Ladin için bir üs hazırladığı da iddialar arasındadır. (Jacquard, 2002:125) Ama bu durum, Kerimov'un Afganistan operasyonu esnasında ABD ile bir ittifaka gitmesi ve böylelikle Fergana Vadisi'nde yuvalanan hükümet karşıtı grupları baskı altında tutma fırsatı bulmasıyla imkânsızlaşmıştır.

Özbekistan İslami Hareketi'nin finansal kaynaklarını, uyuşturucu trafiği, El Kaide ve Suudi Arabistan'da yaşayan Özbekler oluşturmaktadır. (Köstem, 187) İlk iki kaynak göstermektedir ki Namangani ve Yoldaş'a Orta Asya ülkeleri sınırlarında operasyonlar yapabilen güçlü bir silahlı örgüt kurmalarında ve örgütün hayatta kalmasında Taliban'ın ve El Kaide'nin büyük desteği olmuştur. Bu da bin Ladin'in küresel cihatçı mücadelesini yayma hedefinde Orta Asya'nın önemini ortaya çıkarmaktadır.

3.1.3. Özbekistan İslami Hareketi

1900'lü yılların ilk çeyreğinde yaşanan Kadimciler ve Ceditçiler arasındaki rekabet, Ceditçilerin 1917'deki Ekim devrimi yıllarında ve sonrasındaki Stalin'in liderliğindeki Sovyetler Birliği yönetimi tarafından tasfiye edilmesi ve Ceditçilerden geriye kalanların da Özbekistan Komünist Partisi bünyesine dahil olmalarıyla sona ermiştir.

Kadimcilik ise birtakım liderleri ve ideologlarının göçmen durumuna düşmeleri ve zamanla yurtdışındaki komünist karşıtı gruplara dahil olmalarının dışında Orta Asya'da neredeyse yok olmuştur. Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya'da nasıl ki milliyetçilik ideolojisi yükselişe geçmişse rakibi olan Kadimcilik de, bu defa çok daha hırslı ve korku salacak şekilde ortaya çıkmıştır.

Tacikistan'da yaşanan iç savaşın tetikleyicilerinden olan Yeni Kadim Partiler ve örgütler, Özbekistan'a sirayet etmeye başlamıştır. Turancı hedeflere sahip Ceditçileri devirmek isteyen ve Orta Asya'da Özbekistan merkezli bir İslam Devleti kurma amacı olan bu gruplar zamanla ülkede etkin olmaya başlamıştır.

1991 yılında Özbekistan'da çok sayıda İslam'ı referans aldığını iddia eden örgüt kurulmuştur. Örneğin 1990'da Astrahan kentinde kurulan Yeniden Doğuş Partisi bir yıl sonra da Özbekistan şubelerini kurmuştur. Bu grup, Adalet Birliği adında başka bir grup ile birlikte hızla örgütlenmeye başlamıştır. Diğer yandan Özbekistan'da kurulan İnsan ve İnsancılık, Türkistan İslam Partisi ve İslam Leşkerleri adlı gruplar da özellikle Fergana Vadisi, Namangan ve Hokand bölgelerinde yoğun bir propaganda faaliyetine girişmişlerdir. Ancak bu örgütlerin faaliyetleri, devleti yıkma amaçlı suç kapsamına alınarak yaklaşık 1,5 yıl sonra Özbekistan yönetimi tarafından yasaklanmıştır. 1996 yılında birleşme kararı alan tüm bu gruplar, yasak ilan edildiğinde birtakım önderleri ve militanlarıyla birlikte Afganistan ve Tacikistan'a kaçmak durumunda kalmıştır. 1998 yılında Özbekistan İslami Hareketi adı altında faaliyetlerini bu ülkelerde yürütmeye devam eden bu gruplar zamanla güçlerini artırmıştır. Hatta ilk savaş deneyimini Birleşik Tacik Muhalefeti tarafında yer alıp Tacikistan yönetimine karşı gerilla savaşı yürüterek edinmişlerdir. (Ülkü, s.103-104) 2 1992-1997 yılları arasında süren bu Tacikistan İç Savaşı yüzlerce insanın hayatını kaybetmesine neden olan kanlı bir iç savaştı.

1997 yılında Tacikistan iç savaşının sona ermesiyle birlikte, daha önce Afganistan, Sovyetler Birliği tarafından işgal edildiği zaman Sovyetlere karşı savaşmış mücahitlerden biri olan Cuma Namangani ve örgütün faaliyetlerini yürüten Tahir Yoldaşev tarafından 1998'de kurulan Özbekistan İslami Hareketi, Özbekistan'da yönetimi devirmeyi hedeflemiş ve bütün Orta Asya'yı kapsayan bir İslam Devleti kurmayı amaçlamıştır. (Akçalı, 2003:147-148)

1999 yılında Afganistan'ın Kandahar kentinde Taliban lideri Molla Ömer, Orta Asyalı radikal grupların şefleriyle bir toplantı tertip etmiştir. Bu toplantıda Molla Ömer, Kafkasya ile Özbekistan'da İslami rejimlerin oluşturulması adına her türlü

2 ÜLKÜ, a.g.e. s.103-104

para yardımının yapılacağını ifade etmiştir. Molla Ömer, toplantının sonunda Tacik grupların lideri Sait Nuri, Yoldaşev ve Dağıstan ile Kuzey Kafkasya'daki özerk cumhuriyetlerden gelen radikallere para dağıtmıştır. Toplantı kulislerinde Mülteciler bakanı olan Mevlevi Abdulrakib, Yoldaşev ve yardımcılılarıyla beraber harita üzerinde çalışarak Kırgızistan'ı hedef alacak ilk büyük toplu saldırı planını hazırlamıştır. Böylece Özbekistan İslami Hareketi, Ladin'in maddi-manevi her türlü ve Taliban'ın lojistik desteği ile sağladığı güvenlik şemsiyesi ile Arap-Vehhabi-Selefi çizgide olan Kadimcilik geleneğinden gelen ve Orta Asya'nın Müslüman Kardeşler'i konumunda olan Özbekistan radikalleri Orta Asya'da yeni bir evrensel "İslam" devriminin en güçlü vurucu timi olarak düzensiz gerilla birliklerinden düzenli bir orduya dönüşmeye başlamıştır. (Ülkü, s.125)

Özbekistan İslami Hareketi, Özbekistan dışında Kırgızistan, Tacikistan ve Afganistan'da Taliban şemsiyesi altında özgür bir faaliyet alanı bulmuştur. 2001 yılında ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesinden sonra Özbekistan İslami Hareketi bu konumunu kaybetmiştir. Ayrıca Taliban ile arasındaki bağ da kopmuş ve 2001 yılının Kasım ayında Özbekistan İslami Hareketi'nin askeri kanadının lideri olan Cuma Namangani öldürülmüştür. (Tamer, 2005:218-219) Tüm bunlara rağmen örgüt kesin bir şekilde yok olmamıştır. Bugün dahi örgüt, faaliyetlerini yürütmektedir.

Örgütün ilk şiddet eylemi 1997'nin Aralık ayında Özbekistan'ın Namangan kentinde yapılan silahlı eylem sonucunda dört polisin ölmesidir. Öte yandan Şubat 1999'da Taşkent'te Özbekistan lideri İslam Kerimov'a yapılan suikast girişimi en önemli eylemlerden biridir. Her ne kadar başarısızlıkla sonuçlansa da Özbek yönetimi tarafından radikal hareketlere uygulanan baskıcı politikaların şiddeti üst düzeye çıkarılmıştır. Örgütün eylemleri Ağustos 2000'de Özbekistan'ın Surkhandarya şehrinde girmiş olduğu çatışmalarla devam etmiştir. Bu çatışmaların bedeli 100'den fazla Özbekistan askerinin ölmesi olmuştur. Yine Nisan 2004'te dört gün süren intihar eylemleri de şiddetin devamını göstermiştir.(Çelikpala, s.237-240)

Fakat 2000 yılında Özbekistan İslam Hareketi'nin "Amerikalı kaçırma olayı" dönüm noktası olmuştur. Aslında ABD, El-Kaide ve diğer uluslararası terör örgütlerinin işbirliği yaparak hem Orta Asya Ülkelerine hem de ABD'ye şiddet

kullandığı şeklinde onları suçladıktan sonra Özbekistan İslam Hareketi'ne uluslararası baskı yapmaya başlamıştır. Özellikle ABD hükümeti, Özbekistan İslam Hareketi'ni Uluslararası İslam Terör Örgütü olarak tanımlayarak Özbekistan Hükümeti'nin "İslam Radikalizmine Baskı Politikası"nı dolaylı olarak desteklemiştir. ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesinden sonra Taliban ile birlikte ABD saldırılarına karşı mücadele eden Özbekistan İslam Hareketi'nin askeri lideri Namangani, bir savaşta öldürüldükten sonra İslam Muhariplerinin çoğunun kaçması ile Özbekistan İslam Hareketi çok hızlı bir şekilde dağılmaya başlamıştır. Dolayısıyla Taliban ve El-Kaide'den askerî yardım alamayan Özbekistan İslam Hareketi, Orta Asya'da daha fazla şiddet kullanamayacağını anladı. Ayrıca, Özbekistan İslam Hareketi'nin terör saldırıları, birçoğu hem laik hem de ılımlı olan Orta Asya Müslümanları'nı da suçlandığı için, bu örgütün yeniden doğması için halkların desteğinin de kaybedilmesinden dolayı örgütün yeniden kurulmasının zor olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Her ne kadar günümüzde Taliban'ın geriye kalan kuvvetleri ile birlikte Pakistan'a kaçan örgütün siyasi lideri Yuldashev, Özbekistan İslam Hareketi'nin yeniden doğmasını söylese de Orta Asya'da Özbekistan İslam Hareketi'nin gerçek faaliyet belirtisi hiç sezilmemektedir. Dolayısıyla Orta Asya'da ortaya çıkan Özbekistan İslam Hareketi'nin şiddet tehdidinin birçok kısımda ortadan kalktığı söylenebilir. (Fiona, 2003:2)

2005 yılına gelindiğinde ise bağımsız Özbekistan Cumhuriyeti tarihinde yaşanmış en büyük şiddet olayları olan Andican Olayları meydana gelmiştir. Öyle ki Özbekistan resmi makamlarına göre 173, diğer kaynaklara göre 800, halk arasındaki söylentilere göre ise binlerce kişinin öldüğü kanlı olaylardır. Bu olaylar, Ekremiye adlı radikal bir gruba bağlı 23 iş adamının yargılanmasının bu grup tarafından protesto edilmesiyle başlamıştır. Andican yönetimi ile cezaevinin Ekremiye grubu tarafından ele geçirilip 23 sanıkla birlikte bazı mahkûmların da serbest bırakılması ile büyüyen olayları Özbekistan yönetimi tarafından kanlı bir şekilde bastırılmış ve bu elim olaylar yaşanmıştır. (Oğan, 2006:73-74)

Özbekistan yönetiminin sergilediği bu baskıcı tutumdan ötürü başka ülkelere göç etmek zorunda kalan sivil Özbek halkından bazıları gittikleri ülkelerde faaliyet yürüten radikal gruplara katılarak Özbekistan'daki radikalizmin gelişmesine

yardımcı olmuş ve gittikçe daha tehlikeli bir hale gelmesinde etkili olmuşlardır. Bugün Türkiye’de zaman zaman yaşanan Özbek cinayetleri de bundan ileri gelmektedir. Öyle ki en son yaşanan Özbek Hoca Abdullah Buhari’nin İstanbul’da öldürülmesi olayının arkasında Özbekistan istihbaratının olduğuna dair birtakım şüpheler ifade edilmektedir. (<http://bit.ly/2nvR32J>, 2014)

Diğer yandan Özbekistan İslami Hareketi, El-Kaide’nin zaman içerisinde zayıflaması ile birlikte 2014’ün Ekim ayında Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD) adlı yeni ortaya çıkan radikal terör örgütüne katıldığını ilan etmiştir. Özbekli güvenlik kaynakları Özbekistan İslami Hareketi’nin mevcut süreç zarfında gençleri örgütlemekle beraber Afganistan ve Pakistan sınırlarında eğittiğini ifade etmektedir. Ayrıca bölgede radikal hareketlerin yükselişe geçmesi ile birlikte güvenlik güçlerinin terörle mücadele ile ilgili operasyonlarını artırdığını da eklemiştir. Rus Novosti Haber Ajansı raporlarındaki ifadeye göre ABD ve müttefiklerinin Suriye ve Irak’ta buldukları hava bombardımanlarında o dönem içerisinde Özbekistanlı 17 radikalini öldürülmüştür. (<http://www.sana.sy/tr/?p=12468>, 2014)

ABD’li stratejist Zbigniew Brezinski, daha önce İŞİD’in Orta Doğu’daki eylemlerinin Orta Asya ve Kafkasya’ya yayılma ihtimalinin yüksek olduğunu ve terör saldırılarına bu bölgelerde devam edebileceğini iddia etmiştir. Birçok terör uzmanı da İŞİD’in gücünü, Irak ve Suriye’deki statükosunu korumak adına kullanacağını ama bu statüko olumsuz yönde bozulmaya başladığında militanların buradan kaçabileceğini ve otorite yoksunu, halk ve devlet idaresi arasında büyük sorunların yaşandığı, ötekileştirilmelerin olduğu ülkelere gidebileceğini ifade etmiştir. (<http://bit.ly/2ohE3xY>, 2015) Dolayısıyla Özbekistan İslami Hareketi’nin İŞİD’e saflarına katılması da bu değerlendirmelerin doğrular nitelikte olmuştur. Böylece dünya çapında radikalizm bir üst basamağa tırmanışa geçmiştir.

3.1.4. Hizb'ut-Tahrir

Tam adı Hizb'ut-Tahrir-i İslami olan kısaca Hizb'ut-Tahrir olarak ifade edilen bu radikal örgütün adı İslami Özgürleşme/Kurtuluş Partisi anlamına gelmektedir. Örgüt 1952'de Takiüddin Nebhani liderliğinde Suudi Arabistan ve Ürdün'de ortaya çıkmıştır. (Cornell ve Spector, 2002:195) Vahhabilik çizgisinde yürüyen örgütün resmi internet sitesine göre bu çizgiden farklı olarak nüfuz ettiği ülkelerde şiddet uygulamadan Şeriatı getirmeyi amaçlayarak İslam'ın ilk dönemlerinde öngörülen yaşam biçimini barışçıl yöntemlerle İslam dünyasında tekrar egemen olmasını sağlamak ve İslam davasını tüm dünyaya ulaştırmayı istemektedir. (<http://bit.ly/2ohxsDt>, 2008)Diğer radikal örgütler de bu amacı taşısa da Hizb'ut-Tahrir bu amacı silahlı eylemler kullanmadan gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.

Hizb'ut-Tahrir'in Orta Asya'daki radikal hareketler arasında tutarlı bir ideolojiye sahip olan tek grup olduğu ve Ladin ile Molla Ömer'in bu grubun öğretilerini kullanarak kendi eylemlerini meşrulaştırma çabasına giriştiği öne sürülmektedir. (Baran, Star ve Cornell, 2006:18) Böylelikle perde arkasından kirli işlerini yürütmeye devam edecekti. Radikal hareketlerin genel özelliklerinden olan bu davranış sebebiyle birçok temiz zihniyetteki insan da bu örgütlere dâhil olarak güya İslam adına cihat ettiğini düşünüyorlar.

Bu bakımdan Hizb'ut-Tahrir, Orta Asya'nın yeniden İslamlaştırılmasını hedeflediğini iddia etmektedir. Bununla birlikte, örgüt bütün İslam dünyasında hilafetin tekrar hayata geçmesini isteyen Müslüman Kardeşler ve Camaat-i İslami gibi diğer iddialı radikal örgütlere nazaran daha da kuvvetli küresel bir hilafet vurgusu yapmaktadır. (Haqqani, 2004:35) Öte yandan örgütün lideri Nebhani, milliyetçilik ideolojisini, bir tek hilafet çatısı altında toplanacak olan Müslüman ümmeti ilkesine aykırı olduğu ve bu ümmeti değişik milli çıkarları olan milletlere böldüğü için insanlık dışı bulmaktadır. (Bozbey, 2011:25) Ancak aynı zamanda tam da bu nedenlerden ötürü örgüt diğer radikal gruplara nazaran daha hayalî bir dünya görüşüne sahiptir. Zira realpolitike bakıldığında çok daha farklı bir dünya olduğu görülecektir. Milliyetçilik ideolojisi özellikle İslam ülkelerinde oldukça yoğun bir şekilde rağbet görmektedir. Mevzuya "Müslüman" gözünden değil de Türk, Farsi,

Arap vs. gibi milliyet çerçevesinden bakılması ve devletlerin de bu bakımdan politika üretmesi hasebiyle örgütün gücü nispetinde bu hedefleri gerçekleştirmesi pek mümkün görünmemektedir.

Siyasal açıdan Hizb'ut-Tahrir'in gündemi, daha çok Orta Asya'da yaşanan sosyal adaletsizlikleri İslami usullere göre çözmeyi amaçlamaktır. Öyle ki örgütün dağıttığı broşür gibi propaganda araçlarında yolsuzluk, hırsızlık ve yoksulluk gibi bozulmuşluk sorunlarını Şeriat ile çözüleceği söylenmektedir. Ancak örgüt bu sorunları nasıl çözeceğine dair detaylı bir açıklama yapmadığı gibi tarihte kalmış altın standartlarını uygulamayı ve Hristiyanlardan için cizye ve haraç istemek gibi sloganlarla Orta Asya'daki halkları kendi bünyesine dâhil ederek emellerini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. (Bozbey, s.26) Fakir ve cahil kalmış bir kısım Orta Asya halkları ise bu çağrılara rağbet göstermektedir. Örneğin Kırgızistan'daki kötü yaşam koşulları nedeniyle örgüt kendisine bu ülkede faaliyet alanı bulabilmektedir.

Hizb'ut-Tahrir'in de bütün diğer radikal hareketler gibi Amerikan, Siyonizm-İsrail karşıtı ideolojisi vardır. (<http://bit.ly/2mQ4nlv>, 2014) Bu husus da Batı'nın bu grubu terör örgütü olarak görmesi için kâfidir. Her ne kadar şiddet uygulaması da teoride terörist düşüncelere sahiptir. Zira bu düşünceler diğer şiddet uygulayan radikal gruplarla benzerdir.

Orta Asya'ya 1990'larında ortalarında nüfuz etmeye başlayan Hizb'ut-Tahrir o zamandan beri örgüt ciddi bir büyüme kaydetmiştir. Örgüt resmi olarak kayıt yapmadığından tanım itibariyle yasadışı olarak görünmektedir. Örgütün bölgedeki asıl faaliyetleri, öğrenim halkalarını organize etme ve Rusça ya da yere dillerde broşürler basıp dağıtmadır. Ancak Hizb'ut-Tahrir başlangıçta yerel hükümetlerin düşmanlığını kazanmıştır. Örneğin örgüt, Özbekistan'daki Vahhabiler, aşırıcular ve Özbekistan İslami Hareketi ile Hizb'ut-Tahrir arasında hiçbir fark görmeyen rejim tarafından acımasız bir şekilde zulüm görmüştür. Örgütün literatürünün mutlak irade gücü yasadışıdır ve örgütün üyesi olan binlerce insan hapse atılmıştır. Örgüt Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'da ulema tarafından İslam'a düşman, aşırı bir kuruluş olarak ifşa edilmiştir. Özbekistan ve Kırgızistan yönetimleri örgütü, kanıtı bile ihtiyaç duymadan kendi toprakları üzerinde çeşitli şiddet eylemleri

düzenlemekle suçlamıştır. Hatta Özbek yönetimi, Hizb'ut-Tahrir'i terörist bir örgüt olarak listelenmesi ve dünyada yasaklanmasını istemektedir. (Khalid, 2007:161)

Daha önce söylenildiği üzere örgüt amaçlarını gerçekleştirebilmek adına şiddeti ve terörü kabul etmediğini ifade eden bir harekettir. Ancak Orta Asyalı ülkelerin diktatör rejimleri örgütün şiddet yanlısı olduğunu iddia etmektedir. Bu nedenle bu örgütün faaliyetleri de diğer radikal gruplar gibi Orta Asya ülkelerinde yasaklanmıştır. Bu yüzden Kırgızistan ile Kazakistan'daki hapishanelerdeki radikal gruplardan oluşan mahkûmların büyük bölümü Hizb'ut-Tahrir örgütüne mensup kişilerdir. (Strachota ve Falkowski, 2010:45) Her ne kadar Orta Asya'nın diktatörleri Hizb'ut-Tahrir'i terörist olarak ilan etmiş olsa da bu suçlamaya dair ellerinde bir delil bulunmamaktadır. Zira daha önce de ifade edildiği üzere bu grubun faaliyetleri şiddet içermemektedir. Daha çok barışçıl yöntemlerle yayılcı bir faaliyet yürütmektedir.

Hizb'ut-Tahrir'in Orta Asya'daki başarısı ilk bakışta şaşırtıcıdır. Zira örgütün İslamiyet'i ideoloji haline getirmesi, ümmetçi yani Müslümanların tüm dünyada tek çatı altında birleşen bir toplum olması yönündeki hedefi ve ulusal özelliklerin aşığılanmasıyla birlikte İslam ve ulus usulüne karşı olan herkes tarafından anlayışla karşılanır. Bu bağlamda Hizb'ut-Tahrir'in mesajı, bölgede Sovyet mirasından kalan bir bütünü temsil ediyor görünmektedir. Örgütün küresel anlamda aklına takılan konuların çoğu –Arap-İsrail Savaşı, ABD ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkiler, petrol ekonomisi vs.– Orta Asya'daki yankısı aynı şekilde olmamıştır. Orta Asya'da örgütün sahip olduğu desteğin seviyesi ile ilgili soruları eksiksik bir biçimde cevaplamak imkânsızdır. Zira Hizb'ut-Tahrir zulme uğramıştır ve örgütün liderliği tamamen gizlidir. Ayrıca örgütün ne bir fotoğrafı ne bir ses kaydı ya da başvurabileceği bir adresi vardır. Örgütün faaliyetlerini yargılamak bile imkânsızdır. (Khalid, s.162)

International Crisis Group adlı düşünce kuruluşunun 2003 yılında yaptığı araştırmaya göre Hizb'ut-Tahrir'in Orta Asya'da tahminen yirmi binden fazla üyesi bulunmaktadır. (International Crisis Group , 2003) O dönemden beri bu sayıda önemli bir değişiklik olmamıştır. Benzer bir şekilde, örgütün yapısının bir göstergesi örgüte mensup olan tutuklu insanların analizlerinden gelir. Bu, örgütten birine değil de tüm

örgüte yöneltilen suçlama için tehlikeli bir alıştırma değildir. Ancak buna rağmen 2000 yılında Özbekistan'da tutuklananların %82'si 21-36 yaşları arasındaydı, yüzde 56'sı ise işsizdi. Örgütün üyelerinin büyük bir çoğunluğunu kadınların oluşturmasına rağmen orta veya daha düşük seviyede eğitilmiş kişiler yüksek zümreyi oluşturmaktadır.

Hizb'ut-Tahrir, uluslararası bir örgüttür. Ancak çok yeterli olarak tüm subelerinin tek bir siyasi program yürütebilecek şekilde merkezileşmemiştir. Örgütün faaliyeti finansal kaynakların organizasyonu ve koordinasyonunun önemli bir miktarını, masüstü basın ağını ve broşür dağıtımının riskini almayı isteyen insanları içerir. Orta Asya'daki Hizb'ut-Tahrir üyeleri, şüphesiz uluslararası bağlantıları olmasına rağmen, kendilerini daha çok yerel sempatanlarının finanse ettiğini iddia etmektedir. (Khalid, s.162-163) Bunlar daha çok bağışlar yoluyla olmaktadır. Diğer radikal örgütlerden farklı olarak Hizb'ut-Tahrir uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı gibi yasadışı yollara başvurmadan faaliyetlerini yürütmektedir. Bu faaliyetler barışçıl gibi görünse de örgütün amacı Orta Asya'daki rejimleri yıkıp kendi görüşüne göre bir "İslam devleti" kurmak şeklinde olduğundan faaliyetleri yasadışı olarak görülmektedir.

Hizb-ut-Tahrir'in Orta Asya'da şöhret olması diğer radikal grupların uyguladığı olağan modelden ayrıldığını gösterir. Zira birçok radikal grup eylemli propaganda, iktidara el koymak için açık girişimlerde bulunma veya terör faaliyetleri yürütme yoluyla kötü şöhrete sahip olmaktadır. Ancak bunun yerine Hizb'ut-Tahrir, komplocu örgütsel yapısı ve kendi radikal programı ile dikkatleri üzerinde toplamıştır. Hizb'ut-Tahrir, bu örgütsel yapıyı, 1917'de Bolşeviklerin Rusya'da iktidara el koymadaki başarısındaki altyapıyı tasarladığında kullandığı yer altı ağını andıran gizli parti hücrelerinin ağıyla yönetir.

Hizb'ut-Tahrir'in bir tehlike olarak algılanması, örgütün bölgedeki mevcut rejimlerin tümünü devrilmesini öngören programının radikal doğasından ileri gelir. Bunula ilgili olarak ABD'nin Avrupa ve Avrasya İlişkileri Bürosu Müsteşarı Elizabeth Jones 2003 yılının Ekim ayında Amerikan Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi'nde;

“Hizb’ut-Tahrir katı bir şekilde Batı karşıtıdır. Bir örgüt olarak Hizb’ut-Tahrir’in şiddet eylemlerinde bulunduğu dair doğrulanmış bir kanıt olmamasına rağmen, örgütün propagandası İsrail’e karşı düzenlenen intihar eylemlerini övmektedir ve Irak’taki koalisyon güçlerine karşı saldırı için çağrıda bulunmaktadır. Hizb’ut-Tahrir’in broşürlerinde de İslam’ın ABD ve İngiltere ile savaş halinde olduğu iddia edilmektedir ve bu ülkelere karşı cihada angaje olmak ve imanı savunmak için bütün Müslümanlara çağrıda bulunmaktadır. Örgüt uluslarüstü bir hilafet devletiyle Orta Asya’daki rejimlerin değiştirilmesinin yollarını aramaktadır.”

şeklinde konuşmuştur. (Kimmage, 2004) Buradan anlaşılacağı üzere Hizb’ut-Tahrir eylemde bulunmasa da düşünsel bazda aşırı fikirlere sahip olması hasebiyle radikal hareketlerden birisidir. Düşüncelerini yayarken kullandığı yöntemler şiddeti içermese de Orta Asya’nın ulus devlet yapılarına önemli bir tehdit olarak görülmektedir. Terörü övmesi ve İslam’da olmayan katı düşüncelere sahip olması nedeniyle bu örgüt İslam ile bağdaşmayan diğer radikal gruplardan birisidir.

3.2. Bölge Devletlerinin Radikalizme Karşı Tutumu

3.2.1. Özbekistan

Binlerce yıllık Orta Asya Türk tarihindeki birikimin hemen hemen yarısını bugün Özbekistan içermektedir. İdaredeki kişiler bu muazzam birikimin yani stratejik, ulusal, kültürel ve dini mirasın farkındadır. Bağımsızlığın ilk yıllarından bu yana Özbekistan’ın Cumhurbaşkanı İslam Kerimov’un iktidarını temsil ettiği yeni Cedit akımının kökeni Türk dünyasının 20. yüzyıl başındaki büyük uyanışına ve bu uyanış hareketinin Orta Asya’daki Buhara merkezini temsil eden Abdülrauf Fitrat, Münevver Kari, Mahmud Hoca Behbudi, Osman Hocayev ve Abdulkadir Muhiddinov gibi düşünürlerin eylemleri, fikirleri ve eserlerine kadar uzanmaktadır.

Ceditizmin tarihçesini, komünizm ile ilişkilerini, aydın-yazar hareketinden yönetici-iktidar kadrolarına dönüşümünü, Türkistan kimliği ile Çağataycılık ve Özbekçilik kavramları arasındaki kimlik arayışları kompleks bir yapıya sahiptir. Bu

akım, Türk dünyasındaki milli uyanışın, dile, edebiyata, dine ve siyasete yansımaları ile entelektüel bir vizyon elde etmesiydi.

Ceditçiler, o dönemde Orta Asya'da faaliyet gösteren Kadim Hareketine karşı bir duruş sergilemişlerdir. Zira Kadimciler, Buhara'dan İstanbul'a, Bakü'den Kazan'a kadar geniş bir alana yayılan Türk dünyasının kurtuluşunu yalnız Şariat'ta görmekteydi ve milliyetçilik ideolojisine tüm kuvvetiyle karşı çıkmaktaydı. Hoca ve mollaların başlattığı Kadimcilik Hareketi, Rus Çarlığı'nın sömürge memurlarıyla işbirliği yaparak Orta Asya halklarının bağımsız olmasına karşı çıkmaktaydı. Ancak bunun karşılığında Ceditçi aydın ve politikacılar, Rus Çarlığı'nın çöküşünden sonra Bolşevik devrimi cereyan ettiğinde, Rus hakimiyetindeki hanlıkları yıkarak Buhara Şurular Hükümeti'ne değin giden yolda bağımsızlık sürecin öncüsü olmuştur. (Ülkü, s.26) Ceditçilerin, Kadimciler karşısındaki bu tutumu günümüze kadar ulaştırmış ve İslam Kerimov da Ceditçi akımın temsilcisi olmuştur.

Tarihten günümüze değin özellikle Emir Timur'dan beri Özbeklerin iktidar ve nüfuz etme isteğinde bir değişme olmamıştır. Orta Asya ülkeleri arasında 30 milyonluk nüfusuyla en büyük ülke olan Özbekistan'ın bölgeye hükmetmek isteyen lideri İslam Kerimov, 5 milyonluk Türkmenistan'ın %9.2'sini, 17 milyonluk Kazakistan'ın %2.9'unu 6 milyonluk Kırgızistan'ın %14.5'ini, 32 milyonluk Afganistan'ın %9'unu ve 8.4 milyonluk Tacikistan'ın %15.4'ünü (World Population Review, 2016) oluşturan Özbek azınlığın yanı sıra Kazakistan, Türkmenistan ve Tacikistan'da önemli azınlık oluşturan diğer etnik unsurlarla da beraber hareket etmekteydi.(Rashid, 2010a, s.149)

Özbekistan dışında oluşan bu Özbek diasporasının farkında olan Rusya ve Özbekistan bu Özbekleri iyi bir şekilde değerlendirmiş ve stratejik amaçları doğrultusunda kullanmıştır. Örneğin Afganistan'dan Sovyet askerleri çekilmesinden çok daha önce, Afganistan'ın kuzey kesimlerinin mücahitlerin eline geçmesini önlemiş, Özbeklerin denetiminde olan bir güvenlik şeridinde Afganistan Özbeklerini yetiştirmeye başlamışlardır. Bu strateji 10 yıl boyunca izlenmeye devam etmiştir. Bu süreç zarfında Afganistan'ın kuzeyindeki Özbeklerin lideri General Raşid Dostum 6 şehri elinde bulundurmaktaydı. Dostum, Rusya ve Özbekistan'dan sağladığı

yardımlar sayesinde öncelikle mücahitleri ve daha sonra da Taliban'ı bölgeden uzak tutabilmiştir.

Bu arada Kerimov, ilk olarak Orta Asya devletleri ve 1994'ten sonra da Rusya ile müttefiklerin Taliban'a karşı bir ittifak kurma faaliyetlerine öncülük etmiştir. Ancak 1998 yılında Afganistan'ın kuzeyindeki Mezar-ı Şerif kentinin düşmesiyle birlikte Kerimov'un bu bölgeye uyguladığı politikası çökmüş ve Taliban, Özbekistan'ın doğrudan komşusu haline gelmiştir. (Rashid, 2010a, s.149) Bu durum Özbekistan açısından oldukça önemli bir tehdit unsuru yaratmıştır. Dolayısıyla Özbekistan açısından birtakım tedbirler almak elzem olmuştur. Bu kapsamda BDT'nin askeri kanadı olan Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nden ayrılan Özbekistan, Afganistan'da yaşanan duruma tek başına müdahale edemeyince, Rusya'nın desteğine ihtiyaç duymuş ve Şangay İşbirliği Örgütü'ne yakınlaşmıştır. Bu kapsamda 2001'de güvenlik garantileri elde etmek amacıyla Şangay Beşlisi'ne girme kararı almıştır. Ancak Kerimov, örgütün asla askeri ve siyasi olarak gelişmeyeceğini, kendi ülkesinin yalnızca radikal hareketlerle mücadelede ortak hareket etmek için örgüte katıldığını ifade etmiştir. (Karaca, 2004:111) Bunu yapmakla Kerimov, ABD ile ilişkilerindeki dengeyi korumak istemiştir. Zira 2001 yılından ABD'nin dünya çapında terörle mücadelede üst düzey etkinlik göstermiştir. Özbekistan da bu mücadeleye destek veren ülkelerden biri olmuş ve Kerimov radikal hareketlere karşı düzenlediği operasyonlarının meşruiyet zeminini bu mücadele ile sağlamıştır.

Kerimov'a karşı duran en büyük radikal grup, Afganistan'dan desteğini alan Özbekistan İslami Hareketi'dir. Örgütün askeri işlerinden sorumlu olan Cuma Namangani, Kasım 1999'da Özbekistan toprakları üzerindeki ilk eylemini düzenlemiştir. Namangani'nin Kırgızistan'dan sızma yoluyla Özbekistan'a giren, Pakistan'ın istihbarat teşkilatı olan ISI'nın tekniklerini öğrenmiş ve Suudi Arabistan'ın finansmanı ile yetiştirilmiş militanları, Özbekistan'ın başkenti Taşkent'e 75 km uzaklıktaki Yengiabad kentindeki devletin kurumlarına silahlı saldırı düzenlemiştir. Özbek ordusu ve güvenlik birimleriyle çarpışan, sayıları bini aşan bu militanların büyük çoğunluğu çarpışmalar sırasında ölmüş ve Özbek hava kuvvetlerininin katıldığı bir operasyon sonucunda da dağılmıştır. (Ülkü, s.111) Örgüt

bu olaydan sonra önemli bir yara alsa da faaliyetlerini yürütebilecek güce zamanla erişmiştir.

2000 yılına kadar örgüt, hem Kırgızistan'a hem de Özbekistan'a sızarak düzenlediği terör faaliyetlerinde yüzlerce insanın ölümüne ve kaybolmasına sebep olmuştur. Bu dönem içerisinde, örgütün liderlerinin, Kırgızistan yönetimine karşı bir tavır almadığını ve asıl amaçlarının Özbekistan yönetimi olduğu yönündeki ifadeleri, Kırgızistan'ı ikili oynamaya itmiştir. Kerimov da bunun üzerine Kırgızistan'ın kararlı davranması yönünde telkinlerde bulunmuştur. Bunun yanısıra Özbekistan uçakları, örgütün yuvalandığı tespit edilen Kırgız köylerini vurmuştur. Bu olay, Kırgızistan ve Özbekistan'ı savaşın eşiğine kadar getirmiştir. (Kodaman ve Birsell, 2006:418) Ancak 11 Eylül'deki terör saldırılarından sonraki süreç, Özbekistan ve Kırgızistan'a Rusya'nın kendileri üzerinde hakimiyet kurma çabalarından kurtulma yolunda, ABD'nin müttefiki olma gibi bir fırsat elde etmesini sağlamıştır. İki ülke arasındaki terörle ilgili sorunlar da ABD birliklerinin bu iki ülkenin topraklarında askeri üs kurma şeklinde konuşlanması sonucunda şimdilik durulmuştur. Her ne kadar Özbekistan, Hanabad'daki ABD üssünü daha sonra kapatsa da Kırgızistan ve Özbekistan arasındaki sorunlar hortlamamıştır. Her ne kadar 2010 yılında Kırgızistan'ın Oş-Celalabad olaylarında Özbekistan'ın da parmağı olduğu yönünde birtakım iddialar ortaya atılmış olsa da bununla ilgili elle tutulur bir kanıt ortaya konulmamıştır.

3.2.2. Kırgızistan

Bağımsızlığını ilan ettikten sonra diğer Orta Asyalı ülkeler gibi Kırgızistan'da da, toplumsal ve politik yaşamda dinin etkisi önemli ölçüde değişime uğramıştır. Zira Sovyetler döneminin ateizm politikaları diğer Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi Kırgızistan'da da etkisini göstermiş ve İslamiyetin Kırgız toplumu üzerindeki etkisi azalmıştır. Ancak Kırgızların İslamiyet'e yeniden ilgi göstermesinde ilk olarak Sovyetlerin Afganistan'ı İşgali, ikinci olarak da Gorbaçov döneminde uygulanan Glasnost (açıklık, şeffaflık) ve Perestroyka (yeniden inşa, yeniden yapma) politikalar sayesinde mümkün olmuştur. Müslüman Kırgızların dini duygularının yükselişe geçmesinde Afgan işgali sırasında Sovyet askerleri arasında Müslüman olan askerlerin büyük bir etkisi vardır. Ayrıca karşısında savaştıkları Afgan mücahitlerden, Pakistan ve Suudi Arabistan'daki medreselerde eğitim görmeye giden ve daha sonra Mücahitlere katılan Kırgız ve diğer Orta Asyalılardan da etkilenmişlerdir.

Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte ateizm politikalarının ortadan kalkmasıyla birlikte dini bilgilere ulaşmanın kolay hale gelmesine ve İslamiyeti, Kırgızlara ulaştıran yolların çeşitlenmesini sağlamıştır. Suudi Arabistan ve Körfez'den yayılan Selefî hareketler, Deobandiler, Taliban ve El-Kaide gibi Pakistan, Hindistan ve Afganistan'dan gelen örgütler, Türkiye'deki cemaatlerin bölgeye nüfuzu ve İran Şiiliği gibi birçok grubun Kırgızistan ile beraber bütün Orta Asya genelinde aktif şekilde faaliyet göstermeye başlaması da bölgede dinin etkinliğini artırmıştır. (Cornell ve Spector a.195)

Kırgızistan'da bağımsızlık ilanından sonra İslamiyet'e olan ilginin artmasına kanıt olarak ülkedeki camilerin sayısındaki gözle görülür değişim gösterilebilir. Mesela, 1991'de Kırgızistan'da 39 tane cami varken 2001'de 2000 adet olmuştur. (Heyat, 2004:276) Ayrıca cami sayısı kadar, bu camilerin hangi kurumun ya da grubun etkisinde olması da din anlayışındaki değişimin bir göstergesidir. Ancak burada, Kırgızistan'daki 2000 camiden ancak 931'inin resmen kayıtlı olduğunu vurgulamak gerekir. Zira Kırgızistan'daki camilerin ne kadarının Kırgızistan Müftülüğü'ne, ne kadarının legal veya illegal örgütlere bağlı bulunduğunu söylemek

oldukça zordur. Yalnız denilebilir ki Güney Kırgızistan'daki camilerin pek çoğu Hizb'ut-Tahrir'e bağlıdır. Dolayısıyla Kırgız yönetiminin, uluslararası cihat düşüncesine sahip olmakla ve Kırgızistan toplumunda kaos çıkarma amacı olmakla suçladığı Hizb'ut-Tahrir, Özbeklerin yoğunlukta olduğu ülkenin güney bölgelerinde devletin tek tip bir din yaklaşımından farklı olarak bir dini anlayışı yayabilmektedir. (Kurmanov, 2002:120) Güney Kırgızistan'da bulunan Oş ve Batken gibi kentlerdeki Özbek ve Taciklerin yaşadıkları çevredeki toplumu etkilemesinden dolayı İslamiyetin etkisi ülkenin güneyin çok daha fazladır.

1999 yılının Haziran ayında Özbekistan İslami Hareketi militanlarının Kırgızistan'dan Özbekistan'a gizli bir şekilde geçme teşebbüsü sırasında 4 Japon jeolog ve 3 de Kırgız polisini kaçırmalarıyla birlikte Batken Olayları başlamıştır. Bu olaylar, radikal grupların Kırgızistan'da nasıl bir genişleme stratejisini haiz olduğunu net bir şekilde göstermiştir. (Yazıcı, 2003:83) Kırgızistan'ın güneyindeki Oş, Batken ve Celalabad kentlerinde Özbekistan İslami Hareketi dışında Hizb'ut-Tahrir örgütü de varlığını sürdürmekte ve ülkede etkin olmaktadır.

Uluslararası terörizmin adeta çıkış noktası olan Afganistan ile komşu olan Orta Asya'da sınır güvenliğinin zayıf olmasından dolayı, Afganistan'a komşu olmasa bile Kırgızistan, özellikle Tacikistan üzerinden ülkesine kaçak olarak giren radikal gruplara engel olamadığı için Afganistan'da yaşanan gelişmelerden direkt olarak etkilenmektedir.

1992-1997 yılları arasında yaşanan Tacikistan İç Savaşı da bölgedeki sınır güvenliğini büyük hasar vermiştir. Ayrıca Afganistan ile bölgedeki diğer ülkeler arasında karşılıklı olarak sık sık kontroldışı sınır geçişlerinin yaşanmasına neden olmuştur. Bu yüzden ki Kırgızistan'daki siyasi, sosyal ve iktisadi istikrarın Afganistan'la yakından ilişkisi vardır. 2001'de ABD'nin müdahalesinden beri radikal grupların Afganistan'dan Kırgızistan ve Tacikistan'a kaçması da Kırgızistan'da istikrarsızlığa neden olmaktadır. Tüm bu gelişmeler ve Kırgızistan'ın kırılgan bir coğrafyada bulunması, ülkede faaliyet gösteren radikal hareketlerin devlet tarafından denetlenmesini çok daha önemli kılmaktadır.

Kırgızistan yönetiminin kendi ülke sınırları dahilinde faaliyet gösteren radikal hareketlere karşı yaklaşımı genel itibariyle diğer Orta Asyalı devletlere nazaran daha hoşgörülüdür. Özellikle Özbekistan bu konuda çok katıdır. Öyle ki resmi olarak kabul edilen dini görüşlerin dışında hiçbir dini düşünceyi kabul etmemekle beraber bu düşünceleri Vahhabilik, köktendincilik, yıkıcı dış etki ve terörizm diye yaftalayarak yok etmeye çalışmaktadır. (Gunn, 2003:404) Bu kapsamda elde bir kanıt olmadan, devletin izin verdiği dışındaki tüm dini görüşlere sahip olan insanlar kolaylıkla hapse atılmakta ve hapishanelerde işkence görmektedir. Başörtülü kadınlar bile delile gerek duymadan, köktendincilik gerekçesi ile hapse atılabilmektedir. (Rashid, 2001:54) Öyle ki Özbek hapishaneleri ABD'nin Küba'da kurduğu Guantanamo kampı gibi nam salmıştır. Burada mahkumlar her türlü işkenceye maruz kalabilmektedir.

Kerimov'un radikalizm ile savaşma politikası diğer Orta Asyalı idarecilere de örnek olmaktadır. Dolayısıyla totaliter olan Türkmenistan gibi devletlerin yanı sıra kısmen de olsa daha demokratik olan Kırgızistan da benzer yıldırma siyasetini uygulamaya başlamıştır. (Gunn, s.402) Ancak Kerimov, Kırgızistan'ı radikal hareketler hususunda Özbekistan'a göre daha hoşgörülü olmasından ötürü, terörizme karşı yumuşak davranmakla itham etmektedir. Bu yüzden Kırgızistan'daki dini hoşgörü ortamı, Batı medyasında terörizmin yayılma alanı gibi gösterilmekte ve kırılğan Kırgız demokrasisi önemli ölçüde zarar görmektedir.

Kerimov'un İslam karşıtı olarak nitelenebilecek politikaları, Batı demokrasilerinden maddi yardım sağlama ve muhalefeti sorunsuzca ezebilme fırsatı verebildiği için Orta Asya'daki otoriter hükümetler tarafından yürürlüğe konulmak istenen bir strateji olarak algılanmaktadır. (Bozbey, s.33) Zira radikalizm tehditi Orta Asya'da her daim azımsanmayacak ölçüde bir tehlike unsuru olarak varlığını korumaktadır. Bu bakımdan bölge devletlerinin bu tehlikeye karşı önlem alması kaçınılmaz bir unsurdur.

Gürcistan ve Ukrayna'da 2004 sonlarında meydana gelen devrimlerle birlikte benzeri devrimlerin Orta Asya ülkelerinde de görülebileceği süphesi akla gelen kuskular arasındaydı. Bu nedenle Akayev'e, 2004'ün son günlerinde Demokrasi ile

ilgili bir toplantıda Kırgızistan'da benzeri devrimlerin yasanıp yasanmayacağı sorulduğunda, "Orta Asya'da terörizmin yükselmesinin istikrarsızlığı körükleyeceği ve ülkesinde ciddi radikal güçlerin olmaması nedeniyle bu tür devrimler beklemediğini, böyle bir hareketin ülkeyi istikrarsızlığa sürükleyeceğini söylemekteydi". (Halidov, 2013:4) Ancak 2005 yılında yaşanan Lale Devrimi ile Akayev devrilmiş, yerine Bakiyev iktidara gelmiştir.

Kırgızistan'da Nisan ayında Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev'in muhalefetin düzenlediği gösteriler sonucu ülkeden kaçması ile sonuçlanan yönetim değişikliği birçokları tarafından "ikinci bir devrim" olarak nitelendirildi. Bakiyev'in devrilmesinden sonra Güney Kırgızistan'da Kırgızlarla Özbekler arasında etnik gerilimin çatışmaya dönüşmesi ülkedeki istikrarsızlığı pekiştiren diğer bir konu oldu. Özbeklerin "devrim" sürecinde geçici hükümete destek vermesi ve sosyal ve politik alanda daha çok hak talebi, bölgede daha ziyade Bakiyev yanlısı olan Kırgızların şiddetli tepkisine yol açmış ve uzun bir süredir iki etnik grup arasında varolan gerilim kısa sürede etnik bir çatışmaya dönüşmüştür. Haziran ayında Oş ve Celalabad'da yaşanan olaylar çoğunluğu Özbek olmak üzere 2000'in üzerinde kişinin ölümü, 100.000 civarında Özbeğin de geçici olarak Özbekistan'a sığınması ile sonuçlanmıştır.

Geçici hükümetin Güneyde kontrolü sağlamakta uzun süre zorluk çekmesi, güvenlik güçlerinin çatışmaları yatıştırmada zafiyet içinde olması olayların bu boyutlara ulaşmasında önemli bir rol oynadı. Kaotik ortam sona ermiş ve olaylar kontrol altına alınmış gibi görünmekle birlikte yaşananların iki toplumun zihninde açtığı derin yaranın kolay kolay kapanması zor görünüyor. (Demirtepe, 2011) Bugün dahi bölge insanların zihinlerinde olaylar dün yaşanmış gibi taze haldedir ve hayatlarını kaybeden insanların verdiği acının yanı sıra bölgede yaşayan Özbek ve Kırgızların birbirine karşı kuşkuyla bakmaktadır.

3.2.3. Tacikistan

Orta Asya bölgesinde din faktörünü ve radikal grupların etkilerini derinden hisseden bir diğer cumhuriyet de Tacikistan'dır. Ülkenin yüksek dağlarla üçe bölünmesi hasebiyle ülke içerisindeki bölgeler arasındaki ilişkiler pek iyi gelişmemiştir. Ülkede meydana gelen bu bölgelilik ve ülke genelinde yaşanan ekonomik sıkıntılar, iç savaşların yaşanmasına müsait bir ortam yaratmıştır. Öte yandan yönetimin, muhalefetteki kesimlerin hakkını hukukunu hiçe sayıp politik reformları hayata geçirmemei ile birlikte İslamiyet'in değerlerine ve Tacik milliyetçiliğine karşı duyarsız davranması da bu iç savaşları tetikleyen etkenlerden olmuştur. (Atkin, 1994:211-212)

1991 yılında bağımsızlığın ilanından sonra Tacikistan'daki Özbekler ve Tacikler arasında önceden beri süregelen gerilim tırmanışa geçmiştir. Ayrıca Tacik boyları arasındaki çekişmeler daha da alevlenerek iyice ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda İmamali Rahmanov'un liderliğindeki yeni komünist hükümet ile ülke içerisindeki çok sayıdaki radikal grup arasında meydana gelen iç savaş 1992-1997 yılları arasında ülkeyi mahvetmiştir. Hükümetin kuvvetleri Rus birlikler tarafından destekleniyordu. 1993 yılında Rusya lideri Boris Yeltsin, Tacikistan-Afganistan sınırının fiili olarak Rusya sınırı olduğunu ve orada konuşlanmış 25 bin Rus askerinin de Rusya'yı savunduğunu ifade etmiştir. Binlerce Tacik isyancı ve mülteci de daha önce olduğu gibi yine Kuzey Afganistan'a sığınmışlardı. (Rashid, 2010a, s.148)

1992 yılının Mayıs ayında Rahmanov'un iktidara gelmesiyle beraber daha önce Duşanbe'de yaşanan olaylar ve Tacikistan'ın güneyinde meydana gelen Kalhozlar savaşı neticesinde ülkeden göç eden birçok Tacik vatandaşı ülkeye dönmeye başlamıştır. Ancak bu Taciklerin gittikleri ülkelerde radikal düşüncelerden etkilenmiş olması ve ülkede yaşanan iç savaş, radikal grupların Tacikistan'da kolay bir şekilde faaliyet yürütmesi için uygun ortam sağlamıştır. (Yazıcı, s.90-95)

Ülkedeki radikal gruplar arasında önemli bir yere sahip olan ve söylemleriyle birçok kişinin ilgisini çeken Tacikistan İslami Yeniden Doğuş Partisi, amaç olarak Sovyet Müslümanlarının İslam'i prensiplere uygun bir biçimde yaşanmasını kendisine ilke edinmiştir. 1990 yılında kurulan örgüt, kuruluşundan kısa bir zaman

sonra yasadışı ilan edilmiştir. Ancak örgüt faaliyetlerine devam etmiş ve 1991’de SSCB’nin dağılmasından sonra tekrar yasal örgüt statüsüne ulaşmıştır. Ama 1993’te anayasaya aykırı davranmak, hükümeti zor kullanarak ona ele geçirmek ve iç savaşa yol açmak gibi suçlardan ötürü örgüt tekrar yasadışı ilan edilmiştir. Bu tarihten sonra adını Tacikistan İslami Hareketi olarak değiştirmiştir.

1997 yılında Tacikistan İslami Hareketi ile Tacikistan hükümeti arasında Birleşmiş Milletler’in aracılık ettiği bir barış anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın bir anlamı da her iki tarafın bölünmüş Tacik boylarından tek bir Tacik ulusal kimliği çıkaramamış olmasıdır.

Ülke içerisinde yaşanan karışıklıklar ve insanları toprağına ve birbirine bağlayan bir milliyetçiliğı ustalıkla geliştirecek yerli aydınların bulunmaması sebebiyle ülke Afganistan’dan gelecek etkilere karşı hassas hale getirmiştir. İç savaş esnasında her iki taraf da, Taliban ile savaştığı için birçok Tacik açısından Tacik milliyetçiliğinin simgesi olan Ahmed Şah Mesud ile işbirliğı yapmıştır. Taliban’ın da Afganistan’ı bölmek ve Afganistan’a ait olan Bedahşan bölgesini Tacikistan’a bağlayarak Büyük Tacikistan hayalini gerçekleştirmeye çalışmakla suçlaması, Mesud’un bu imajını daha da pekiştirmiştir. Mesud ise her fırsatta böyle bir amacının olmadığını net bir şekilde dile getirmekteydi. (Rashid, 2010a, s.149)

Daha sonraki süreçte uzlaşmacı bir tutum sergileyen örgüt 2000’deki seçimlerde büyük bir oy kaybı yaşamıştır. Kurulmasından itibaren politik sistem dahilinde etkinlik göstermesi hasebiyle diğer radikal örgütlerden farklılaşan Tacikistan İslami Hareketi, oy kaybı yaşamasından ötürü radikal eylemlerine ağırlık vermeye başlamış ve ülke genelinde etkisini sürdürmeye devam etmiştir. (Akçalı, s.151-156) Ayrıca çoğunlukla Özbeklerin yaşadığı Kuzey Tacikistan’da yer alan Khodzhen (Leninabad) kentinde ve başkent Duşanbe’de Hizb’ut-Tahrir örgütü etkisini sürdürürken, Özbekistan İslami Hareketi ise Tavildara ve Karatekin bölgelerinde yoğun bir şekilde faaliyetlerini yürütmektedir. (Akçalı, s.146-148)

1997 yılında Tacikistan’daki iç savaş bittikten sonra Özbekistan İslami Hareketi lideri Tahir Yoldaşev’i destekleyen Tacikistan İslami Hareketi, onu ve adamlarını kendi denetimlerinde olan Yazgulyam, Cingatal, Tavildara ve

Komsomolabad şehirlerine yerleştirmiştir. Tacikistan İslami Hareketi ve Yoldaşev arasında yapılan anlaşmaya göre Özbekistan İslami Hareketi, Özbekistan yönetimine karşı eylemler düzenleyebilecek potansiyele erişinceye dek bu bölgelerde hazırlıklarını tamamlayacaktı. Bu eylemlerin lojistik üssünü Afganistan ve ana üssünü ise Tacikistan oluşturacaktı. Ancak Tacikistan İslami Hareketi silah bırakıp hükümete dahil olunca Yoldaşev'in planı suya düşmüştür. Ayrıca kendisini destekleyen Taliban da henüz o dönemde Afganistan'a hakim olmamıştı. Üstüne üstlük Raşid Dostum'a bağlı Afganistan'daki Özbek güçleri de Özbekistan İslami Hareketi militanlarını sıkıştırmaya başlamıştı. Yoldaşev bunların üzerine Tacikistan İslami Hareketi'ne baskı yaparak Tacikistan'la barış yapmak yerine onların cihadı devam ettirmelerini ve tüm Orta Asya'ya yaymasını talep ediyordu. Yoldaşev'e göre ortam buna müsaitti ve başlanan iş yarıda bırakılmamalıydı. Zira zafere yaklaştıkça geri çekilip barış yapmak, ona göre cihada ihanet etmektir. (Ülkü, s.107)

Özbekistan lideri İslam Kerimov ile ilişkileri iyi olmayan Tacikistan hükümeti Özbekistan İslami Hareketi'ni desteklemiştir. Hatta örgütün gelişmesi için oldukça zaman kazandırmıştır. Ancak uluslararası baskılara dayanamayan yoksul Tacikistan hükümeti, örgütü, Kuzey Tacikistan'daki üslerinden çıkıp Taliban'ın yeni ele geçirmiş olduğu Afganistan'ın kuzey bölgelerine gitmeye zorlamıştır. Örgütün askeri kanat sorumlusu olan Cuma Namangani tam da bu sürgün zamanında (1997) El-Kaide lideri Usame bin Ladin ile ilk kez temas kurmuştur. Ancak Namangani'nin o görüşmede Ladin'den yardım talep ettiği veya kendisine teklif edildiğine dair bir veri bulunmamaktadır. (Burke, s.224) Ancak sonraki dönemlerde Özbekistan İslami Hareketi ve El-Kaide arası ilişkiler gelişmiş ve örgüt kendisine Afganistan'da yer bulmuştur.

11 Eylül 2001'deki saldırıların sonrasında ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesi üzerine bölgede yeniden hareketlenmeler olmuş ve Taliban ile El-Kaide Tacikistan'ın Bedaşan bölgesine sızmaya başlamıştır. Bu bölge zaten Tacikistan iç savaşında oldukça büyük hasar almışken Afganistan'daki gelişmelerden ötürü tekrar tehlike altına girmiştir. Birtakım radikal gruplar bölgeyi Orta Asya, Doğu Türkistan ve özellikle Fergana Vadisi'ne geçiş yolu olarak kullanmaya başlamıştır. Zaten bölgenin dini, sosyal ve iktisadi hali de bu grupların bölgeye yerleşmesine ve burada gelişme imkanı bulmasına uygun bir zemin teşkil etmekteydi.

1997 yılından sonra bölgede kısmen de olsa bir huzur oluşmasına rağmen 2006'da Dadhodava ve 2008 Rast Kale şehrinde birtakım terörist saldırılar meydana gelmiştir. Bu saldırılarda oldukça fazla ölen ve yaralanan olmasına rağmen güvenlik güçleri olayları yatıştırabilmiştir. Ancak Haziran 2011'de Sadşahov liderliğindeki 40 kişilik bir silahlı grup Bedahşan bölgesinin başkenti Harug'daki Yüksek Mahkeme binasına saldırmış ve başyargıç dahil birçok kişiyi darp etmiştir. En son 2012 yılının Temmuz ayında yine Harug'da bölgenin Emniyet Müdürü General Abdullah Nazarov'un bir terör saldırısında öldürülmesi neticesinde gözler yine bu bölgeye çevrilmiştir. Bu olay üzerine hükümet kuvvetleri terörist olarak adlandırdığı gruplara karşı saldırıya geçmiştir. 1997'deki ateşkesten itibaren bölge ilk kez bu denli karışmış durumdaydı. Zira hükümet kuvvetleri ile isyancılar arasında büyük çapta kanlı çatışmalar meydana gelmiştir. Olayların hızla büyümesinden dolayı Tacikistan'daki ABD Büyükelçiliği, Rusya, Çin ve İran Dışişleri Bakanlıkları ile birlikte Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Bedahşan'da yaşanan olayların en kısa zamanda ve en az zararla sona ermesi temennisinde buldukları ayrı ayrı bildirimler yayınlamıştır. Bunun üzerine Rahmanov, 25 Temmuz'da kesin bir ateşkes emri vermiştir. Başkentteki yabancı misyon şefleriyle bir toplantıda olayları masaya yatırarak, güvenlik güçlerinin Nazarov'un katillerini yakalamak ve Bedahşan bölgesinde güvenliği yeniden tesis etmek amacıyla olduğunu ve radikal grupların silahlarını hükümet güçlerine teslim etmesi gerektiğini ifade etmiştir. (Karaağaçlı, 2012) Olaylar o dönem için durulsa da Nisan 2015'te tekrar güvenlik güçleri ile Taliban arasında bir çatışma yaşanmıştır. Bedahşan Valisi Ahmad Navid Furuten, çatışmada 21 Taliban'la 9 polisin öldüğünü ve 18 Taliban ile 7 polisin yaralandığını ifade etmiştir. Furuten, ölenlerin arasında Tacikistan uyruklu kişilerin de bulunduğunu, çatışmanın ardından 8 askerin kaybolduğunu duyurmuştur. (<http://bit.ly/2o8zPes>, 2015) Bu olay da göstermektedir ki bölgede barış ve huzur ortamı kesin bir şekilde sağlanamamıştır. Hatta Bedahşan bölgesinin Afganistan'a mı yoksa Tacikistan'a mı ait olduğu ile ilgili de ayrı bir ihtilaf mevcuttur. Bölgedeki bu hareketlilik ve sınır sorunları nedeniyle Bedahşan'ın geleceği konusunda ümitvar olmak zor görünüyor.

3.2.4. Türkmenistan

Sovyet Birliği dahilinde Rusya, Türkmenistan'ı ekonomik, sosyal vs. anlamda ihmal etmiştir. Tüm Sovyet cumhuriyetleri arasında işsizlik ve bebek ölüm oranının en yüksek olduğu ve Tacikistan'nın ardından sanayileşmenin en az yaşandığı ülke Türkmenistan'dı. Zayıf ve fakir düşmüş, İran, Afganistan ve Özbekistan'la uzun sınırlarını koruyacak askeri güçten yoksun Türkmenistan, bu koşullarda tarafsız bir dış politika izlemeyi daha makul görmüştür. Tarafsızlık politikası sayesinde Türkmenistan, Taliban'a karşı oluşturulan ittifaka destek vermediği için, Özbekistan ve Rusya'nın tepkisini çekmesine rağmen Afganistan'daki krizlerde taraf tutmaktan kaçınarak en azından herhangi bir grubun düşmanlığını kazanmamıştır. Ancak Türkmenistan 1992'de Kabil'deki yönetimin devrilmesine değin Afganistan'daki komünist rejime destek vermiştir. O tarihten sonra 1995'e dek Herat kentinin kontrolünü elinde bulunduran İsmail Han'a destek vermiştir. Daha sonra da Taliban'a destek vermiştir. Herat'taki Türkmen konsolosluğu Taliban'la iyi ilişkilerini devam ettirirken, Mezar-ı Şerif'teki konsolosluğu da Taliban karşıtı ittifakla yakın ilişkiler içerisindeydi. (Rashid, 2010a, s.152) Görüldüğü üzere Türkmenistan tarafsızlık politikası sayesinde Afganistan'daki dengelerde iyi bir strateji izlemektedir. Bu sayede ülkesini de radikal hareketlerin zararlı etkilerinden koruyabilmektedir.

Orta Asya'ya yayılan radikal grupların merkezi durumundaki Afganistan'a sınırı olmasına rağmen Türkmenistan tümüyle bu savaşın dışındaymış gibi görünüyordu. Öyle ki kendi ülkesi de dâhil olmak üzere tüm Orta Asya'da Şeriat düzenini egemen kılmak için mücadele veren Taliban rejimiyle iyi geçinen ve ekonomik ilişkiler kuran tek Orta Asya cumhuriyetiydi. Hatta Taliban'ın Kabil'i ele geçirdiği günlerde Türkmenistan lideri Saparmurad Niyazov (Türkmenbaşı) tarafsızlık politikası kapsamında Rusya ve diğer Orta Asyalı devletlerin katıldığı olağanüstü danışma toplantısında yer almamıştır. Üstelik Türkmenistan, Taliban yönetimini resmen ve fiilen tanıyan dünyadaki birkaç ülkeden birisi olmuştur. Türkmenistan'ın bu tavrı sergilemesinde muhtemelen enerji politikaları etkili olmuştur. Zira Hazar'dan Türkiye'ye oradan da Avrupa'ya gidecek Trans-Hazar doğalgaz boru hattı projesi, Türkiye'nin Mavi Akım projesini onaylaması, Rusya'nın

Gazprom operasyonu ile bloke edilmesi ve İran alternatifinin de ABD tarafından kesinlikle kabul edilmez olduğunu ilan etmesi nedeniyle Türkmenistan, Arjantinli Bidas şirketinin bağımsızlığın ilk yıllarında Türkmenbaşı'na kabul ettirdiği Türkmenistan-Afganistan-Pakistan üzerinden Hint Okyanusu'na taşınacak doğalgaz ve petrol boru hattı projesine yönelmiştir. Bu proje kapsamında Afganistan'ın mazot, benzin ihtiyacı Türkmenistan tarafından sağlanıyordu. (Ülkü, s.127-128) İçinde bulunduğu dar boğazdan çıkabilmek için Türkmenistan'ın bu gibi alternatif boru hatlarına ihtiyacı vardı. Bugün bile bir umutla Trans-Hazar projesini hayata geçirmek için çaba göstermektedir. Zira Türkmenistan enerji zengini bir ülkedir ancak bunu değerlendirememektedir. Enerjiyi paraya çevirmek için her fırsatı değerlendirme peşindedir. Tabii ki Türkmenistan da her devlet gibi çıkarını gözetmektedir.

Türkmenistan'ın dış politikada Taliban ile iyi geçinen bir tavır sergilemesinin yanı sıra iç politikasında dini faaliyetleri sıkı biçimde denetlemektedir. Zira 1991'de Sovyetlerin dağılmasından sonrası Orta Asya'da en baskıcı rejim Türkmenistan'da kurulmuştur. Türkmenbaşı'nın isminin çatısı altında oluşturulan kült, ülkedeki bütün kurumları etkide bulunmuştur. Zira Türkmenistan'da hükümeti eleştirmek bile tutuklanma nedeni olabilmektedir. Ülkede muhalefet namına pek bir şey kalmamış ve politikayla ilgili bütün faaliyetler yasadışı olarak ilan edilmiştir.

Ülkede din hizmetleri, Genel Müftülük adında devletin bir kurumu tarafından yürütülmektedir. Türkmenistan'da Sovyetler Birliği zamanında sadece 4 cami ibadete açık iken bu sayı 2003 yılında 318'e ulaşmıştır. Türkmenbaşı, cami inşaatlarına milyonlarca dolar bütçe ayırmıştır. Bu politika daha çok Türkmenbaşı'nın kendisini Müslüman olan Türkmen milletinin gözünde yüceltme düşüncesinden ileri gelmektedir. Türkmenbaşı'nın bu kendini yüceltme düşüncesi o kadar ileri safhalara taşınmıştır ki kendisinin yazdığı Ruhname isimli kitap, orta dereceli okullarda ve üniversitelerde ders kitabı olarak okutulmaktadır. Hatta camilerde dahi bu kitap okunmakta ve bu kitaba Kuran'ı Kerim ile eşdeğer saygı gösterilmektedir. Camilerde imamların ibadet sonrasında Türkmenbaşı'nın sağlığı ile ilgili olarak dua etmeleri de mecburi kılınmıştır. Türkmenbaşı'nın uygulamalarından tüm kurum ve kuruluşlar etkilenmiştir. Onunla anlaşmazlığa düşen eski bürokrat ve bakanlar ülkede barınamadıklarından dolayı yurtdışında çalışmalarını yürütmektedir.

1999'da kendisini ömür boyu devlet başkanı seçtiren Türkmenbaşı Aralık 2006'da öldükten sonra Gurbanguli Berdimuhammedov'un başkan seçilmesiyle beraber Türkmenistan'da baskı hafiflemiştir. (Ülger, 2008:446-447) Tabii bu çok uzun soluklu bir yumuşama dönemi olmayacaktır. Zira 2014 yılının Ocak ayında Berdimuhammedov'un yeniden yönetime gelmesiyle birçok yasadışı dinsel faaliyetin cezalarında artırıma gidilmiştir. Bu kapsamda hapsedme, para cezası, ilaç tedavisi gibi cezalar vererek din özgürlüğünü ve insan haklarını baskı altına almıştır. Son yıllarda Müslümanlar, Protestanlar ve Yehova Şahitleri gibi dinsel gruplar sırf dini vecibelerini yerine getirdiği için tutuklanmış, para ve hapis cezasına çarptırılmış ya da yurtiçinde sürgüne tabii tutulmuştur. Birçok dindar suçlu hala hapisanede yatmaktadır. Örneğin Şubat 2015'te Vahabilik suçundan mahkum edilen 5 mahkum gardiyanlarının mahkumlara vahşice davrandığı iddia edilen Lebap bölgesindeki çölde yer alan Seydi Labor Kampı'na gönderilmiştir.

Hükümet, gizli servis, anti-terörist polis birimleri ve Din İşleri Konseyi'nin yetkilileri aracılığıyla kayıtlı ve kayıt dışı dini topluluklara baskınlar düzenlemektedir. Türkmenistan içerisinde dini metinlerin yayınlanması yasaklanmış ve o metinlerin satın alınması kiralanması kayıt dışı gruplar için yasadışı ilan edilmiştir. Sadece kayıtlı gruplar bu türlü metinleri yasalar çerçevesinde aktarabilmektedir.

Diğer yandan hükümet birçok vatandaşının uluslararası seyahat özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Bu durumdan özellikle dini seyahatler yapan vatandaşlar etkilenmiştir. Müslümanların dini eğitim için yurtdışına çıkmasına izin verilmemekte ve Mekke'de Hac vazifelerini yerine getirmelerine de sınırlandırma getirilmektedir. Örneğin 2014 yılında Hacca gitmesi için sadece 650 Müslüman Türkmen kotası talep edilmiştir. Bu sayı her zamanki 188 olan kotada bir artış demektir. Ancak hala ülkenin kotasının yedide birinden daha azdır. Ülkedeki Müslümanlar, hac bekleme listesinin üst sıralarına ulaşmak için 11 yıl beklemek zorundadır. (Swett et. al. 2015:72-73)

Türkmenistan'da yönetim karşıtı muhalefet hareketlerinin radikalizm ilgisi yoktur. Kaldı ki Türkmenistan radikal örgütlerin doğrudan hedefi değildir. Ancak bunun yanında ülke içerisinde yasadışı olarak faaliyette bulunan Hizb'ut-Tahrir,

mevcut politik sistemden rahatsız olanlar arasında destek toplama çabasıdadır. (Ülger, s.447) Ancak örgüt ülkede kayda değer bir nüfuz elde etmekten çok uzaktır. Türkmenistan'ın kapalı yapısı öyle her faaliyete kolay zemin oluşturmamaktadır.

3.2.5. Kazakistan

Komünizm döneminde Kazaklar dini konularla ilgili olarak uzun yıllar 1943'te kurulan Taşkent müftülüğü çatısı altında yer almıştır. Ancak Kazakistan Komünist Partisi Genel Sekreteri olan Nursultan Nazarbayev tarafından Ocak 1990'da Kazakistan Ulusal Müftülüğü faaliyete geçirilmiştir. Böylelikle Sovyetlerin ateizm politikalarının sona erdiği ve dini yaşamda baskıların bittiği ilan edilmiştir. Ancak bundan hemen sonra siyasal ve dini özgürlükler kısıtlanmaya başlanmıştır.

Aron Atabek ve Raşid Yetoşhev tarafından kurulan Kazakistan Ulusal Bağımsızlık Partisi Alaş, Sovyet öncesinde faaliyet gösteren Alaş hareketinin uzantısı olması hasebiyle Nisan 1990'da izlenmeye başlanmıştır. Diğer yandan parti ideolojisinin Kazak milliyetçiliği ile ılımlı İslam'ın bileşiminden oluşması ve parti iç tüzüğünde Orta Asya'nın kurtuluşu için ilk adım olarak Kazakistan'ın bağımsız olması ibaresi yer alması da bu tedbiri gerekli kılmıştır. Aralık 1991'de de Alaş'ın bazı üyelerinin Kazakistan müftüsünü yolsuzluk yapmakla suçlaması nedeniyle bu üyeler tutuklanmış, liderleri Azerbaycan'a sürgün gönderilmiş ve gazeteleri kapatılmıştır.

Kazakistan'da 1990'lı yıllarda Kuranı Kerim, Kazakça ve Rusçaya çevrilmiş ve halka dağıtılmıştır. Bu arada çok sayıda cami ve mescit açılmış, dini ve dindışı eğitim için yurtdışına binlerce talebe gönderilmiştir. Bu arada 1990 ortasında yapılan bir araştırmaya göre Kazakların % 79'u kendisini Müslüman olarak tanımlamaktadır. Ancak ülkede İslam'a ilginin yüksek olduğunu söylenemez. Kazakların günlük hayatında dinin rolü son derece sınırlıdır. (Ülger, s.447)

İslam 8.yüzyıldan beri Kazakistan'da varlığını devam ettirmektedir. Bugüne kadar İslam âleminde ortaya çıkan mezhep, tarikat, dini cemaat gibi akımlardan Kazakistan da etkilenmiştir. Öyle ki son dönemlerde çeşitli radikal hareketlerin yükselişe geçmesi kendisine gündemde oldukça geniş bir yer bulmuştur.

Kazakistan'da bugün radikal tutum ve davranışlarıyla halk ve devleti endişelendiren Selefilik, Hizbu't-Tahrir, Kuranîler, Ahmediye Cemaati ve Bahaîler gibi örgüt ve cemaatler faaliyet yürütmektedir. Bu akımların hiçbiri bağımsızlık ilanına dek Kazakistan'da yoktu. Ancak sonra bu gruplar yurtdışında eğitim gören Kazak gençleri ve yurtdışından gelen yabancılar tarafından oluşturulmuştur. Ülkede birçok genç bu akımlara rağbet etmektedir. Bunların bazıları bu gençlere kötü duyguları benimseterek, İslamiyet'i yanlış bir şekilde anlatmaktadır. Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi bu akımların engellenmesi, halk içinde barışın ve huzur ortamının sağlanması için bu örgütlerin camilerde toplanarak sohbet ve vaaz yapmalarını yasaklamıştır. Bu arada Kazakistan'da Milli Güvenlik Komitesi terör, ayrılıkçı veya devlet düşmanı olarak tanımladığı El-Kaide, Taliban, Özbekistan İslamî Hareketi, Hizbu't-Tahrir gibi 11 farklı radikal grubun faaliyetlerini yasaklamıştır.

Kazakistan Cumhuriyeti kanunu gereğince dini yayınlar geleneksel İslam'ı tanıttıcı olmalıdır. Bu yayınları Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi ve Kazakistan Din İşleri Ajansı özel bir incelemeye tabi tutmaktadır. Ancak bu konuda önü alınamayan birtakım durumlar vardır. Örneğin Din İşleri Ajansı'nın ülkedeki aşırı uç olarak nitelediği ve yasakladıkları dini siteler, halen kapanmadan faaliyetine devam etmektedir. Zira terör ve dini aşırılıkçılığı destekleyen yurtdışı internet sitelerini filtrelemeye devletin gücü yetmemektedir. Öte yandan laiklik ilkesi gereği din, devletten ayrı olduğundan İslamiyet'i doğru anlatan bazı gazete ve dergiler devletin desteğini alamadığı için maddi sıkıntılar geçirmekte ve kapanma ile karşı karşıya kalmaktadır.

Kazakistan yönetimi bu sorunları halledebilmek için birtakım çözümler üretmeye çalışmaktadır. Örneğin ülkedeki radikal unsurların internet sitelerini kapatmak için Kazakistan Yüksek Mahkemesine başvurmuştur. Diğer taraftan gençler arasında "teröre yol yok!", "sapık hareketler" gibi sloganlar atan gruplar oluşturmaktadır. İslam Kültürü ve İlimini Destekleme Müessesesi adlı kurum İslamiyet'in ilkelerine uygun olan dini eserleri yüksek tirajlarda basarak, cami ve diğer toplum yerlerinde ücretsiz olarak dağıtmaktadır. (Sandybayev, 2014) Bu önlemler göstermektedir ki Orta Asya'da radikalizm ile savaşta Kazakistan en ılımlı ülkedir. Nazarbayev'in tek adam yönetimi olmasına ve ülkede muhalefete fırsat

tanınmamasına rağmen yine de kısmen demokratik yöntemler uygulanmaktadır. Zaten radikal hareketler her ne kadar ülke içerisinde varlık gösterebilir de hiçbir zaman Özbekistan veya Tacikistan'daki kadar etkin olamamıştır. Bunda Kazakistan'ın terörün adeta merkezi konumundaki Afganistan'a sınırının olmayışı, Rusya ile uyumlu bir siyaset yürütmesi, bu hareketlerin halktan üst düzeyde bir rağbet görmemesi gibi unsurlar etkilidir.

Aralık 2012 tarihinde Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev Kazakistan halkına yıllık sesleniş konuşmasında radikalizme de yer ayırmıştır. Bununla ilgili olarak terör ve aşırılık eğilimlerinin Kazakistan halkının psikolojisi ve zihniyetine yabancı olduğunu dile getirmiştir. Bunların Kazakistan'daki inançlı Müslümanlarının çoğunluğunun mensubu olduğu Hanefi mezhebine de aykırı olduğunu ve aşırılık ile terörün Kazakistan'da ilke olarak bir zemininin olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca din maskesinin arkasında toplum temelini sarsmaya çalışan suç çetesinin faaliyeti gizlenmekte olduğunu ve devlet ile milletin ülkedeki tüm radikalizm, aşırılık ve terör şekil ve olgularına karşı tek cephe olduğunu söylemiştir.

Nazarbayev, yeni güvenlik tehditlerini göz önünde bulundurarak Kazakistan'da radikalizmi yok etmek için kanunlarda değişikliğe gitmiştir. Özellikle, dini, etnik ve sosyal çatışma ve gerilimlerin engellenebilmesi için yeni güvenilir mekanizmalar oluşturulmuş ve geleneksel olmayan mezhep ile şüpheli ve sahte dini hareketlerin önü sert bir şekilde kesilmektedir. Genel olarak Kazakistan yönetimi, Allah'a olan samimi inancın, saldırgan ve yıkıcı fanatizm tarafından suiistimal edilmemesi için tüm önlemleri almaya çalışmaktadır. (Turani, 2013)

En son Nazarbayev 26 Nisan 2015'te yapılan başkanlık seçimleri öncesinde seçim çalışmaları kapsamında başkent Astana'da Gençlik Forumu'nda yaptığı konuşmada ne kadar çok insan dini aşırılık dâhil her türlü aşırılığa bulaşırsa, devletlerin gelişmesi o kadar geri kaldığını ve radikalizmin ekonomi, kültür ve gelenekleri kötü etkilediğini söyleyip halkı radikalizmle mücadeleye çağırmıştır. (<http://bit.ly/2nMDnCE>, 2015)

SONUÇ

Çalışmada şimdiye kadar köktenciliklerin özellikleri, terörizm kavramı, Orta Asya'nın İslamlaşma süreci, radikal grupların genel yapısı, faaliyetleri ve tarihsel kökenleri ile bu grupların belirleyicileri, uluslararası toplumda 'Terör ile Mücadele' süreci içinde bulunan Orta Asya Radikalizmi ve tarihteki aşırı Selefi akımların terörizm arasındaki fonksiyonel ilişkiler gözden geçirilmiştir. Öte yandan bu çalışmada Orta Asya'daki İslam'ın özellikleri ile radikal grupların hedefi ve dolayısıyla bu sürecin geçmişten günümüze kadar nasıl geldiği, 11 Eylül saldırıları sonrası 'Terör ile Mücadele' çerçevesinde Orta Asya'daki radikal grupların terörizme karşı yaklaşımlar ortaya konulmuştur.

İslam dünyası, dünya kamuoyunda daha çok üçüncü dünya kavramı ile algılanmaktadır. Bu algının kökeni, sömürgecilik devrinde dayatılan ulus-devlet modeli merkezli düzen algısına dayanır. Oysa İslam Dünyası, modernitenin çözdüğü politik düzenden meydana gelen temsiliyet ve meşruiyet meselelerine, reel ve potansiyel arasındaki gerilimin yol açtığı dengesizliklere, geri kalmış görüntüsüne rağmen gerçekçi bir canlılık durumuna sahiptir. İslam dünyasının inşa kuvveti zayıf düşmüşse de tepkisel dinamizmiyle ve politik birliğini yitirmiş gibi bir izlenim yaratsa da uygarlık dokusuyla dünyada var olduğunu göstermektedir. Pasifik'ten Atlantik'e kadar global renkliliği ve kültürel zenginliği içerisinde bulunduran İslam Dünyası global ekonomi-politiğin aktör adaylarından biridir.

İslam dünyasına, uygarlık merkezli kuvvetini stratejik derinliğiyle birleştirebildiği müddetçe sadece kendisi açısından değil aynı zamanda global kriz girdabı içerisinde oradan oraya savrulan insanlık için de bir çözüm önerisinde bulunma ve gerçekten bir özgürleşmeye sevk eden kapılar açabilme umudunu barındırması büyük sorumluluk vermektedir. Tüm bu yapısı içerisinde var olan radikalizm gibi sorunu çözmek de bu sorumluluk içerisinde yer almaktadır. Bu çalışma da öncelikle İslam'ın bu zengin arka planını es geçip İslam'ı terörizmle eşdeğer gibi göstermeye çalışan zihniyete bir eleştiri mahiyetindedir.

Çalışmada şimdiye dek öncelikle İslam hakkında birtakım temel bilgiler verilmiştir. Bundaki amaç İslam'ın doğru bir şekilde anlaşılmasıdır. Zira dünyada

İslamiyet'e karşı olumsuz bir tavır sergileyen azımsanmayacak ölçüde büyük kitleler mevcuttur. Bu kitleler içerisinde gayrimüslim ülkelerin yanı sıra Müslüman ülkelerin içerisinde de kasten veya bilmeyerek İslam ile ilgili birtakım yanlış yargılara varan insanlar mevcuttur. Bu durumlar bilgi kirliliğinden kaynaklanmakla birlikte Batı'da yaklaşık iki yüzyıldır sürdürülen oryantalizm çalışmalarının günümüze yansımaları neticesinde ortaya çıkan İslamofobi "hastalığı" da etkilidir. Oryantalizmin perde arkasını ortaya çıkaran kişi olarak Edward Said "Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu" adlı eserinde Lamartine'den Foucault'a kadar Batılı düşünürlerin yaptığı doğu çalışmalarını ve bu çalışmalardaki çarpıtmaları ortaya koyarak doğu kültürlerine ve özellikle İslam'a ilişkin yanlış anlamaların kaynağına dikkat çekmiştir. Said'in bu kitabı dünya çapında büyük ses getirmiştir. Bu kitabın yayınlanmasından yıllar sonra Samuel Huntington'un ortaya attığı ve dünya çapında büyük ses getiren "Medeniyetler Çatışması" tezi adeta Said'i doğrular nitelikteydi. Zira Huntington'un bu eseri Batı ve Doğu kültürleri arasındaki derin farkı vurgulamış ve İslam dünyasına yönelik olarak yaptığı açıklamalarda dolaylı olarak tüm İslam dünyasını terörün kaynağıymış gibi göstermiştir. Said de tam bu noktaya vurgu yapmıştır. Eseriyle, Batılılar tarafından Batıya ve tüm dünyaya yanlış tanıtılan İslam'ın bir nevi savunuculuğunu yapmıştır. Bu çalışmada anlatılmak istenen husus da budur.

Batı'da oryantalizmin uzantısı olan İslamofobi'ye yönelik çalışmalarla ilgili ilk bölümde yer verilen ABD'de Obama hükümetine yakınlığıyla bilinen Center for American Progress adlı düşünce kuruluşunun 2011'de yayınladığı "Korku Endüstrisi: Amerika'da İslamofobi Ağının Kökenleri" adlı raporda İslamofobi'nin yayılması için birtakım kurum ve kuruluşların propagandalar için finans kaynağı sağladığı ortaya konmuştur. Ayrıca aynı düşünce kuruluşunun dört yıl sonra bu raporun devamı olarak "Korku Endüstrisi 2.0 : İslamofobi Ağının Amerika'da Nefret Üretme Çabaları" adlı raporu da konu ile ilgili kasıtlı çalışmaları aktarıyor.

Elbette ki tek suçlu olarak Batı dünyasını addetmek doğru değildir. İslam ülkeleri içerisinde yaşayan toplumdaki dışlanmış, kalbi nefret dolu, öfkeli, bilinçsiz, İslam'dan nasibini alamamış ve ayrıca yüksek miktarda paranın peşinde olan gözü dönmüş hırslı kişiler mevcuttur. Radikal örgütlerin finansal kaynak sağlamak için uyuşturucu, silah ticareti, insan kaçakçılığı gibi yasadışı olan ancak muazzam paralar

kazandıran kirli işlere bulaşmış olması buna kanıt olarak gösterilebilir. Ayrıca bu örgütlerin devletlere karşı tehdit unsuru olarak uluslararası sistem içerisinde bir aktör olarak yer alması da birtakım art niyetli insanların güç arzularını tatmin etmek için bu örgütlere dâhil olmasına neden olmaktadır. Bilgi kirliliğinden ve İslam'ın mezhep, tarikat, cemaat vs. gibi çok çeşitli fraksiyonlara bölünmesinden ötürü yönlendirilmeye açık insanlar, radikal gruplar tarafından etki altına alınarak militan olarak bu grupların saflarına katılmaktadır. Bu örgütlerin yaptıkları kanlı eylemlerde aktif rol alarak kimi zaman kimlik edinimi için, kimi zaman da cihadı yanlış anladığından dolayı İslami söylemler sarf ederek masum insanların canına kıymaktadırlar. Bu durumun da insanların gözünde İslam'ı yanlış anlamasına önemli bir etkisi vardır. Zira elinde bir kılıçla, Allah u Ekber nidalarıyla masum insanın kafasını kesen bir adamı gören bilinçsiz insanların zihninde İslam dini olumsuz bir şekilde canlanmaktadır. Oysa bu cani insanların yaptıkları ile İslam'ın ilkelerinin alakası yoktur. İslam dini masum insanların canına kıymayı yasaklar. Bu husus ilk bölümde verilen ayet ve hadislerle desteklenerek ortaya konulmuştur.

Çalışmada radikalizm hususunda Orta Asya özeline inilmesinden maksat bölgenin bu hareketlerin dünyadaki merkezlerinden en önemlisi olmasıdır. Sovyet öncesi dönemde yaşanan Cedit-Kadim rekabetinde Sovyetler Birliğinin hâkimiyeti üzerine bu rekabet uykuya geçmiştir. Ancak Kadimciliğin devamı niteliğinde olan radikal hareketler Sovyetlerin 1979'da Afganistan'ı işgali üzerine uyanmış ve Afgan mücahitlerin Sovyetlere karşı yaklaşık on yıllık bir mücadelesinin ardından Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesi üzerine yükselişe geçmiştir.

90'lı yıllarda Taliban'ın Afganistan'daki iç savaştan sonra iktidarı ele geçirmesi ve El-Kaide'nin de dünya çapında bir dizi terör eylemleri ile sesini duyurmasıyla artık radikal hareketler uluslararası sistem içerisinde bir aktör olma yoluna girmiştir. Bu durum özellikle 2001 yılında ABD'ye El-Kaide tarafından yapılan terör saldırıları neticesinde iyice netlik kazanmış ve saldırı sonrasında yayınlanan Bush Doktrini ile de resmîlik kazanmıştır. ABD'nin Afganistan'a müdahalesi de bu hareketlerin merkez üssünün Orta Asya ve güneyi olduğunun bir kanıtı olarak görülebilir. Bölgede faaliyet gösteren bu hareketlerin amacı Özbekistan başta olmak üzere tüm Orta Asya ülkelerinde iktidarı ele geçirip bölgede tek bir İslam

Devleti kurmaktır. Bu yüzden Pakistan ve Afganistan'da yuvalanan bu hareketler faaliyetlerini iç savaş sırası ve sonrasında Tacikistan ve kendilerince kâfir olarak tanımladıkları İslam Kerimov'un ülkesi Özbekistan'da yoğunlaştırmışlardır. Kırgızistan'da da etkin olan bu hareketlerin Kazakistan ve Türkmenistan'da büyük etkisi olmamakla birlikte yine de broşür dağıtarak gençler üzerinde etki kurma yoluyla bu ülkelerde taraftar toplama yoluna gitmektedirler.

Orta Asya'yı böylesi bir tehditle derinden etkileyen radikal hareketlere karşı bölge devletleri çeşitli tedbirler almaya yönelmiştir. Bu tedbirler örgütleri yasadışı ilan ederek örgütlerin faaliyetlerini yürütmelerine önlemek olabildiği gibi kimi zaman kanlı bir şekilde de olmuştur. Nitekim 2005 yılında yaşanan Andican olaylarında Özbekistan yönetiminin takındığı sert tavır neticesinde yüzlerce hatta iddialara göre binlerce kişinin ölmesi buna bir örnektir. Zira hükümet güçleri sivil halkın üzerine ateş açarak olayları bastırma yoluna gitmiştir. Bu olayların çıkış noktası ise Özbekistan'daki radikal hareketlerin en büyüğü olan Özbekistan İslami Hareketi'ne yakınlığı ile bilinen, Özbekistan'da esnaf ve işadamlarından oluşan Ekremiler adlı gruba mensup 23 işadamlarının yargılanmasıdır. Bu olayın protesto edilmesi ile başlayan olaylar kısa zamanda büyümüş ve Fergana Vadisindeki sanayi kenti olan Andican'da büyük bir eyleme dönüşmüştür. Bu olaylar da Kerimov yönetimi tarafından sert bir şekilde bastırılmıştır.

Türkmenistan yönetimi radikal hareketlerle iyi geçinmekle birlikte bu hareketlerin kendi ülkesinde faaliyet yürütmesine engel olmaktadır. Zira din işleri mutlak bir biçimde devlet kontrol edilmektedir. Zaten kapalı bir ülke olan Türkmenistan tarafsızlık politikasının da vermiş olduğu avantajla bölgedeki dengeleri kendi lehine kullanmaya çalışmaktadır.

Kazakistan'da ise diğer ülkelere nazaran kısmen de olsa daha demokratik ve ılımlı bir yaklaşım mevcuttur. Her ne kadar devlet radikal hareketlere karşı net bir tavır sergilese de sorunların çözümünü daha insancıl yollardan çözülmesini öngörmektedir.

Kırgızistan'da da yaşanan devrim sonrasında nispi demokratik sisteme geçilmesiyle beraber Kazakistan benzeri bir tutum sergileme yoluna gidilmiştir.

Ancak bu ülkenin daha büyük sorunları vardır. Bölgenin Tacikistan'dan sonra en fakir ülkesi olan Kırgızistan'da en büyük sorun ekonomidir. Daha sonra sınır sorunları ve etnik problemler ülkenin sorunları arasındadır. 2010 yılında yaşanan Oş-Celalabad olayları etnik problemlerin ne denli büyük olduğunu göstermektedir.

Aslında Orta Asya'daki İslam kavramı, yalnızca dinsel anlama sahip bir kavram değil aynı zamanda dini de kapsayarak tarihsel, sosyal, kültürel kimliği tanımlayan en önemli olgulardan birisidir. Örneğin 20. yüzyılda İslam, bir taraftan Orta Asya'daki din ve Müslüman olarak dinsel kimliğin oluşturulduğu bir süreç olurken, diğer taraftan da yaklaşık 70 yıl Sovyet egemenliği altında olan bölgedeki Müslüman halkların tarihsel kimliğinin bir temsil simgesi olarak Orta Asya'daki boyların kültür ve geleneğini devam ettiren temel bir rol oynamıştır.

Orta Asya'da bulunan İslam'ın temel belirleyicileri gözden geçirilecek olursa şunlar söylenebilir:

1) İslam ile ilgili olarak bölgede hem geleneksel hem de muhafazakâr ve aynı anda hem özgür hem de modern belirleyiciler vardır. Bu durum tarihsel arka plandan kaynaklanmaktadır. Zira İslam, ilkesel olarak bir barış aracı olmasının yanında bölgeye Arap orduları ile yayılmıştır. Hatta bölgedeki Müslüman halk bu iki yönlü durumla birlikte hem Çarlık hem de Sovyet işgal döneminden de oldukça etkilenmiştir. Bu da Çarlık döneminin sonunda Cedidizm'e ve Sovyet döneminde de yer yer İslami modernleşme hareketlerine yol açmıştır.

2) Orta Asya'da İslam dünyasından farklı olarak Sufizm anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu anlayış Moğolların işgali bittikten sonra devamlı saldıran dış kuvvetlere karşı bölgedeki İslam'ı korumak için önemli bir rol oynamıştır. Bu akım, Orta Asya'ya karşı çok zorba olan ve baskı yapan Sovyet döneminde daha güçlü ortaya çıkmıştır. Bu da gösteriyor ki Sufizm, Sovyet merkezi hükümetinin onayladığı 'Resmi İslam'dan farklı olarak Orta Asya'daki halkların geleneksel değerleri ile çok yakın ilişkiler kurarak Sovyet işgaline karşı mücadelenin temel simgesi olmuştur.

Stalin döneminden beri Sovyet cumhuriyetlerinin birbirinden ayrılmış olan ekonomik yapısı sebebiyle SSCB dağıldıktan sonra Orta Asyalı devletler ekonomik açıdan büyük sıkıntıya düşmüştür. Bu dönemde uluslararası toplumunun da yalnızca Orta Asya’da etnik bir topluluk olarak kalan Slavlara yardım etmesi, bu ekonomik darboğazı daha fazla arttırmıştır. Bu ortamda, radikal gruplar mevcut hükümetlere karşı siyasî gerekçelerle kendi kuvvetlerini genişletme fırsatını bulmuştur.

Öte yandan Orta Asya’daki İslam’ın siyasallaşma sürecine bakıldığında çeşitli çıkar grupları tarafından kullanılmış veya toplumda birikmiş olan şikâyet olduğu, abartılı olarak ortaya konmuş olduğu görülmektedir. Bunun sonucunda İslam, Orta Asyalı yöneticiler tarafından siyasal olan karşı kuvvetlere baskı yapmak için kullanılarak bölge ülkelerinde istikrarsızlığa yol açmıştır. Birçok İslami parti, köktendinciliği temel ilke olarak seçtiği için SSCB dağıldıktan sonra ortaya çıkan etnik problemler ve toprak çatışmaları köktendincilik ile desteklenince bu akımın tehlikesi daha da büyümüştür. Dolayısıyla Türkiye gibi laik cumhuriyeti rol model olarak alan Orta Asya ülkelerinin radikal gruplara baskı uygulama politikası, bu çerçevede diğer bir değişken olabilmektedir.

Bu arada Orta Asya açısından önemli olan aktörler, İran, Türkiye ve Rusya’dır. Zira bu ülkeler Orta Asya ile çok yakın tarihsel, kültürel ve etnik ilişkilere sahip oldukları için bölgenin siyasî, dinî ve ekonomik yapısını fazlaca etkilemektedirler. Her ne kadar bölge devletleri laiklik ilkesine göre hareket etse de, 11 Eylül sonrasında ortaya çıkan ‘Yeni Büyük Oyun’ ile uluslararası ilişkiler, iktisadî ve siyasî çıkar ilişkilerine dönüştüğünden dolayı karmaşık bir hal almıştır. 11 Eylül sonrası, Irak ve Afganistan’ı işgal eden ABD’nin ve Batı’nın bu bölgeye yoğun ilgi gösterip Orta Asya’yı uluslararası gündeme getirmek için çabalaması, bu bölgenin İslam’ın yeni değişkeni olmasını gündeme getirmiştir. Fakat bu değişken halihazırda var olmasına rağmen, Orta Asya’daki siyasal ve radikal hareketlerle mücadeleye devam edeceği söylenebilir. Bunda Orta Asya’daki her hükümetin, ekonomik problemleri ileri sürerek rejime karşı gelenleri, hammaddelerin kullanılması ve askerî kuvvetler ile uluslararası toplumda sesini daha fazla artırmak istemesi veya bu olgular gerçekten mevcut olan hükümetlerin uzun süre iktidarı ele almasına temel fırsat teşkil etmesi etkilidir.

Öte yandan İslami partileri kullanarak iktidara gelmek isteyen aşırı siyasal İslam kuvvetinin ortaya çıkmasıyla, hükümete yapılan “devlet politikasındaki her şey İslam’a göre olmalı” şeklindeki baskı da radikal gruplarla mücadelede etkilidir.

Orta Asyalı devletler bağımsız olduktan sonra bölgenin dünyaya açılması, bir taraftan Orta Asya Müslümanları için dinlerini yaşama fırsatı verirken diğer taraftan da hem geleneksel hem de ılımlı ve laik olan Orta Asya’daki İslam’dan farklı olarak, hem aşırı hem de şiddet nitelikli radikalizm düşüncesini ortaya çıkaran bir neden oluşmuştur. Dolayısıyla, Özbekistan İslam Hareketi ve Hizb’ut-Tahrir gibi birçok radikal grup, Özbekistan’daki Fergana Vadisi’ni merkez alıp mevcut olan hükümete karşı mücadele ederek İslam Devleti’nin kurulmasını vurgulamış ve bu hareketin gücü zamanla artmaya başlamıştır.

Orta Asya’da radikal hareketlerin doğması, aslında Sovyetlerden ayrılıp onun kültürünü silerek geleneksel Orta Asya kültürünün gelişim süreciyle etnik kimliğini oluşturmanın bir sonucudur. Fakat Sovyetlerin ateizm politikalarına rağmen geleneğini sürdüren Orta Asya Müslümanlarının çoğu, aslında radikalizm düşüncesine iyi gözle bakmamışlardır. Örneğin Özbekistan İslam Hareketi’nin birkaç terör saldırısı ile masum insanlara zarar vermesi, İslam’ın emrettiği barışı korumak isteyen Orta Asya Müslümanları için olumsuz etkilere yol açtığı için bu hareketin gücünün genişlemesini durduran bir sınır olmuştur.

Öte yandan Orta Asyalı liderler, rejime karşı bir tehdit olan radikal grupları önlemek için, hükümetten bağımsız şekilde dinini özgürce yaşamak isteyen herkesi illegal olarak kabul ederek baskı yapmıştır. Aslında muhalif olan herkesi radikal veya terörist olarak tanımlayarak kendilerinin otoriter yönetimini güçlendirmek için bu radikal hareketleri kullanmışlardır. Hatta Orta Asyalı liderler, ülkelerindeki sosyal ve ekonomik sıkıntıları saklayıp gerçeği çarpıtmak için bu radikal grupları abartılı bir şekilde kamuoyuna yansıtıp halk üzerinde bir korku psikolojisi oluşturmuştur. Bu durum da halkların tepkisini çekmiştir. Dolayısıyla, Orta Asya’daki radikal gruplar bağımsızlık sonrası hükümetin çok hızlı sosyal değişimi etkili olarak karşılayamayarak çok ağır siyasal baskı politikasını yürütmesinden de güç alarak,

güçsüz ekonomik reforma sahip olan Özbekistan'ı merkez kabul edip Müslüman halkların söz sahibi olarak gücünü genişletmiştir.

Orta Asyalı yöneticiler, ülkelerindeki radikal grupların etkili olmasına sebep olan olguları, yani işsizlik, yoksulluk gibi sosyal ve ekonomik sorunları çözerek siyasal özgürlüğü genişletecek hem uzun süreli hem de bayındır planı yaparak çalışmamış, aksine daha aşırı ve şiddetli baskı politikası ile çalışmayı düşünmüştür. Bu yüzden radikal hareketlerin 2004 yılının 28 Mart'ında Buhara ve 29 Mart'ında Taşkent bombalı eylemleri gibi bir terör olayıyla karşılık vermesi şeklinde olumsuz bir sonuç doğurmuştur. Hatta Kırgızistan'daki 2005 yılı Lale Devrimi sonrası Hizb'ut-Tahrir'in gücünün zayıflaması, çoğu Orta Asya Müslüman halkının radikal grupları hükümetin ağır baskı politikasına karşı şikâyeti dile getirebilecek bir yol olarak algılamaya başladığını göstermektedir. Dolayısıyla, Tacikistan'daki İslam Rönesans Partisi'nin meşru siyasallaşması ve hükümet ile işbirliği politikası, radikal grupları etkili bir karşılama yolu olarak yorumlanabilir.

Çalışmada şimdiye dek İslam ile terörizm arasında bir ilişki var mı diye araştırıldı. Bunun için köktendincilik, fundamentalizm, radikalizm ve terörizm genel kavramları ile birlikte uluslararası boyutta bu meseleye nasıl bakıldığı gözden geçirildi. Ayrıca Orta Asya'daki radikal gruplar ve hükümetlerin onlara yönelik politikalarını da incelendi.

Bu araştırmanın sonucu olarak şunları söylenebilir:

İslam bir barış dinidir. Dünyanın kalkınma ve insanların vicdanını iyileştirmek için gelmiş bir dindir. Her din gibi İslam da barışı koruyan bir din olduğundan onun kavramı içinde hiçbir terör unsuru bulunmamaktadır. Özellikle Batılıların vurguladığı gibi kötü bir din ve teröristlerin dini asla değildir. Fakat İslam'ı farklı yorumlayan bazı insanların, İslam Dünyası'nı gayr-ı Müslim dünyasından korumak için İslam'daki 'Cihat' kavramını yeniden ve yanlış yorumlayarak masum halkları tehdit edebilecek faaliyetler yapmalarından dolayı bu durum, uluslararası gündeme ciddi bir sorun olarak gelmiştir.

Batılı ülkelerin halkları genel anlamda İslam'ı iyi bilmediğinden Batı'daki devlet ve çeşitli şirketler ekonomik petrol ve bölgesel güç elde etmek için İslam'ın gerçeğini çarpıtarak İslam ile terörizmi birlikte düşündürecek abartılı bir propaganda yaparak insanların zihninde yanlış bir İslam algısı oluşturmaktadır. Bu husus iki yüzyıldan fazla bir süredir süregelen oryantalizm faaliyetlerinin bir tezahürüdür. Dolayısıyla da 90'lı yıllar ve özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra Batı'da İslamofobi düşüncesi yaygınlaşmıştır. Bu algının değişmesi için önce İslam dünyasında genel olarak baş gösteren cehaletin ortadan kaldırılarak toptan bir reforma gidilmesi gerekmektedir. Zira İslam dünyası fazlaca gruplaşmış haldedir ve birçoğu da uydurma hadislerle, Kur'an'ın farklı yorumlarıyla oluşmuş gruptur. Radikal hareketler de bunların arasında en katı yorumlar ile oluşturulmuş terörist örgütlerdir. İslam dünyası bu örgütlerin İslam'ı asla temsil etmediğini göstermek için ortak çalışmalar yürütmesi gerekmektedir. Tabii bundan önce İslam dünyasındaki bu farklı grupların diyalog yoluyla biraraya gelmesi ve ortak çalışma olgunluğuna erişmesi gerekmektedir.

Çalışmanın asıl konusu olan Orta Asya boyutuna bakılacak olursak şu önerilerde bulunulabilir: İlk olarak Orta Asya hükümetleri, bölgede bulunan ılımlı gruplara eğitim ve ifade özgürlüğü izni vererek bu eğitimi aktif olarak teşvik etmelidir. Çünkü uzun zamandır Sovyet döneminden beri İslam'a karşı olan politika ve ılımlı iyi Müslümanların olmaması nedeniyle İslam'ın hoşgörüsü ve olumlu kavramı hakkında Orta Asya Müslümanlarının ortak bir anlayışı yoktur. Özellikle Özbekistan örneğinde olduğu gibi İslam din faaliyeti hakkında çok ağır olarak uygulanan baskı politikası nedeniyle oluşan Müslümanların hükümete karşı olumsuz duyguları radikal hareketleri desteklemelerinde etkili olduğu için bu politik öneriyi gerçekleştirmek gerekmektedir.

Öten yandan Orta Asyalı liderler, Hizb'ut-Tahrir'in faaliyetlerini terörizm olarak tanımlarken dikkat etmelidir. Zira bu örgütün faaliyetleri ile ilgili terör şüphesi olsa bile bu hareket, Orta Asya hükümetleri tarafından terör örgütü olarak tanımlanırsa, "şiddet kullanmamayı" bir ilke olarak açıkladığı halde örgüt için şiddet kullanmaya bir zemin oluşturması da mümkündür. Ayrıca Orta Asya hükümetleri, ağır baskı politikasını bırakarak çok taraflı sistemi kurup ulusal ve evrensel insan

haklarını uygulamalıdır. Örneğin Mayıs 2005'teki Özbekistan Andican Olaylarında rejimi sürekli ellerinde tutmak için hükümet tarafından radikal hareketler, siyasal bir araç olarak kullanılarak hem baskı hem de şiddet yöntemi ile karşılandığı için uluslararası gündemde çok ciddi sorun olarak ortaya çıkmış ve uluslararası toplumdan yardım almak zor olmuştur.

Son olarak Orta Asyalı liderler, amme idaresi, istihdam ve eğitim alanları gibi bütün sosyal ve ekonomik alanlarda hem kapsamlı hem de toplumun her kesimini kapsayan sosyo-ekonomik reformu gerçekleştirmelidir. Çünkü bütün toplumu kapsayan büyük çerçeveli bir reform yapılırsa, insanların yaşam standartları yüksek olacak ve çok taraflı siyasî sistem oluşturabilecektir. Böylece radikal hareketlerin temel olgularını oluşturan yoksulluk ve yolsuzluk gibi öğeler ortadan kaldırabilecektir.

KAYNAKÇA

“1998/Kenya ve Tanzanya ABD elçilikleri saldırıları”, (1998, 07 Ağustos)
<https://terortakvimi.wordpress.com/1998/08/07/1998kenya-ve-tanzanya-abd-elcilikleri-saldirilari/> Erişim Tarihi: 01.09.2014

“Afganistan'daki çatışmada onlarca ölü var...”, (2015, Nisan 12)
<http://bit.ly/2o8zPes> Erişim Tarihi: 12.04.2015

“El Kaide Nedir?”, <http://bit.ly/2obgfim> Erişim Tarihi: 01.09.2014

“Gaza · Kelime Kökeni”, (Erişim Tarihi: 02.09.2016) <http://bit.ly/2nrmGdY>

“Hizbu't-Tahrir”, (Erişim Tarihi: 01.09.2014) <http://www.hizb-ut-tahrir.org/TR/>

Hizb-ut-Tahrir, (2008, August), “Islam Demands the Political Unity of This Ummah”, <http://bit.ly/2mQ4nly> Erişim Tarihi: 16.08.2015

“İŞİD Karargahını Kafkasya'ya taşıyor”, (2015, 16 Nisan) <http://bit.ly/2ohE3xY>
Erişim Tarihi: 16.04.2015

“İslam Ahlakı”, Erişim Tarihi: 01.09.2014
<http://www.diyenet.gov.tr/UserFiles/DiniBilgiler/IslamAhlak.pdf>

“İslamiyet'in Temel İlkeleri Nelerdir?”, Erişim Tarihi: 01.09.2016
<http://bit.ly/2nwJxWU>

World Population Review, (2016) “2016, World Population by Country”, ,
<http://worldpopulationreview.com/> Erişim Tarihi: 2016, 15 Temmuz

“Moğolların Gizli Tarihi”, (2010) (Çev.) Ahmet Temir, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

“Nazarbayev'den Radikalizme Karşı Çağrı”, (2015, 10 Nisan) <http://bit.ly/2nwf4Xw>
Erişim Tarihi: 10.04.2015

“Selef” Kelimesinin Kökeni, <http://bit.ly/2oygznx> Erişim Tarihi: 29.03.2014

“Özbek Hoca'nın esrarengiz ölümü: Siyasi hesaplaşma mı?” (2014, 12 Aralık)
<http://bit.ly/2nvR32J> Erişim Tarihi: 20.12.2014

“Özbekistan İslami Hareketi IŞİD'e Katıldı”, (2014, 06 Ekim)
<http://www.sana.sy/tr/?p=12468> , Erişim Tarihi: 06.10.2014

“Uzbek-Turkmen Talks Disappoint Both Ethnic Minorities”, (Erişim Tarihi:
07.03.2016) <https://iwpr.net/global-voices/uzbek-turkmen-talks-disappoint-both-ethnic-minorities>

“Veda Hutbesi”, <http://www.diyaretislamansiklopedisi.com/veda-hutbesi/> Erişim
Tarihi: 01.09.2016

Abdolvahhab, M. (2011) *Cahiliyye Toplumunun Özellikleri*, Konya: Neda

Akçalı, P. (2003), “Orta Asya’da İslami Uyanış, Radikal İslami Hareketler ve Bu Hareketlerin Bölge Politikalarına Etkileri”, (Ed.) Efeğil E. ve Akçalı P. *Orta Asya'nın Sosyo-Kültürel Sorunları: Kimlik, İslam, Milliyet ve Etnisite*, İstanbul: Gündoğan

Ali W. et al. (2011) “Fear, Inc.:The Roots of the Islamophobia Network in America” Erişim Tarihi: 01.09.2014

<https://www.americanprogress.org/issues/religion/report/2011/08/26/10165/fear-inc>

Altan, M. (2010) *Kent Dindarlığı*, 2. Baskı, İstanbul: Timaş

Anacık, T. O. “Türkiye’de Siyasal İslam’ın Temelleri”, Erişim Tarihi: 02.12.2015
<http://sahipkiran.org/2014/05/27/turkiyede-siyasal-islam/>

Andican A. (2003) *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, İstanbul: Emre

Arslan, İ.(2015, Haziran) “Büyük Moğol İmparatoru Cengiz Han’ın Din Algısı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8 Sayı: 38

Atay, H. (1975) “İslam’ın Evrensel İlkeleri”, A.Ü. İ.E.D. Sayı:2 Erişim Tarihi: 01.09.2016 dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/69/1741/18468.pdf

Ateş, D. (2009) “İslam Köktenciligi(!): Kökeni, Genel Nitelikleri, Tanımlar ve Sınıflamalar”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt:3, Sayı:2

Atik, K. (2008) “Türk Cumhuriyetlerinde Aşırı Akımların Faaliyetleri” (Ed.) Ahmet Hamdi Aydın, Seyhan Taş ve Saniye Adıgüzel, *Bölgesel Sorunlar ve Türkiye*, No: 131 Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları.

Atkin, M. (1994) “The Politics of Polarization in Tajikistan”, *Central Asia: Its Strategic Importance and Future Prospects*, Malik, H. (Ed.) New York: St. Martin's Press

Aydın, M. S. (2000) *İslam'ın Evrenselliği*, İstanbul: Ufuk

Baran, Z., S Starr, & Cornell, S. E., (2006) *Islamic Radicalism in Central Asia and the Caucasus: Implications for the EU*, Silk Road Paper

Bardakoğlu, Ali, (2002), “Kitap”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:26

Barthold, V. V. (1990), *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (Çev.) Hakkı Dursun Yıldız, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Bayraktar, G. (2008) *Orta Asya ve Türkiye'nin Güvenlik Stratejileri*, İstanbul: BilgeOğuz

Belokrenitsky, V. (2005) “Islamic Radicalism in Central Asia: The Influence of Pakistan and Afghanistan”, *Central Asia at the End of the Transition*. (Ed. Boris Rumer) M. E. Sharpe, Inc. New York

Bennigsen A. & Wimbush, S. (1986), *Muslim of the Soviet Empire*, Bloomington: Indiana University

Bennigsen, A. & Chantal, L. (1986) *The Afghan War and Soviet Central Asia*. Ankara: ODTÜ

Birişik, A. (2004) *Oryantalist Misyonerler ve Kur'an*, İstanbul: İnsan

Bozbey, İ. A. (2011) “Quo Vadis Kırgızistan?: Sovyet Sonrası Kırgızistan’da İslami Hareketler”, *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi (OAKA)*, Cilt:6, Sayı:11

Bozkurt, E. (2007) *Uluslararası Toplumun Paradoksu: Terörizm, İnsan Hakları, Güvenlik ve 11 Eylül Sonrası Meydana Gelen Değişiklikler*, Ankara: Asil

Buhari, (2010) “Şehadetler Kitabı”, *Sahih-i Buhari Tercüme Ve Şerhi* (Çev.) Harun Yıldırım, İstanbul: Sağlam, Cilt:6, Hadis No:9

Buhârî, *İmân*, (2009), (Çev.) Sofuoğlu, M. *Sahih-i Buhari ve Tercemesi*, 1. Cilt, İstanbul: Ötüken

Buhari, K. Cizye ve'l-Muvadea, 2930

Buhârî, Kitabu Ehâdisi'l-Enbiyâ, 5

Burke, J. (2004) *El-Kaide: Terörün Gölgesi*, (Çev.) Ebru Kılıç, İstanbul: Everest

Burrell, R. M. (1989) “Introduction: Islamic Fundamentalism in the Middle East- A Survey of its Origins and Diversity” Burrell, R. M. (Ed.), *Islamic Fundamentalism*, London: Royal Asiatic Society

Büyükkara, M. A. (2004) "11 Eylül'le Derinleşen Ayrılık: Suudi Selefiyye ve Cihadî Selefiyye", *Dini Araştırmalar*, Sayı:20

Cornell, S. E. & Spector, R. A. (2002) “Central Asia: More Than Islamic Extremism”, *The Washington Quarterly*, Vol.25, No.1

Cüveynî, (1998) *Târîh-i Cihan* (Çev.) Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür Bakanlığı

Çaycı, S. (2007, Nisan), “Terörizm, Aşırı Akımlar ve Hukuk”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Cilt:7, Sayı:84

Çelikpala, M. (2006) “Sovyetlerden Günümüze Orta Asya-Kafkasya’da Vahhabilik ve Siyasal İslam”, (Ed.) Yelda Demirağ ve Cem Karadeli, *Geçmişten Günümüze Dönüşen Orta Asya ve Kafkasya*, Ankara: Palme

Demirtepe, M. T. (2011, 31 Ocak) “2010’da Orta Asya’da Öne Çıkan Gelişmeler”
<http://www.usak.org.tr/print.php?id=1246&z=6> Erişim Tarihi: 01.09.2014

Demirtepe, M.T. (2006) “Orta Asya’da Radikalizm, Otokrasi ve Terör”, (Ed.) İhsan Bal, *Terörizm: Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*, Ankara: USAK

Duss M. (2015) “The Islamophobia Network’s Efforts to Manufacture Hate in America”<https://www.americanprogress.org/issues/religion/report/2015/02/11/106394/fear-inc-2-0/> Erişim Tarihi: 01.09.2016

Ebu Davud, K. Diyet, 3927

Ebû Zehrâ, M., (2014) *İslam’da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, (Çev.) Karakaya, H. & Aytekin, K. İstanbul: Hisar

Erman, K. (2014) “Afganistan’da Sovyet İşgali’nin Türk Dünyasına Etkileri”, 1. Uluslararası Türk Dünyası Sempozyumu Bildirisi, Niğde

F. S. (2005) “Medeni Zenginlikten Sömürgeci Hâkimiyete İslam Dünyasının Tarihsel Dönüşümü”, (Der.) Fatma Sel Turhan, *Küresel Güçler*, İstanbul: Küre

Farûkî, M. (2009) “İslam’ın Yayılmasında Sûfilerin Rolü”, *Gülistan Dergisi*, Sayı:103 (Erişim Tarihi: 01.09.2014)
http://www.gulistandergisi.com/dergi_oku.php?id=668

Fığlalı, E. R. (2013) “Hâricîler,” *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 16

Fiona, H. (2003) “Central Asia: Terrorism, Religious Extremism and Regional Stability”, The Brookings Institution, (Erişim Tarihi: 01.09.2014)
http://www.brooking.edu/~media/Files/rc/testimonies/2003/0723asia_hill/20030723.pdf

Giustozzi, A. (2010-2011) “Taliban Networks in Afghanistan”, Center on Irregular Warfare & Armed Groups (CIWAG) US Naval War College, Newport Rhode Island

Golden P. (1992) *An Introduction to the History of Turkic Peoples: Ethnogenesis and State-Formation in Medieval and Early Modern Eurasia and the Middle East*, Weisbaden: Otto Harrassowitz

Göka, E., Beyazyüz, M. ve Göral Alkan, F. S. (2007)
“Fundamentalizmin Psikolojisi”, *Avrasya Dosyası*, Cilt: 13, Sayı:3

Grey, I (1964) *Ivan the Terrible*, London: Hodder and Stoughton

Gunn, T. J. (2003, Autumn) “Shaping an Islamic Identity: Religion, Islamism, and the State in Central Asia”, *Sociology of Religion*, Vol. 64, No. 3

Güç, A. (1996) “İslam’da İnsana Verilen Değer”, *Yeni Ümit Dergisi*, Sayı:32
(Erişim Tarihi: 01.09.2016) <http://www.yeniumit.com.tr/konular/detay/islamda-insana-verilen-deger>

Halidov, İ. (2013, Eylül-Ekim) “Kırgızistan Devrimlerinde Son Durum”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 38

Haqqani, H. (2004), “Understanding HT Ideology”, (Ed.) Zeyno Baran, *The Challenge of Hizb’ut-Tahrir: Deciphering and Combating Radical Islamist Ideology*, Washington: Nixon Center

Heyat, F (2004, December) “Reislamization in Kyrgyzstan: Gender, New Poverty and the Moral Dimension”, *Central Asian Survey*, Vol. 23, Sayı. 34

“Selef, Kelime Kökeni” <http://www.etimolojiturkce.com/kelime/selef>
Erişim Tarihi: 15.09.2014

“Islam demands the Political Unity of this Ummah” <http://www.hizb-ut-tahrir.org/index.php/EN/wshow/570/> Erişim Tarihi: 01.09.2015

“İslam’ın terör dini olmadığını tam aksine terör anarşi ve fitneyi yasakladığını Kur’an’dan delil getirerek ispat eder misiniz?” <http://bit.ly/2nrlSps>
Erişim Tarihi: 01.09.2014

- Huntington, S. P. (2008) *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, (Çev.) Turhan, M. ve Soydemir, C. 6.Baskı, İstanbul: Okuyan Us
- International Crisis Group, (2003) “Radical Islam in Central Asia: Responding to Hizb ut-Tahrir”, Asia Report No.58,
<http://www.crisisgroup.org/en/regions/asia/central-asia/058-radical-islam-in-central-asia-responding-to-hizb-ut-tahrir.aspx> Erişim Tarihi: 01.09.2014
- Izutsu, T. (2012) *İslam Düşüncesinde İman Kavramı* (Çev.) Ayaz, S. İstanbul: Pınar
- İbn-i Hacer, (2006) *Fethu'l Bârî*, İstanbul: Polen, c.12
- İmam Suyuti, (2014) *el-Camiu's Sağır* (2.Cilt), Avcı, S. 1.Baskı, Konya: Serhat
- Jackson, P. (2005) “The Mongols and the Faith of the Conquered”, Reuven Amital v.d. (ed.), *Mongols, Turks and Others: Eurasian Nomads and the Sedentary World*, Leiden: Brill
- Jacquard, L. *In the Name of Osama bin Laden: Global Terrorism and the bin Laden Brotherhood*, Durham, N.C: Duke University.
- Johnson, R. (2007) *Oil, Islam and Conflict: Central Asia since 1945*, London: Reaktion
- Kahyaoğlu, Y. (2009, Ocak-Haziran) “Hâricîlerde Münazara ve Muhavere Örnekleri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 14, Sayı: 21
- Kara, İ. (1985) “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İslamcılık Tartışmaları”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, 5.Cilt, İstanbul: İletişim
- Karaağaçlı, A. (2012, 03 Ağustos), “Tacikistan’ın Bedaşan Bölgesinde Huzursuzluk”, (Erişim Tarihi: 01.09.2014) http://www.bilgesam.org/incele/181/-tacikistan%E2%80%99in-bedahsan-bolgesinde-huzursuzluk/#.VVD79_msVRk
- Karaca, K. (‘004, Şubat), “Çin Halk Cumhuriyetinin Yeni Güvenlik Kavramı, Şangay İş Birliği Örgütü ve Türkiye’nin Bölgedeki Örgütlenmeye Bakışı”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Şubat 2004

Khalid, A. (2007) *Islam after Communism: Religion and Politics in Central Asia*, Los Angeles: University of California

Kimmage, D. (2004, 31 Mart) “The growth of radical Islam in Central Asia”(Erişim Tarihi: 01.09.2014) http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/FC31Ag02.html

Kirman, M. A. (2008) “Sekülerleşme Perspektifinden Dinî ve Seküler Fundamentalizmler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* Cilt:1 Sayı:2

Kodaman, T. ve Birsal, H. (2006) “Bağımsızlık Sonrası Özbekistan ve Dış Politikası”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı 2

Kona, G. G. (2008) “Orta Asya Bölgesinde Yükselen Radikal İslam’ın Sebepleri”, *Global Strateji Hakemli Dergisi*, Sayı 12

Köstem, S. (2010, Temmuz), “Orta Asya Ve Kafkaslarda Militan İslam: El Kaide Etkisi”, *Ortadoğu Etütleri*, 2.Cilt, 3.Sayı

Kronstadt, K. Alan, (2009, February) “Pakistan-US Relations”, (Accesed, 01.09.2016), fpc.state.gov/documents/organization/127297.pdf

Kurat, A. N. (2014) *Rusya Tarihi: Başlangıcından 1917'ye Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu

Kurmanov, E. (2002), “Hizb ut-Tahrir in Kyrgyzstan”, *Central Asia and the Caucasus*, Cilt: 3, Sayı: 15

Kurtuluş, R. "Asya, Kıtada İslâmiyet" Erişim Tarihi: 01.09.2014
www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c03/c030375.pdf

Langhorne, R. (2000) “Küresel Değişim Sürecinde İslam Dünyası”, (Der.) Mustafa Armağan, *Medeniyetler Çatışmasından Diyaloga*, İstanbul: Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı

Lapius, I. M. (1975) “The Separation of State and Religion in the Development of Early Islamic Society”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol.6, No.4

- Mardin, Ş. (2011) *Türkiye, İslam ve Sekülerizm*, İstanbul: İletişim
- Meriç, C. (1982) “Bir Çıkmazda Dolaşırken”, *Türk Edebiyatı*
- Müslim, (2006) *İmân*, (Çev.) Bakırcı, S., Konya: Armağan
- Oğan, G. (2006, Ocak), ”Andican Olayları” Sonrasında Özbekistan Dış Politikası”, *Stratejik Analiz*
- Olcott, M. P. (2007) *Roots of Radical Islam in Central Asia*, Washington, DC: Carnegie
- Özervarlı, M. S. (2009) “Selefiyye”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 34
- Paşa, E. S. (1992) *Vehhâbîler Tarihi*, (Çev.) Çelik, S. İstanbul: Bedir
- Petros T. (2004) "Islam in Central Asia: The Emergence and Growth of Radicalism in the Post-Communist Era." *The Tracks of Tamerlane: Central Asia's Path to the 21st Century* (Ed.) Dan Burghart and Theresa Sbonis-Helf, Washington, DC: National Defense University
- R. Suny, R. (1972) *The Baku Commune*, New Jersey: Princeton University.
- Rahman, F. (2014) *İslam*, (Çev.) Dağ, M. & Aydın, M. Ankara: Ankara Okulu
- Rashid, A. (2001, Spring) “The Fires of Faith in Central Asia”, *World Policy Journal*, Vol. 18, No.1
- Rashid, A. (2002), *Jihad: The Rise of Militant Islam in Central Asia*, New Haven: Yale University
- Rashid, A. (2010, April 27) “Afghan Crunch Time: Obama must Decide Whether to Talk to the Taliban”, *The Washington Post*
- Rashid, A.(2010) *Taliban: Militant Islam, Oil and Fundamentalism in Central Asia*, New Haven: Yale University

- Roux, J. P. (2001) *Orta Asya: Tarih ve Uygarlık*, (Çev.) Lale Arslan, İstanbul: Kabalcı
- Roy, O. (1994) *The Failure of Political Islam*, Cambridge: Harvard University
- Roy, O. (2009) *Yeni Orta Asya Ya da Ulusların İmal Edilişi*, İstanbul: Metis
- Said, E. W. (1989) *Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, (Çev.) Ayaz, S. 2.Baskı, İstanbul: Pınar
- Sander, O. (2010) *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, Ankara: İmge
- Sandybayev, Z. (2014, 1 Ocak) "Günümüzde Kazakistan'da İslam", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22.Cilt, No: 1
- Saray, M. (2002) "Rusların Türkistan'da Yayılması", *Genel Türk Tarihi*, Ankara: Yeni Türkiye, Erişim Tarihi: 11.03.2016
<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=356235>
- Scheuer, M. (2006, May) "Central Asia in Al-Qaeda's Vision of the Anti-American Jihad, 1979-2006", *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol.4, No.2
- Sevinç, B. (2013) "Siyasal İslam ve Söylem Egemenliği", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Vol.6 No.6
- Shagdar, B. (2000) "The Mongol Empire in the Thirteenth and Fourteenth Centuries: East-West Relations", Vadime Elisseef (ed.), *The Silk Roads: Highways of Culture and Commerce*, Newyork: Berghahn
- Spechler, M. C. (2003, Nisan), "Crouching Dragon, Hungry Tigers: China and Central Asia", *Contemporary Economic Policy*, Vol. 21, No. 2
- Strachota, K. & Falkowski, M. (2010), *Jihad vs. The New Great Game: Paradoxes of Militant Islamic Threats in Central Asia*, Warsaw: Punkt Widzenia.
- Swett, K. L., et. al. (2015, April) "Annual Report 2015 of the U.S. Commission on International Religious Freedom",

<http://www.uscirtf.gov/sites/default/files/USCIRF%20Annual%20Report%202015%20%282%29.pdf> Erişim Tarihi: 05.05.2015

Şen, K. Z. (2005) “Amerikan Akademisyenlerinin İslam Dünyası Algısı”, (Der.) Sel Turhan, F. *Küresel Güçler*, 3. Baskı, İstanbul: Küre

Şentürk, H. (2011) *İslamcılık: Türkiye’de İslami Oluşumlar ve Siyaset*, 2. Baskı, İstanbul: Çıra

Şeyhanlıoğlu, H. (2013, Aralık) “Talebe Hareketi’nin Yükseltişi ve Düşürülmesi”, (Erişim Tarihi: 01.09.2016) http://www.impr.org.tr/talebe-hareketinin-yukseltisi-ve-dusurulmesi/#.VTemO_msVRk

Tamer, V. (2005) *İllegal Güç Terör*, İstanbul: Ercibaş

Taşar, M. (2011) "Batı'nın Kendi Kimliğini İnşa Sürecinde Öteki Olarak Doğulu Kadın ve Harem", *Milli Saraylar Dergisi*, Sayı:8 (Harem Sayısı)

Tirmizi, Fiten, 2205

Turani, O. (2013, 23 Ocak) “Milletlerarası Uzlaşma Konusu Kazakistan Devlet Başkanının Kesintisiz Kontrolü Altındadır”, <http://bit.ly/2nMIW40> Erişim Tarihi: 01.09.2015

Ülger, (2008, 22-24 Ekim) “Orta Asya’da Radikalizm Tehdidi: Gerçek mi? Efsane mi?”, Günay, B. (Ed.) *Orta Asya Toplumlarında Sosyal, Siyasi, Ekonomik Arayışlar*, II.Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, Bişkek/Kırgızistan,

Ülkü, İ. (2002) *Moskova’yla İslam Arasında Orta Asya*, İstanbul: Kum Saati

Ünsal, A. (2015) *Dünden Bugüne Hâricîlik ve Neo-Hâricîler*, İstanbul: Işık

Watt, W. M. (2010) *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, (Çev.) Fığlalı, E. R. İstanbul: Sarkaç

Weitz, R. (2004, November-December) “Storm Clouds Over Central Asia: Revival of the Islamic Movement of Uzbekistan (IMU)?” *Studies in Conflict and Terrorism*, Vol.27, S.6

Williams, B. G. (2004) “Crushing Wahhabi Fundamentalists in Central Asia and Caucasus”. *New Religious Movements in the Twenty-First Century: Legal, Political, and Social Challenges in Global Perspective*. (Ed.) Lucas, P. C. & Robbins, T. USA: Routledge

Yakubovskiy, A. Y. (1992), *Altın Ordu ve Çöküşü*, (Çev.) Hasan Eren, Ankara: Türk Tarih Kurumu

Yayla, A. (1990) “Terörizm: Kavramsal Bir Çerçeve”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 45

Yazıcı, B. (2003), *Sıcak Nokta: Orta Asya, Orta Asya’da Yeniden Yapılanma ve Terör*, İstanbul: Ozan

Yazır, E. H., (2014) *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, İstanbul: Andaç

Yel, A. M. (2005) “İslam’da Büyük ve Küçük Gelenekler Ya da İslam Din Antropolojisinde Yüksek Kültür ve Halk Kültürü,” *Din, Toplum ve Kültür: Din Sosyolojisi ve Antropolojisine Giriş*, (Der. ve Çev.), Ali Coşkun, İstanbul: İz

Yıldız, M. (2006) *Dünden Bugüne Kafkasya*, İstanbul: Yitik Hazine

Yörükan, Y. Z. (1953) “Vehhabilik”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:1